

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRATİK
TUTUM VE DEĞERLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA:
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Rezzan AYHAN TÜRK BAY**

**Danışman
Prof. Dr. İnan ÖZER**

Denizli, 2005

TEZ SINAV SONUÇ FORMU

Bu tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İnan ÖZER
(Başkan)

Prof. Dr. Faruk KOCACIK
(Üye)

Prof. Dr. Ali ERKUL
(Üye)

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nuntarih ve
..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Nazım K. EKİNCİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin, demokratik tutum ve değerlerini belirlemek ve bu tutumları etkileyen toplumsal, siyasal, ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri değerlendirmek amacını taşımaktadır. Bu nedenle, öncelikle, literatür incelemesi yapılarak, araştırmanın kavramsal ve teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Kavramsal ve teorik çerçeveye dayanarak yapılan alan araştırması ile üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlere ne ölçüde sahip olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Alan araştırması bölümünde, Pamukkale Üniversitesi'nin, farklı fakülte ve bölümlerinde öğrenim gören 267 öğrenci üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması sonucunda elde edilen verilerin bir kısmı yalnızca betimsel olarak değerlendirilip, öğrenci ile ilgili genel bilgileri içermektedir. Diğer veriler, öğrencilerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri ile ilgili olup, siyasal tutum ve davranışlarıyla karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Anket sorularının yanında, öğrencilerin demokratik tutumlarını çeşitli yönleriyle değerlendirebilmek için demokratik tutum ölçekleri kullanılmıştır. Bu ölçekler, demokratik ilkelere ilişkin tutum ölçeği, özgürlüğün değeri ölçeği, özgür konuşma ölçeği, oyunun kuralları ölçeğidir.

Araştırmanın dayanağını oluşturan, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerinin eğitim, temel bilim alanları, cinsiyet, aile, meslek, yerleşim yeri gibi pek çok ekonomik, toplumsal değişkenin etkisine bağlı olarak değiştiği ve hiçbir değişkenin tek başına etkili olmadığı varsayımı araştırma bulgularına göre doğrulanmıştır. Araştırmada, yalnızca temel bilim alanları ve eğitim süreci değişkenleri diğer değişkenlerden soyutlanarak incelenmiştir. Buna dayalı olarak dördüncü sınıf öğrencilerinin, birinci sınıflardan; sosyal bilim öğrencilerinin fen bilimleri öğrencilerinden daha demokratik olduğu hipotezi oluşturulmuştur. Hipotezi değerlendirebilmek için demokratik tutumların pek çok boyutu dikkate alınmıştır ve elde edilen veriler çerçevesinde hipotez, demokratik tutumların pek çok boyutu açısından doğrulanmıştır.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine democratic attitudes and values of university students and evaluate the relations between social, political, economic variables which affects these attitudes. For this reason, first of all, conceptual and theoretical framework of the study has been done by examining the literature. The democratic attitudes and values of the students are have been tried to be determine by depending on this area study.

In the part of area research, a questionnaire is applied to 267 students which are attending different faculty and departments of Pamukkale University. Some of the data which are obtained from the questionnaire application evaluated descriptively, and contains general informations about the students. Other data which are related to socio-economic and socio-cultural properties of the students, provides political and behavioural comparison. Besides the questionnaire, democratic attitude, scales are used to evaluate students' democratic attitudes from different dimensions. These scales are; attitude scales related to democratic principles, value of liberty scale, free speech scale, rules of the game scale.

University students' democratic attitudes and values change related to education, basic science areas, gender, family, job, and other many economic and social variables and an assumption that no variable has an effect alone which is fundamental for this study. In the research, only basic science areas and education time variables are analyzed abstractly from other variables. Based on this, a hypothesis which says that fourth class students are more democratic than first class students and social sciences students are more democratic than nature sciences students is developed. To evaluate this hypothesis many dimensions of democratic attitudes are taken into consideration and in the frama of obtained data hypothesis is confirmed with many dimensions of democratic attitude.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Demokrasi.....	4
1.1.1. Demokrasinin unsurları.....	7
1.1.2. Demokrasinin tarihsel gelişimi.....	12
1.2. Siyasal Kültür.....	15
1.2.1. Siyasal kültür tipleri.....	22
1.2.1.1. Uzlaşmacı ve çatışmacı siyasal kültür.....	22
1.2.1.2. Almond ve Verba'nın siyasal kültür tipolojisi.....	22
1.2.1.3. Huntington ve Dominguez'in siyasal kültür tipolojisi.....	24
1.2.2. Türkiye'de siyasal kültür ve demokrasi.....	26
1.3. Siyasal Toplumsallaşma.....	33
1.3.1. Siyasal toplumsallaşmanın araçları.....	37
1.3.1.1. Aile.....	37
1.3.1.2. Okul.....	39
1.3.1.3. Kitle iletişim araçları.....	45
1.4. Demokratik Değer ve Tutum.....	46
1.5. Bir Toplumsal Kurum Olarak Üniversite.....	52
1.6. Demokratik Eğitim.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. Araştırmanın Konusu.....	61
2.2. Araştırmanın Önemi.....	61
2.3. Araştırmanın Amacı.....	62

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	63
2.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	63
2.5.1. Araştırma evreni olarak Pamukkale Üniversitesi.....	64
2.5.2. Araştırmanın örneklemei	64
2.6. Araştırmanın Değişkenleri.....	65
2.6.1. Araştırmanın bağımlı değişkeni.....	66
2.6.2. Araştırmanın bağımsız değişkeni.....	66
2.7. Araştırmanın Varsayım ve Hipotezleri.....	66
2.8. Araştırmanın Yöntem ve Yaklaşımı.....	67
2.8.1. Araştırmada kullanılan ölçme araçları.....	69
2.8.2. Araştırmada kullanılan ölçme teknikleri.....	70
2.8.3. Ön deneme ve veri analizi.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Öğrenci ile İlgili Genel Bilgiler.....	72
3.2. Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri	75
3.3. Öğrencilerin Siyasal Tutum ve Davranışları.....	85
3.4. Öğrencilere Uygulanan Tutum Ölçeklerinin Değerlendirilmesi.....	108
3.4.1. Demokratik ilkelere ilişkin tutum ölçeğinin değerlendirilmesi.....	108
3.4.2. Özgürlüğün değeri ölçeğinin değerlendirilmesi.....	109
3.4.3. Özgür konuşma ölçeğinin değerlendirilmesi.....	111
3.4.4. Oyunun kuralları ölçeğinin değerlendirilmesi.....	112
3.5. Genel Değerlendirme.....	113
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	118
KAYNAKÇA.....	123
EK-1 Anket Soruları.....	129
ÖZGEÇMİŞ.....	136

ÖNSÖZ

Demokrasinin yaşayabilmesi ve süreklilik kazanabilmesi, onun sağlam bir demokratik siyasal kültür yapısına dayanmasına bağlıdır. Demokratik bir siyasal kültür ortamında geçirilen siyasal toplumsallaşma süreci, demokratik değer ve tutumların benimsenmesi açısından son derece önemlidir. Bu çerçevede, çalışmada üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerleri, farklı toplumsal, ekonomik, siyasal değişkenlerin etkisi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu araştırma gerçekleştirilirken, en büyük teşekkürü, öncelikle soruları içtenlikle ve sabırla yanıtlayan Pamukkale Üniversitesi öğrencileri hak etmektedir.

Çalışmanın ortaya konmasında, bana yol gösterip, birikim ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İnan ÖZER'e, katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Çalışma boyunca bir çok kaynağa ulaşmam konusundaki yardımlarından ve moral desteklerinden ötürü tüm bölüm hocalarıma, her zaman yanımda olan ve fikir alış-verişinde bulunabildiğim değerli oda arkadaşlarım Umut ve Pınar ile, çalışma arkadaşlarım Ferihan ve Özge'ye teşekkürlerimi sunarım. Alan araştırması gerçekleştirilirken, istatistiksel analizlerinin yapılmasında ve değerlendirilmesinde büyük bir özveriyle yardımcı olup, karşılaştığım sorunları çözmemde büyük destek olan hocam Yrd. Doç. Dr. Andım Oben BALCE'ye ve alan araştırmasındaki desteklerinden ötürü Arş. Gör. Hilmi ÇOBAN'a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca, tüm eğitim hayatım boyunca gösterdikleri sınırsız sabır ve desteklerinden dolayı, sevgili annem, babam ve ağabeyime; araştırma boyunca umutsuzluğa düşmeme izin vermeyip, her zaman sabırla destek veren eşim Uğur'a ve ailemin tüm yeni üyelerine sonsuz teşekkürler.

GİRİŞ

Demokrasinin benimsenmesi, demokratik kurum ve kurallarla birlikte demokratik bir yaşama biçimini gerektirmektedir. Demokratik kurum ve kurallar, ancak, demokratik ilişkilerin, değerlerin, tutumların sürdürüldüğü bir ortamda kalıcı olabilir. Böyle bir ortamı sağlayan, demokratik siyasal kültür yapısıdır. Her toplumun tarihsel geçmişinden, toplumsal, siyasal, ekonomik koşullarından kaynaklanan farklı siyasal kültür yapısı vardır. Diğer kültürel değerler gibi siyasal kültüre ilişkin değer ve unsurlar da toplumlardan topluma farklılık göstermektedir. Topluma yeni katılan üyeler belli aşamalardan geçerek o topluma ait siyasal kültür değerlerini ve unsurlarını öğrenmektedir. Üyelerin toplumsal bir nitelik kazanıp, ait olduğu toplumun siyasal kültürüne ilişkin değer, sembol, ilke ve unsurları öğrenmesi süreci, siyasal toplumsallaşma kavramına karşılık gelmektedir.

Temel olarak bireyin siyasal kültür edinme süreci olan siyasal toplumsallaşma sürecinin hangi koşullarla ve ne tür araçlarla geçirildiği bireyin siyasal tutumlarının şekillenmesinde ve yerleşmesinde belirleyici olmaktadır. Siyasal toplumsallaşma araçları olarak aile, ilk ve en temel araçtır. Ardından eğitim kurumları ile arkadaş grupları ve kitle iletişim araçları gelmektedir. Ailede ve ilk ve orta öğretim kurumlarında, diğer toplumsallaşma araçları ile birlikte, belli bir toplumsallaşma aşamasını geçiren bireyin, bazı siyasal tutumları şekillenmiş olmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken, eğitim kurumlarının diğer toplumsallaşma araçlarından ilişki türleri ve amaçları açısından farklılığıdır. Bu çalışmada, üniversite öğrenimi aşamasına gelene kadar belli siyasal tutum ve değerleri kazanmış bireyin demokratik tutum ve değerlerine, üniversite eğitiminin farklı açılardan etkisi sorgulanmaya çalışılacaktır.

Türk toplumundaki üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerine ilişkin olan bir araştırmada, Türk toplumunun siyasal kültürünün belirlenmesi de son derece önemli olmaktadır. Bu açıdan bakılırsa, siyasal toplumsallaşma araçlarının etkisinin, siyasal kültür yapısı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, demokratik tutum ve değerlerin siyasal kültür yapısından soyutlanması mümkün değildir. Demokratik bir siyasal kültürün varlığı, demokratik değer ve tutumlarının yaygınlaşmasının güvencesi olmaktadır. Siyasal

kültüre ilişkin unsurlar ve değerler sistemi farklı toplumsal koşullar altında oluşmaktadır. Ancak bu koşulları etkileyen en önemli değişken eğitimidir. Bir toplumun tarihsel geçmişinden veya farklı koşullarından kaynaklanan anti-demokratik değerler, eğitim yolu ile değiştirilebilir. Demokrasi eğitimi bu noktada önemli bir kavram haline gelmektedir. Demokratik bir yaşamın oluşması ve yaygınlaşması demokratik eğitim sayesinde gerçekleşebilecektir. Üniversite kurumu bu açıdan diğer eğitim kurumlarından kendine özgü nitelikleri ile ayrılmaktadır. Üniversiteler, demokratik eğitimin verileceği temel kurumlar olma özelliğine sahip olmalıdır. Bu nedenle, çalışmada üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerinin alan araştırması ile sorgulanması amaçlanmıştır. Üniversite öğrencileri, geleceği temsil ettikleri için de, toplumsal yapının oluşmasında önemli bir dinamiği oluşturmaktadır.

Belirtilen kavramlar çerçevesinde çalışmanın birinci bölümünü kavramsal ve teorik çerçeve oluşturmaktadır. Temel kavramlar olarak demokrasi, siyasal kültür ve siyasal toplumsallaşma, demokratik değer ve tutum, üniversite kurumu, demokratik eğitim kavramları açıklanmıştır. Demokrasinin unsurları ve tarihsel gelişimi, siyasal kültür tiplerinden bahsedilerek ve Türk siyasal kültürü ile demokrasi ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Siyasal toplumsallaşma araçlarının etkileri değerlendirilerek, eğitim kurumlarının etkisi daha ayrıntılı vurgulanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünü araştırma ile ilgili genel bilgiler oluşturmaktadır. Araştırma amaç ve konusunun belirtildiği bu bölümde aynı zamanda araştırmanın sınırlılıkları, evren ve örnekleminin nasıl belirlendiği ve oluştuğu, bağımlı ve bağımsız değişkenleri, varsayım ve hipotezleri tanıtılmıştır. Yapılan alan araştırmanın yöntemi belirtilirken, araştırmanın genelinde kullanılan yaklaşım, araştırmada kullanılan ölçme araçları ve teknikleri ile veri analizinin nasıl yapıldığı, hangi istatistiksel tekniklerin kullanıldığı da açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm, alan araştırması sonucunda elde edilen verilerin sunulduğu ve değerlendirilmesinin yapıldığı bölümdür. Bu bölüm, öğrenci ile ilgili genel bilgiler, öğrencilerin sosyo-ekonomik özellikleri ile öğrencilerin siyasal tutum ve davranışlarına ilişkin verilerin sunulduğu ve değerlendirildiği üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde veriler tablolar yardımı ile istatistiksel teknikler aracılığı ile açıklanmıştır. Bulgular zaman zaman daha önce yapılan araştırmalarla

karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler hakkında genel bir değerlendirme de yapılmıştır.

Sonuç kısmında ise alan araştırması ile elde edilen veriler ve bulgular ışığında, araştırmanın varsayım ve hipotezleri değerlendirilmiş; yarar ve katkıları ile yapılabilecek öneriler ortaya konmuştur. Bu konuda yapılacak yeni araştırmalar için de öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Demokrasi

Demokratik tutum ve değerlerin oluşabilmesi, demokrasinin gerek siyasal sistem olarak, gerekse yaşama biçimi olarak var olmasına bağlıdır. Bu durumda, demokrasinin anlamından, içeriğinden ve unsurlarından söz edilmesi gerekmektedir.

Demokrasinin anlamı, demokrasinin kelime anlamından, diğer bir deyişle demokrasinin tanımından daha fazlasını belirtmektedir. Sartori'nin ifadesiyle, “eğer demokrasiyi tanımlamak yalnız, kelimenin anlamını vermek demek olsaydı, sorun kolayca çözüldü, çünkü bütün gereken biraz Yunanca bilgisi olacaktı. Kelime olarak demokrasi “halkın iktidarı”, iktidarın halkta olması demektir. Burada sadece bir terminoloji sorunu çözülmüş olmaktadır. Açıklama, diğer bir dilden gelen terimin anlamını, bilinen bir dilde söylemek olan “kelime-kelime tanım” dan fazla bir şey değildir.”¹ Ancak Eski Yunan’a uzanan etimolojik kökenin biraz daha vurgulanması, demokrasinin içeriğinin açıklanmasında çıkış noktasını oluşturacaktır.

“Kraşi” ile biten diğer sözcükler gibi (örneğin, otokrasi, aristokrasi ve bürokrasi) demokrasi Yunanca bir sözcük olan ve güç, iktidar anlamına gelen “kratos” tan türemiştir. Demos ise fakirler, halk yığınları anlamlarına gelen bir sözcüktür. Böylelikle, demokrasi sözcüğü, kelime anlamı olarak “halkın yönetimi” demektir. Bununla beraber, “halkın yönetimi” deyimini çok açıklayıcı değildir.² Kelime anlamı biraz daha irdelenirse, demokrasi, bir toplumda halkın, yani hiçbir ayırım gözetilmeden yurttaşlar topluluğunun, siyasal iktidarı elinde tuttuğu ya da denetlediği bir siyasal örgütleniş biçimi olur. Gerçekten demokrasi bir yönüyle bir yönetim biçimidir.³ İdeal bir demokratik yönetimde, halkın isteklerini tam olarak karşılayan bir yönetim vardır. Bu yönetim halkın tercihleri doğrultusunda oluşur ve halkın tercihlerine bağlı olarak etkinlikte bulunur. Bu gerekleri tam olarak karşılayan

¹ Giovanni Sartori, **Demokrasi Kuramı**, çev., Deniz Baykal, Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayın No:23, 1981,s. 1.

² Mümtaz'er Türköne vd., **Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınevi, 2003, s. 188

³ Server Tanilli, **Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?**, İstanbul: Adam Yayınları, 2003, s.11.

bir demokrasi insanlık tarihi boyunca ulaşılamayan ancak hep ulaşılmak istenen bir düştür.⁴

Mayo, demokrasi teorilerini inceleyenlerin iki gruba ayrıldığını belirterek birinci grubun esas olarak yukarıda belirtildiği gibi, yönetim şekli ve metoduyla ilgilendiğini belirtmektedir. Diğer grup ise hayat kalitesi ile, manevi gayelerle veya güdülen siyasal hedeflerin içerikleri ile uğraşır. Her ne kadar bu iki grup birbiriyle çok karışmışsa da inceleme amacıyla birbirinden ayrılması analiz kolaylığı sağlayacaktır.⁵

Bu çerçevede Kalaycıoğlu, bir yönetim biçimi olarak demokrasiyi “halkın kendi kendini yönetebilmesi için düzenlenen yapısal, hukuki ve davranışsal öğelerin oluşturduğu bir yönetim modeli”⁶ olarak kabul etmektedir. “Bu yönetim modelinin ne tür kurum ve kuruluşlar eliyle ve hangi kurallara göre işleyeceğini belirleyen temel tasarıma da demokrasinin siyasal rejimi”⁷ adını vermektedir. Aynı çerçevede Lipset, “demokrasiyi, yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma”⁸ olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlar, Mayo’nun gruplandığı şekliyle, demokrasinin şekli ve metoduyla ilgilenen açıklamalardır. Ancak, Mayo, demokrasinin, yaşam biçimi, yaşam kalitesi, dolayısıyla tutum, değer ve davranışları etkileyen bir unsur olarak değerlendirildiğini de belirtmiştir. Bu yönüyle demokrasi Özer’e göre, “kültür, yaşam standardı, bütün toplumsal ve ekonomik ilişkilerin, kısacası manevi değerlerin dikkate alındığı bir yönetim biçimidir. Demokrasi bireyin bir toplumda iyi yaşam ve refah düzeyini artırmak için güçlenen bir sistemdir. Bu nedenle yönetim biçimi olmaktan çıkar, ahlaki bir alana kayar.”⁹ Dolayısıyla demokrasi, yazılı hukuk metinlerinde içerilen

⁴ Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, çev: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Ankara: TDV ve Siyasi İlimler Derneği, 1986, s.1.

⁵ Henry B. Mayo, **Demokratik Teoriye Giriş**, çev: Emre Kongar, Ankara:Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları:6, 1964, s.26.

⁶ Ersin Kalaycıoğlu, “Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi”, **Siyasal Rejim Tartışmaları**, İstanbul: Tesev Yayınları, 2000, s.97.

⁷ Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.97.

⁸ S. Seymour Lipset, **Siyasal İnsan**, çev., Mete Tunçay, Ankara: Teori Yayınları, Ekim 1986, s. 25.

⁹ İnan Özer, “Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler”, **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XIV Sayı 1, Temmuz 1996, s. 72.

soyut kurallar kadar, onların uygulanmasında geçerli olan tutum, değer ve davranışları da kapsar.

Bu çerçevede, Touraine, “demokrasiyi tanımlayan yalnızca bir kurumsal güvenceler bütünü ya da çoğunluğun egemenliği değil, her şeyden önce bireylere ve topluluklara ait tasarımlara saygıdır; öyle ki, bu saygı kişisel özgürlüğün kesinleşmesiyle toplumsal, ulusal ya da dinsel bir toplulukla özdeşleşmeyi bağdaştırır. Demokrasi yalnızca yasalara değil, daha çok bir siyasal kültüre dayanır”¹⁰ ifadesiyle demokrasinin biçimsel kuralların ötesinde bir anlam taşıdığını dile getirmektedir. Diğer bir deyişle, bu çalışmanın konusunu oluşturan demokratik tutum ve değerler, demokratik kuralların var olmasından çok, kuralların nasıl algılanıp uygulandığı ile ilgilidir.

Demokrasinin farklı şekillerde tanımlanmasının gerekçesini, Sartori şu şekilde ifade etmektedir: Demokrasi kavramı, çok geniş ve çok yönlü bir kavram olmayı hak etmektedir. Çünkü demokrasi şimdiye kadar genellikle bir uygarlığın, daha doğrusu, Batı Uygarlığının tarihsel süreç içinde bugüne kadar meydana getirdiği siyasal oluşumun adıdır. Örneğin komünizm ve sosyalizm bir büyük yazara, Marks’a bağlanabilir. Diğer bir deyişle, onları Marks’ın uygulamaları veya reddi biçiminde değerlendirmek mümkündür. Demokrasi ise aynı işleme elverişli değildir; demokrasinin böyle bir kişiye bağlanamaz.¹¹ Ayrıca son yıllarda, herkesin demokrasiye uygunluk iddiasında bulunması ve demokrasi kavramının gitgide çok kapsamlı bir kavram biçimine dönüşmesi, belki başlangıçta bir bolluk sağlar ama, sonuçta, kesinlikle bir kavram karmaşası getirir.¹²

Demokrasi eğer çerçevesi belli edilmiş, koşulları tanımlanmış ve anlamı üzerinde büyük ölçüde uzlaşma sağlanmış bir kavram olsa, bu durumda demokrasiye ilişkin olarak nitelendirilen ve demokrasi olarak ifadelendirilen ya da kasıtlı olarak öyle gösterilmeye çalışılan pek çok şeyin aslında demokrasi olmadığı hatta demokrasi ile ilgisinin bile bulunmadığı anlaşılabilir olacaktır.¹³ Demokrasiyi,

¹⁰ Alain TOURAINE, **Demokrasi Nedir?**, 3.b., çev. Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.26.

¹¹ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turan, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996, s.3.

¹² Sartori, **Demokrasi Teorisine... a.g.e.**, s. 4.

¹³ Sartori, **Demokrasi Teorisine..., a.g.e.**, s.7.

kavram olarak tanımlamanın güçlüğü karşısında, demokrasiyi oluşturan unsurlardan söz etmek daha açıklayıcı olabilecektir.

1.1.1. Demokrasinin unsurları

Demokrasinin tanımında olduğu gibi, demokrasinin unsurlarının ne olduğu, demokrasinin hangi kurumlardan oluştuğu konusunda da kesin bir uzlaşma bulunmamaktadır. Ancak geçmişten günümüze kadar genel kabul görmüş bazı unsurlarından ya da ilkelerden söz edilmelidir.

Tocqueville, “Amerika’da demokrasi” adlı eserinde, demokrasiyi şu şekilde değerlendirmiştir:

“Demokrasi öyle bir sistemdir ki, bir topluma yerleştiğinde insanların kalplerinde ve sosyal siyasal kurumlarda tahtını kurar, böyle bir toplumda herkes yasayı kendi eseri olarak görür, yasaları benimser ve kolaylıkla yasalara uyar. Demokratik toplumlarda yöneticilerin iktidarına bu iktidar tanrısal sayıldığı için değil, fakat gerekli olduğu için boyun eğilir, devlet başkanına da duyulan sevgi bir tutku derecesinde değildir, mantığa dayanan, sade bir duygudur.”¹⁴

Bu ifade, demokrasilerin meşruluğunu, ilahi ya da karizmatik herhangi bir güçten değil, yönetilenlerin bizzat kendilerinden aldığını; yasaların zorlama ile değil “rıza” ile benimsendiği ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, demokrasinin temel unsurlarından birisi “rıza” olmaktadır.

Demokrasilerde rıza ve meşruluk ilişkisi bu açıdan değerlendirilirse, demokratik yönetim biçimlerinde halklar, yöneticilerin görevlerine son verebilme hakkına sahip olmak isteği taşıdıklarını ve sadece rızaları ile yönetilmeyi istediklerini açığa vurmaktadır. Ancak bir demokrasiyi kurmak ve onu korumak iki farklı şeydir. Demokrasinin kurulması, demokrasinin kalıcı olabilmesi için yeterli değildir. Kalıcılık, demokrasinin halk tarafından meşru olarak kabul edilmesine bağlıdır. Halk demokrasiyi en iyi ve kendi toplumları için en uygun yönetim biçimi olarak kabul etmelidir. Gerçekten de demokrasi yönetilenlerin rızasına dayandığından, bu

¹⁴ Alexis de Tocqueville, **De La Démocratie en Amérique**, Paris: T.I, 1951, s.7’den Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler**, 4.b., İstanbul: Beta Basım Yayım, Eylül 1987, s.255.

yönetim biçimi diğer hükümet biçimlerinden çok daha fazla halk meşruluğuna bağlıdır. Bu meşruluk derin ahlaksal ve duygusal bir bağlılık gerektirir.¹⁵

Yönetilenlerin rızası dolayısıyla halk meşruluğu, doğrudan demokrasinin uygulanamadığı günümüzde, temsili demokrasinin vazgeçilmez ögesi serbest seçimler yolu ile sağlanabilir. Seçimler herkesin bir oy hakkına sahip olduğu genel oy ilkesi ile yapılırsa demokratik olabilir. Ancak genel oy ilkesinin bazı sınırları olduğunu kabul etmek gerekir. Belli bir yaşın altında olanlar, yabancılar, tutuklular ve akıl hastaları seçme ve seçilme hakkına sahip değildir. Seçim hakkının kullanılabilmesi için vatandaşlık, seçmen yaşı, seçmen kütüğüne kaydolma gibi şartlar aranır. Seçimlerin hangi seçim sistemi ile yapılacağı tamamen ilgili ülkenin kendi koşullarına göre belirleyeceği bir konudur. Çoğunluk, nispi temsil sistemi ve bunların türevleri liberal demokrasilerde uygulanan seçim sistemleridir.¹⁶

Ancak demokratik yurttaşlık, seçimlere katılmaktan öte bir anlam taşır. Seçimler demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Demokrasi bir yandan da özgürlük, eşitlik, dayanışma, yurttaşların oluşturulan politikalar üzerinde etkin denetimi, bilgiye dayanan ussal tartışma, eşit katılım ve siyasal iktidardır. Katılımı yalnızca seçimlerle sınırlamak, katılım hakkını yalnızca ayrıcalıklı gruplara tanımak anlamına gelebilir. Yurttaşlık, toplum içerisinde yalnız bir statü olarak değil, eşit bir biçimde etkin ve katılımcı boyutuyla varsa anlamlıdır. Katılımcı toplum ya da yoğun bir katılıma dayanan demokratik bir sistem, yurttaşlık kavramı üzerine kurulmuştur.¹⁷ Demokratik bir toplumun yapı taşları, siyaseti bir yaşama biçimi olarak algılayan, siyaseti yalnızca parti çalışanlarının bir eylemi olarak görmeyen yurttaşlardır.

Demokrasinin temel unsurlarından bir diğeri bireysel özgürlükler ve insan haklarına saygıdır. İnsan haklarına saygı, öncelikle, yaşam hakkı ve fikir özgürlüğü olmak üzere, anayasalarla ve hukuksal güvencelerle korunurlar. Anayasalar, özellikle ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra, hak ve özgürlükleri sıralamakla yetinmemekte, onları her türlü ihlale karşı koruyup gözetmektedirler. Kanunlar da onlara uygun olmak zorundadır. Bu güvenceler, ulusal sınırları da aşmıştır ve örneğin Avrupa

¹⁵ Larry Diamond, "Demokrasinin Üç Paradoksu," çev.Mehmet Turhan, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995, s.128-129.

¹⁶ Namık Kemal Öztürk, "Demokrasi ve İnsan Hakları ", **Demokrasi Dosyası**, Der. TDV, Ankara: TDV Yayınları, 2000, s.247.

¹⁷ M. Akif Çukurçayır, "Demokrasi ve İnsan Hakları ", **Demokrasi Dosyası**, Der. TDV, Ankara: TDV Yayınları, 2000, s. 261.

İnsan Hakları Mahkemesi gibi, uluslar arası kuruluşların bekçiliğine kavuşmuşlardır. Bireysel hak ve özgürlüklerin geniş yasal güvenceler altına alınması yirminci yüzyılın en büyük yeniliklerinden biridir.¹⁸ Ancak hak ve özgürlüklerin korunması için tek başına yeterli değildir. Demokratik bir siyasal kültürle ve demokratik bir bilinçle birlikte söz konusu bireysel hak ve özgürlükler bir anlam kazanabilir.

Touraine, demokratik bir geçmişin, dolayısıyla demokratik bir kültürün önemini “demokrasi ancak bir özgürleşme isteğinin ardından geliyorsa sağlamdır; unutulmamalıdır ki, bu özgürleşme isteği en kişisel deneyime bağlı yetke ve baskı biçimlerine karşı cephe aldığından, aynı anda hem daha uzakta hem daha yakında kendisine sürekli yeni yeni sınırlar çizdiği ölçüde vardır”¹⁹ diyerek vurgulamaktadır. Bireysel hak ve özgürlükleri elde etmek için verilmiş mücadeleler, hak ve özgürlüklerin benimsenmesinde ve korunması için verilen mücadelelerde de belirleyici olmaktadır.

Demokrasinin temel unsurlarından bir diğeri çoğulculuktur. Çoğulculuk, farklılıkların bir arada yaşayabilmesidir. Touraine’e göre günümüzde çoğulculuk kaçınılmazdır. Bugünün dünyası, ekonominin ve kültürün dünya çapında bir nitelik kazanması sonucunda oluşan kültürel çoğulculuğu tanımak zorundadır. Kültürel bakımdan türdeş olan ulusal bir toplum baştan demokrasi-karşıtıdır. Artık küresel bir toplum oluşmaktadır ve bu toplum Güneyden gelenlerin Kuzeyde yaşamalarını veya tersini gerektirebilir. Eskilerin özgürlüğü yurttaşların eşitliğine dayanıyordu. Ancak günümüzde özgürlük anlayışı, ulusal ya da yerel toplumun üyelerinin toplumsal ya da kültürel çeşitliliğine dayanır.²⁰

Çoğulculuk ile ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken bir nokta, sayıdan çok farklılıkların önem kazanmasıdır. Bu nedenle de, çok partinin varlığı, her zaman, gerçek bir demokrasi anlamına gelmeyebilir. Nicelik değil nitelik önemlidir. Demokrasinin amacı farklılıkları yok etmek değil, uzlaştırmaktır. Demokrasi, zıtların bir arada bulunması zorunluluğundan kaynaklanır. Karşıtların birbirlerini yok etmeleri değil, birbirlerini tamamlamaları gerekir. Demokrasi bu nedenle uzlaşma rejimidir. Çünkü denge olmadan uzlaşmadan söz edilemez. Ancak birbirlerini

¹⁸ Tanilli, a.g.e., s.19.

¹⁹ Touraine, a.g.e., s.23.

²⁰ Touraine, a.g.e., s.176.

dengeleyebilecek güçler, uzlaşmayı zorunlu kılar.²¹ Toplumda örgütlenmiş her demokratik grubun hakları kutsaldır; bu nedenle siyasal iktidar tek bir grup ya da örgütlenme adına hareket edemez, siyasal iktidardan beklenen, toplumdaki tüm demokratik grupların farklı gibi görünen amaç, çıkar ve düşünceleri arasında adil bir denge ve uzlaşma sağlamasıdır.²² Tanilli, çoğulculuk ilkesinde üç noktayı vurgulamıştır:²³

- Düşünceler, önce içerik bakımından özgürdür.

Hiçbir düşüncenin içeriğine sınır getirilemez. Düşünceleri yararlı ya da zararlı, ılımlı ya da aşırı, meşru ya da meşru olmayan düşünce diye ayırmak yanlıştır. Saybaşı da aynı görüşü paylaşmaktadır. Demokrasi anlayışı, toplumda bulunan değerlerin hangilerinin doğru ya da haklı hangilerinin yanlış ya da haksız olduğunu değerlendirmeye yönelik nesnel ya da bilimsel bir ölçütler ortaya koyamaz. Böyle bir düşünceyi kesinlikle reddeder. Çünkü neyin doğru neyin yanlış olduğuna ve kimin haklı kimin haksız olduğuna, ancak demokrasinin tek kutsal ögesi eşitlikçi, özgürlükçü ve ussal insani bir başka deyişle, seçmen karar verebilir.²⁴ Aksi bir durumda demokrasiden değil, olması gereken özelliklerin önceden belirtildiği baskıcı bir yönetimden söz edilebilir

- Düşünceler özgürce açıklanmalıdır.

Düşünce özgürlüğü, bir iç alem özgürlüğü değildir; bir anlam taşıması için, başkalarına iletilmesi gerekir.

- Düşünceler özgürce örgütlenmelidir.

Bu örgütlenme, geçici nitelikteki gösteri ve yürüyüşlerden, dernekleşmeye ve partileşmeye dek uzanır. Örgütlenme, siyasal yaşamı, tüm eğitim ve akımlarıyla yansıtmalıdır.

Devlet, dinler ya da inançlar karşısında yansız olursa din ve vicdan özgürlüğüne, laik sisteme; düşünceler, ideolojiler karşısında yansız ise özgürlükçü demokrasiye ulaşılır. Eğer devletin resmi görüşü veya ideolojisi olursa, onun dışındaki görüşleri, ideolojileri ve bunları benimseyenleri önceden mahkum etmiş

²¹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler**, 5.b., Ankara:İmge Kitabevi, 2000, s.246-247.

²² Kemal Saybaşı, **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, 2.b., Ankara: Doruk Yayınları, 1999,31-32.

²³ Tanilli, **a.g.e.**, s.19-20-21.

²⁴ Saybaşı, **a.g.e.**, s.32.

olur. Böyle bir devlet demokratik olduğu yönünde bir iddiada bulunamaz. Çünkü, devlet gibi düşünmeyenler dışlanmıştır. Demokrasi tekelciliği, yani ötekine ötekiliğini yaşam hakkını tanımamayı reddeder. Dayatmacıları bile konuşturmalıdır, ama eyleme geçirmemesi gerekir; zora başvuranları ise hukuk yoluyla engellemelidir.²⁵

Demokrasilerde temel ilkelerinden bir diğeri eşitlik ilkesidir. Temel hakların korunması ilkesinin bir sonucudur. Bunun bir yönü yasa karşısında eşitliktir. Bu mutlak, başka bir deyişle, biyolojik, ekonomik ya da toplumsal değil, tüzel bir eşitliktir. Yasa, kişilerin renklerini, soylarını, sınıflarını, dillerini, cinsiyetlerini, dinlerini ya da inançlarını neden göstererek, bunların arasında ayırım yapamaz. Fakat, demokratik sistem, yasaların eşitsizlik yapmasını engellemekle yetinemez. Bir de, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yarattığı aşırı eşitsizliklerin, devlet eliyle, bir ölçüde dengelenmesi gerekir.²⁶ Ekonomik bakımdan güçlü olanlara yani para gücüne karşı, ekonomik bakımdan güçsüz olanların sayı ve örgüt gücüyle dengelenmesinin sağlanması örnek olarak gösterilebilir. Tarihsel evrim içinde, sendikaların ve kitle partilerinin ortaya çıkışı bu gereksinmeden kaynaklanmıştır.²⁷ Örgütlenmeyi zorlaştırmak, ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin belirginleşmesine neden olur. Eşitsizliklerin birbiri ile dengelenmesi örgütlenme yoluyla gerçekleşir. Eşitsizliklerin dengelenmesinin engellenmesi ise önemli toplumsal patlamalara neden olur.

Eşitliğin bir diğeri yönü, siyasal eşitliktir. Bu da bütün yetişkin vatandaşların oy vermede eşitliği şeklinde kurumlaşmıştır. Siyasal eşitlik hem Atina'da, hem modern demokrasilerde ortak olan bir prensiptir. Yurttaşlık kavramında oy vermeden daha fazlasını ifade eder. Bu sebeple siyasal eşitliğin veya eşitsizliğin hakim olduğu pek çok şekilde karşı karşıya kalınabilir.²⁸ Günümüzde, demokrasilerde oy vermede eşitlik ilkesi tartışılmaz bir gerçektir. Ancak, oy vermede eşitlik ilkesinin tek başına demokratik bir sistemi oluşturması beklenemez. Diğeri demokratik unsurlarla bir araya geldiğinde, demokratik bir sistemden söz edilebilir.

²⁵ Sami Selçuk, "Dar Ufuklu Demokrasiyle Yetinmenin Bunalıcı Dayanılmazlığı," **Yeni Türkiye Dergisi, Türk Demokrasisi Özel Sayısı**, Eylül-Ekim 1997, Sayı:17, s. 9.

²⁶ Cem Eroğul, **Anatüzeğe Giriş**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1993, s.74-75.

²⁷ Kışlalı, **Siyasal Sistemler...**, a.g.e., s. 247.

²⁸ Mayo, a.g.e., s.52.

Demokrasinin unsurları özet olarak değerlendirilirse, demokrasi asgari olarak temel insan hak ve hürriyetlerinin yasal araçlarla güvence altına alınması, hukukun üstünlüğü, iktidarın zorla değil seçimler yoluyla el değiştirebileceği sistemlerin varlığı, serbest ve çoğulculuğa olanak tanıyan seçim sistemlerinin var olması, haber alma özgürlüğü, idarenin eylem ve işlemlerinin yargısal yollarla denetlenebilmesi ve buna benzer daha pek çok koşulun sağlanmasını gerektirir. Tüm bu koşullar, demokrasinin anlamı üzerindeki tartışmayı alevlendiren ve onu çok farklı yaklaşımlarla kabul edilen bir karmaşaya dönüştüren ortamı hazırlayan koşullardır. Her geçen gün bu da demokrasinin koşullarından biridir ya da değildir iddiasıyla yeni koşulların ve durumların çıkabileceği ve yeni tartışmalar yaratabileceğinin kabul edilmesi gerekir.²⁹

1.1.2. Demokrasinin tarihsel gelişimi

Demokrasi kavramının, Eski Yunan'dan itibaren yaklaşık ikibinbeşyüz yıllık uzun bir geçmişi olmasına rağmen, tarihi oldukça inişli-çıkışlı olmuştur. Demokrasi kavramının ilk çağda eski Yunan döneminde ortaya çıkması ve Atina şehir devletinde kısmen uygulamaya geçirilmesinden sonra, ortaçağ boyunca etkisini yitirdiği görülmektedir. Demokrasinin yeniden çekici bir kavram ve yaygın bir sosyal-siyasal ideal haline gelmesi için yeni çağ ve aydınlanma dönemi düşüncesinin sonuç vermeye başlamasını beklemek gerekmiştir.³⁰

Dahl, “modern demokrasinin teori ve pratiklerini, sadece antik çağın kent-devletlerindeki halkın kendi kendini yönetmesinin mirasından değil, fakat ayrıca hem devrimci, hem de evrimci nitelikteki diğer tarihsel deneyimlerden de kaynaklandığı için, bütünüyle tutarlılık göstermeyen öğelerin bir bileşkesi olarak”³¹ değerlendirmektedir. Demokrasi diye adlandırılan bu bileşkenin en önemli kaynaklarından dördü, Dahl'a göre;³²

²⁹ Ertuğrul Gündoğan, “Demokrasinin Ne Olduğu Üzerine Bir Tartışma Denemesi,” **Yönetişim Siyaset ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl I, Sayı. 2, s.3

³⁰ Mustafa Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları, 1999, s.203.

³¹ Robert Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, çev. Levent Köker, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996, s.15-16.

³² Robert Dahl, **a.g.e.**, s.16.

Eski Yunan; Eski Yunan'ın kent-devletlerinden çok Roma ve Ortaçağ ile Rönesans döneminin İtalyan kent devletlerinden türemiş olan bir cumhuriyetçi gelenek; temsili hükümet fikri ve kurumları; ve siyasal eşitlik mantığı.

Demokrasinin tarihsel gelişim süreci söz konusu olduğunda akla gelen ilk kaynak, Eski Yunan kent devletleri olmaktadır. Ancak Eski Yunan'daki demokrasi anlayışını günümüz koşullarına göre değerlendirmek; bir başka deyişle, bugün sahip olunan demokrasi fikir ve kurumları ile Eski Yunan demokrasi fikir ve kurumları hakkında hüküm vermek yanıltıcı olabilir. Eski Yunan'da var olan kent devletlerinin ve toprak parçasının yerini günümüzde Eski Yunan ölçülerine göre kapsamlı bir toprak parçası üzerine yayılmış büyük bir yurttaşlar topluluğu almıştır. Bunun bir sonucu olarak, yurttaşlar, ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal açıdan oldukça farklılaşmışlardır. Bu durum asgari müşterekte uzlaşmayı zorunlu kılmaktadır. Bir araya gelmenin olanaksız olduğu bir yurttaşlar topluluğunun, doğrudan demokrasi kurum ve kurallarını uygulaması mümkün değildir. Temsili demokrasinin gelişmesi bu zorunluluğun bir sonucudur.

Demokrasinin diğer ana kaynaklarından olan Ortaçağdan, günümüze geçilmesinde etkili olan ve modern özgürlüklere yol açan gelişmeler şöylece belirtilebilir:³³

- 1- Rönesansın doğuşu ve böylece antik kültürün yeniden canlanması,
- 2- Rönesansla insana yeniden dönüş ve humanizm,
- 3- Papalık ve kilisenin gücünün azalması, (burada hem kilise içinden tepkilerle otoritenin bölünmesi ve hem de papa-kral çatışmasının ortaya çıkmasıyla kilisenin iyice zayıflaması görülmektedir).
- 4- Dinde reform ile kilisenin etkisini kaybetmesiyle dinde farklı yorumların gündeme gelmesi, belirtilebilir.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, demokrasinin anlamı ve getirdiği beklentiler, M.Ö. beşinci yüzyıl Atina'sından beri görülmemiş ölçüde bir dönüşüm geçirmiştir. Daha on dokuzuncu yüzyılın başında bile, demokrasi konusundaki düşünüş, Antik Yunan'daki tartışmaların etkisi altında idi. Günlük siyasal konuşmada demokrasi deyimini birçokları için bir hakaret içeriği taşımaktaydı. Sadece İngiltere, Birleşik

³³ Aytakin Yılmaz, **Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları**, Yeni Türkiye Yayınları: 7, Ankara: 2000, s. 100.

Devletler ve İsviçre’de demokratik bir eğilim taşıyan kurumlaşmalara rastlanabilirdi ki; oralarda bile gerçekleştirilenler, gerekenin ve gerçekleştirebileceklerinin gerisindeydi. Fakat yirminci yüzyılın başına gelindiğinde, demokratik yönetimin başarıları her yerde görülmekteydi. Demokratik idealler, dünyanın en büyük üç ulusunda ve daha küçük uluslarda gitgide artan bir yaygınlıkta benimsenmeye başlanmıştı.³⁴

Demokrasi, günümüz şartlarına en uygun rejim olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle demokrasi farklı koşullara uyarlanabilirliğini göstermiştir. Demokrasi, iyi ya da mükemmel olmaktan çok, hataları düzeltmeye olanak tanınmasıyla ortaya çıkarken, buna karşılık totaliter sistemler modern gelişmelere zıtlık oluşturmakta ve yeni şartlara uyarlanamamaktadırlar.. Tarihselci ideolojileriyle kendilerini insanlığın evriminin son noktası görüp siyasi otoriteye kutsal bir nitelik tanıdıklarından durağan bir yapı oluşturmaktadır. Bu anlamda demokrasi devletin yanlış yolda olduğunu düşünenlerin bunu açıkça ifadesine dayanmakta ve günümüz toplumunda hiçbir kimse veya organın toplumu iyi yönetmek ve doğru karar almak için tüm bilgilere sahip olamayacağı görüşünden de destek almaktadır.³⁵

Tarihsel uygulamalara bakıldığında hükümetin sınırlanmasıyla demokrasinin birlikte geliştiği görülmektedir. Demokratik gelişme, otoritenin mutlaklığının sınırlanması ile hükümetin kendi iyi kavramını diğerlerine, onların iyisi olarak dayatmamasını, ordu veya polis zoruyla uygulamamasını içermektedir. Bu anlayış demokratik teoriye, seçimler, seçimlerle iktidarın değişmesi ile vatandaş ve hükümeti bağlayan temel hukuk kurallarının olması şeklinde yansımıştır.³⁶

Türkiye’de ise demokrasinin aslında hiç de kısa sayılamayacak bir geçmişi var. Çok kısa süren ilk anayasalı monarşi denemesini (1876-1877) saymazsak, Türkiye’de ciddi anlamda ilk demokrasi tecrübesi, bundan 80-90 yıl kadar önce, ikinci meşrutiyet döneminde yaşandı. Meşrutiyet anayasasının 1908’de yeniden yürürlüğe konmasını izleyen anayasa değişikliklerinin ardından çoğulcu bir siyaset ve toplumsal-kültürel hayatın ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. İlk seçimler sonucunda Meclis-i Mebusan’ın faaliyetine başladığı Aralık 1908’den, İttihat ve

³⁴ Leslie Lipson, **Demokratik Uygarlık**, çev., Haldun Güralp, Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara:1984, s. 48.

³⁵ Aytakin Yılmaz, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Ankara: Vadi Yayınları, 2001, s.18.

³⁶ Yılmaz, **Modern Demokrasi...**, a.g.e., s.117.

Terakki Cemiyetinin devlet yönetimini tümüyle kontrol altına alma sürecini tamamladığı 1913 Babıali Baskınına kadar geçen süre içerisinde toplumsal ve siyasal hayatımızı karakterize eden, kültürel gelenek, ideoloji, ve sınıfsal/zümrevi çıkar farklılıklarına dayanan demokratik bir çoğulculuk olmuştur.³⁷

Cumhuriyet dönemi ile birlikte demokrasi açısından Türk siyasal tarihi, demokrasiye geçişler, krizler, çöküşler ve onarımlar gibi kavramlarla anlatılabilir. 1946 yılındaki ilk yarışmacı fakat ihtilafli seçimler hariç, Türkiye ikinci dalga demokrasisi olarak, bu zaman dilimi içinde, ulusal parlamentosu için, on iki defa serbest ve yarışmalı genel seçimlere ve demokratik sürecin üç defa asker tarafından kesintiye uğratılmasına sahne olmuştur. Askeri müdahalelerin her birinde -1960-1973 ve 1980’de- demokrasi nispeten hızlı ve yumuşak bir şekilde tekrar eski haline getirilmiştir.³⁸

1.2. Siyasal Kültür

Siyasal kültür kavramının incelenmesi çalışmanın amacı bakımından çok önemli ve gereklidir. Çünkü, demokratik bir siyasal sistemde yurttaşların demokratik tutum ve değerleri özümseyip uygulaması demokratik bir siyasal kültüre sahip olup olmamasıyla yakından ilişkilidir.

Siyasal kültür kavramının içeriğinden bahsedebilmek için kültür kavramından söz etmek gerekir. Çünkü siyasal kültür “kültürün siyasetle ilgili kısmıdır. Siyasal sembolleri, değerleri, inançları, tutumları, görüşleri, beklentileri, hedefleri içerir.”³⁹ Kültür ise, Güvenç’in ifadesiyle “dört temel kavram karşılığında kullanılan soyut bir sözcüktür.”⁴⁰

- Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.
- Kültür, belli bir toplumun kendisidir.
- Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.
- Kültür, bir insan ve toplum kuramıdır.

Yukarıdaki tanımların her biri kültürün insan ve toplumla ilişkisini vurgulamaktadır. Öyleyse yukarıda belirtilen tanımla, kültürün siyasal boyutu olan

³⁷ Mustafa Erdoğan, “Türkiye’de Siyasal Sistem ve Demokrasi,” **Yeni Türkiye Dergisi, Türk Demokrasisi Özel Sayısı**, Eylül-Ekim1997, Sayı:17, s. 49.

³⁸ Ergun Özbudun, **Çağdaş Türk Politikası**, çev. Ali Resul Usul, Doğan Kitapçılık, 2003, s.19.

³⁹ Frederick D. Weil, “Political Culture, Political Structure and Democracy”, **Research on Democracy and Society**, Vol.2,1994, s. 67.

⁴⁰ Bozkurt Güvenç, “İnsan ve Kültür”, **İnsan ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2.b., 1996, s. 95.

siyasal kültür de, insanın veya toplumun siyasal yönüyle ilgilidir. Bu çerçevede G.M. Patrick, siyasal kültürün dört farklı tanıma dayandığını belirtmiştir. Bu tanımlar:⁴¹

1. D. Easton'un yapmış olduğu "nesnel" (objective) kavramlaştırma,
2. G. Almond, B. Powell ve S. Verba'nın "psikolojik" veya "öznel" (subjective) kavramlaştırmaları,
3. L.W. Pye'in "bulgusal" (heuristic) kavramlaştırması
4. R.D. Fagen ve R.C. Tucker'in "içlemsel" (comprehensive) kavramlaştırmaları

olarak ortaya konmuştur. Easton'un tanımı, mevcut siyasal sistemle ona uygun bir siyasal kültür arasındaki ilişki temeline dayanır. Nesnel kavramı ile anlatılmak istenen, bireylerden bağımsız, onları aşan, fakat aynı zamanda onları bir arada tutan bütünlüktür. Bu çerçevede, siyasal kültür belirli bir düşünme, hissetme ve davranma örüntüsüne sahip inançlar, fikirler, normlar ve değerler dizisidir. Bir siyasal sistemin başarısı siyasal kültürle uyumlu olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Almond, Powell ve Verba'nın, psikolojik ya da öznel kavramlaştırmasında, Easton'ın bireylerden bağımsız siyasal kültür kavramının aksine bireyde temellenen bir siyasal kültür kavramından söz edilir. Siyasal kültür, bu kavramlaştırma çerçevesinde, bir siyasal sistemin üyelerinin siyasete ilişkin bireysel tutum ve yönelimlerinin bir bileşimidir. Bulgusal kavramlaştırmaya göre , siyasal kültür, bir toplumun geleneklerini, kamu kurumlarının ruhunu, yurttaşlık bağını, kolektif akıl yürütmeyi, liderlerin üslubunu ve kodlarını içerir. Bunun için de o topluma ilişkin bir araştırma yapma gereği, Pye'nin en fazla vurguladığı yöntemsel hususların başında gelir. İçlemsel kavramlaştırma, kapsamı en geniş siyasal kültür kavramlaştırmasıdır. Çünkü açık davranışlar ve bunları yönlendirmede etkili psikolojik etkenlerin tümü siyasal kültür kapsamında değerlendirilir.⁴²

Siyasal kültür kavramı tarihsel olarak, G. Almond, S. Verba ve B. Powell tarafından, 1960'ların başında özellikle siyasal sistemleri karşılaştırmalı olarak

⁴¹ G.M.Patrick, "Politik Culture" **Social Science Concept: A Systematic Analysis**, Ed: G. Sartori, Beverly Hills, 1984, s.271-280'den akt Ali Yaşar Sarıbay, **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2000, s.64-65.

⁴² Ali Yaşar Sarıbay, **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2000, 65.

incelerken, açıklayıcılığı yüksek olan bir kavram olarak sunulmuştur. Bu dönemde, siyaset bilimi literatüründe siyasal kültür kavramından çok şey bekleyenler kadar, açıklayıcı gücü olmadığını savunanlar da olmuştur. 1990'larda ise yeniden siyaset bilimi araştırmalarının önemli bir değişkeni olmuştur. Bu gelişmenin en önemli nedeni, toplumdaki işlevsel bölünmelere ağırlık verilerek toplumları ve siyasal davranışları açıklama eğilimleri, Sovyetler Birliği ve sosyalizmin çöküşü ile birlikte önemini yitirirken, kültürel ayrımların hem tek tek ulusların siyasal hayatında, hem de uluslar arası siyasal olaylardaki rolü, önemi ve bununla ilgili bununla ilgili beklentiler arttı.⁴³ Siyasal kültür kavramı üzerine artık klasik hale gelmiş olan temel araştırma, Almond ve Verba'nın ABD, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika olmak üzere beş ülkede yaptıkları karşılaştırmalı yurttaşlık kültürü, siyasal tutumlar ve demokrasi araştırmasıdır. ABD, İngiltere demokrasi ve yurttaşlık kültürü açısından örnek ülkeleri temsil ederken, Almanya, İtalya ve Meksika çeşitli açılarda ve düzeylerde eksik ya da sorunlu ülkeleri temsil etmektedir.⁴⁴

Almond ve Powell bireyin siyasal nesnelere karşı tutumunu, diğer bir deyişle siyasal yönelimlerini ise, aşağıda belirtilen üç etken çerçevesinde incelemektedirler:⁴⁵

- Bilişsel (Cognitive)
- Duygusal (Affective)
- Yargısal (Evaluative)

Birey, siyasal sistemin işleyişine, onun önde gelen kişilerine ve mevcut siyaset sorunlarına dair belirli bir bilgiye sahipse, bilişsel etken söz konusudur. Bu bilgi, bireyin sisteme uymasının tamamlayıcı bir işlevini görebilir. Ya da birey sistemi, ailesinin veya arkadaşlarının etkisiyle duygusal olarak reddedebilir. Otoriteler tarafından kendisine empoze edilenlere duygusal olarak uymayabilir. Nihayet, birey, sistemi moral bir değerlendirmeye tabi tutabilir. Örneğin, bireyin demokratik tutum ve değerleri onu sistemin siyasal taleplere yanıt vermediği

⁴³ Ersin Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1995, s. 43.

⁴⁴ G. A. Almond, S. Verba, **The Civic Culture, Political Attitudes and Democracy in Five Nations**, Boston: Little Brown and Co., 1965, s.23.

⁴⁵ G. Almond ve B.Powell, **Comparative Politics: System, Process and Policy**, 2. ed., Boston, 1978, s.25.

sonucuna götürebilir; veya ahlaki görüşleri kayırmacılığı kınamasına yol açabilir.⁴⁶ Bireysel siyasal yönelimlerin yoğunluğu, sadece bireysel bir etki yaratmaz, farklı veya benzer yönelimlerin bir araya gelmesi toplumların siyasal kültürlerini de etkiler ve farklılaştırır.

Yücekök, bu açıdan, toplumların siyasal kültürünün, “toplumun geleneklerinin, toplum kurumlarının ruhunun, vatandaşlarının arzu ve ortak çıkarlarının ve liderlerinin siyasal stiline yalnızca rastlantı bir tarihi tecrübe sonucu olmayıp, anlamlı bir bütün olarak birbirlerine uymaları, anlaşılır, açık bir ilişkiler ağı meydana getirmesi”⁴⁷ olarak ifade etmektedir. Bu ifadeden anlaşılana, siyasal kültürün hem bir toplumun top yekun tarihinin, hem de toplumu meydana getiren insanların sosyo-ekonomik yaşantılarının bir ürünü olduğu; siyasal kültürün eşit olarak hem toplum bazında hem de kişisel deneyim ve davranışlarda kök bulacağıdır.⁴⁸ Bu çalışmada üzerinde durulacak yönü, siyasal kültürün kişisel deneyim ve davranışlarla ilişkisidir. Ancak bireyin kişisel deneyim ve davranışları içinde yaşadığı toplumsal yapıdan bağımsız düşünülemez. Birey ve toplumsal yapı arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgulayan Kongar’a göre, “Rolü, toplumsal yapı tarafından belirlenen birey, daha sonra, toplumla arasındaki etkileşime göre, kendisini belirleyen toplumu da yeniden biçimlendirmeye başlar.”⁴⁹ Bu nedenle, çalışmanın konusunu oluşturan demokratik tutum ve değerlerin araştırılmasında bireyin içinde yaşadığı toplumsal koşullar göz önünde bulundurulacaktır.

Bireyin sahip olduğu tutum ve değerler kaçınılmaz bir şekilde eylemlerini ve davranış biçimlerini de etkiler. Siyaset için de durum aynıdır. Siyasal kurumlar kısmen tutumları, normları, yurttaşların beklentilerini yansıtır. Yani, İngilizler, anayasal düzenlemelerini özgürlüklerini desteklemek için kullanırken; aynı kurumlar Güney Afrika ve Kuzey İrlanda’da baskıyı sürdürmek için kullanılır... Bir ulusun, bugün ve gelecekteki davranış eğilimlerini anlamak için, bir siyasal sistem içindeki siyasete ilişkin kamusal tutumlardan ve onların rollerinden başlanması gerekir. Bu da

⁴⁶ Ali Yaşar Sarıbay, **Siyasal Sosyoloji**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992, s.69-70.

⁴⁷ Ahmet N. Yücekök, **Siyasetin Toplumsal Tabanı**, Ankara: AÜSBF Yayınları: 565, 1987, s. 13.

⁴⁸ Yücekök, **a.g.e.**, s. 13.

⁴⁹ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 8.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 35.

bir ulusun siyasi kültürü oluşturur.⁵⁰ Kişinin toplum içerisinde oynadığı rol de toplumsal ve kültürel sistemden soyutlanamaz. Kişinin rolü o kişinin toplum içerisinde işgal ettiği mevkiin gerektirdiği davranıştır. Buna göre ekonomik bakımdan gelişmiş, uzmanlaşmış ve yoğun işbölümü nedeniyle farklılaşmış toplumlarda kişilerin rolleri de geleneksel ve statik toplumlardaki kişilerin rollerinden farklı olacaktır.⁵¹ Başka bir deyişle, diktatörlük, demokratik yönetim, evrimler ve devrimler kendilerine en uygun ortamlarda gelişirler ve uygulanırlar. Bunlar kendilerini yaratan alt yapının üst yapı rnleridirler. Toplum da kendilerine özgü bir şekilde etkileyip yn vereceklerdir. Toplumlar arasındaki bu farklılık ve değişik siyasi davranış boyutları, o toplumların değişik sosyo-ekonomik tabanlarından ötürüdür. Yine bir başka deyişle siyasi sistemler ve sistemlerin içinde yer alan ve onları oluşturan siyasi davranış boyutları, o toplumun sosyo-ekonomik hayatının yarattığı bir üst yapı olan siyasi ve toplumsal kültürün etkisindedirler.⁵²

Llosa'ya göre bir üstyapı olan kültürün korunmaya ihtiyaı yoktur. Çünkü, kendiliğinden var olduğu takdirde, kendisini herhangi bir devletten çok daha iyi bir biçimde korumaktadır. Fakat devletin, herkese kültür edinmek ve üretmek için gereken araçları; yani insanlara kültürel unsurları aktaran eğitim olanaklarını ve asgari düzeyde elverişli yaşam koşullarını sağlamaları kesinlikle gereklidir. Çünkü, yoğun bir kültürel faaliyet, liberal devletin, kapitalist toplumla beraber oluşan bir tehlikeyi de engellemesini sağlayan yollardan biridir: bu tehlike, hayatın belirli bir derecede insani değerlerden yoksun bırakan, aileyi tahrip eden ve bireyi bencilliğe, yalnızlığa, kuşkuculuğa, kayıtsızlığa ve ruhsal boşluğa iten bir materyalizmdir. Hiç bir modern sanayi toplumu, bu durumla etkin bir biçimde mücadele edememiştir; bu toplumların tümünde, yüksek hayat standartları ve büyük ölçekli maddi ilerleme, paradoksal olarak, ilkel topluluklarda çok güçlü olma eğilimi gösteren toplumsal dayanışma duygusunu zayıflatmıştır.⁵³

Demokrasinin, siyasi kültür ile olan ilişkisi de bu çerçevede ele alınabilir. Devletin, demokrasinin oluşması yönünde kurumsal ve yasal araçlarla müdahalesinin

⁵⁰Gabriel Almond vd., **Comparative Politics A Theoretical Framework**, 3.ed., Addison- Wesley Inc., 2001, s. 56.

⁵¹Ycekk,**a.g.e.**,s.15

⁵²Ycekk,**a.g.e.**,s.11-12.

⁵³Mario Vargas Llosa, "zgrlk Kültürü," ev.Levent Köker, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995, s.122.

mi yoksa sosyo- ekonomik tabandan gelen dinamiklerin mi belirleyici olduğu sorusuna verilen cevap önem kazanmaktadır. Touraine, bu noktada ikisinin de etkisini vurgulayarak uzlaşmacı bir tutum sergilemiştir.⁵⁴ “Demokratik ekin ancak siyasal toplum; başlıca amacı bireylerin ve toplulukların özgürlüğüyle, beraberce işleyen ekonomik etkinlik ve hukuk kurallarını bağdaştırmak olan kurumsal bir kuruluş olarak algılandığında doğabilir.” Kalaycıoğlu ise, demokrasinin kurumlarının ve gerekli yasal düzenlemelerinin oluşturulduğu bir ülkede demokrasi girişimlerinin başarısızlığa uğramasının nedenlerinin iki görüş etrafında toplandığını belirtmektedir.⁵⁵

Bu görüşlerden ilki, demokratik rejimlerin temelini oluşturan kuralların ve kurumların iyi seçilmemesi halinde demokrasi girişimlerinin başarısız olduğunu savunmaktadır. Bir başka deyişle, kuralların ve kurumların kendisinden kaynaklanan sorunlar olduğu dile getirilmektedir.

İkinci görüş ise, siyasal yapı ve hukuk kurallarının görece olarak öneme sahip olmadığını, esas olanın siyasal değer, inanç ve tutumlar, yani kültür olduğu yönündedir. Bu görüşe göre, siyasal sistemlerin demokrasiyi yaşatabilme yetenekleri büyük ölçüde siyasal kültüre bağlı olmakta, ancak ender hallerde siyasal kurum ve kurallardan gelen etkiler bir istikrar unsuru olabilmektedir.

İkinci görüşe paralel olarak değerlendirildiğinde, demokrasinin başarılı olabilmesi demokratik bir siyasal kültüre sahip olmayı gerektirir. Dolayısıyla, demokratik tutum ve değerlerin gelişebileceği ortamın özel bir siyasal kültür ortamı olması gerekmektedir. Öncelikle demokrasi bir rekabet ortamını da beraberinde getirmektedir. Toplumda rekabetin iyi bir şey olduğu kabul edilmelidir. Kazanmak kadar kaybetmek de doğal karşılanmalı ve kaybetmek gurur meselesi haline gelmemelidir. Bunun için de değişik ve aykırı fikirlere katlanabilmek gerekir. Bu ise, hoşgörülü olmayı gerektirir. Hoşgörü kadar önemli bir öge de başkaları ile birlikte hareket edebilme yeteneğidir. Farklı kişilerle ortak hedeflere yönelik çalışmanın ilk koşulu da, başkalarına duyulacak güvendir.⁵⁶ Kişilerin birbirine olan güveni kadar, demokrasinin kurum, kural ve kuruluşlarına güven duymaları gerekir. Demokraside

⁵⁴ Touraine, a.g.e., s.29.

⁵⁵ Kalaycıoğlu, **Türkiye’de Demokratik...**,a.g.e.,s. 47-48-49.

⁵⁶ Kalaycıoğlu, **Türkiye’de Demokratik...**,a.g.e.,s. 50-51.

vatandaşın siyasal kararlar üzerinde etkisi olabileceği duygusuna, kısaca, siyasal etkinlik duygusuna sahip olması gerekir.

Touraine'e göre, demokratik kültür, yine uzlaşmacı bir tutumla, birlik ve çeşitliliğin, özgürlük ve bütünleşmenin uyuşmasıdır. Yani kurumsal ve yasal güvencelerle, çıkar farklılıklarının ve kültürel çeşitliliğin bir araya gelmesidir. Bu çerçevede çoğunluk erki ve azınlık hakları karşı karşıya getirilmemeli, çoğunluğun erkine ve azınlıkların haklarına saygı duyulmalıdır. Aksi takdirde demokrasiden söz edilemez. Çünkü demokratik yönetimler, bugünün çoğunluğunun yarın azınlığa dönüşebileceğinin, azınlığın da farklı çıkarları temsil ettiğinin farkındadır.⁵⁷

Genelde siyasal kültür, özel olarak demokratik siyasal kültür demokratik tutum ve değerlerin benimsenmesinde önemli bir değişkendir. Ancak, bu ifade, siyasal kültürün siyasal alanla ilgili her şeyi açıklayacağı anlamına gelmez. Benzer değer ve yeteneklere sahip insanlar bile, farklı fırsat ve problemlerle karşılaştıkları zaman farklı davranışlarda bulunabilir. Ayrıca, siyasal kültür de durağan değildir. Yeni deneyimler, bireylerin tutumlarını değiştirebilir; örneğin, kırsal kesimden kente göç edenler, kentsel yaşamın yeni yollarını öğrenirler. Fakat kültürel normlar, yavaş değişir ve siyasal eylem tiplerini mutlaka etkiler.⁵⁸ Toplumun sosyo-ekonomik koşulları da o toplumdaki davranışları, rolleri, siyasal yapıyı ve kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen adetleri ve kuralları etkilemektedir. Bu nedenle bir toplumda değerler bireyci ve başarıya yönelik iseler o toplum farklılaşmış ve sanayileşmiş bir yapıya sahip demektir. Sorunların dinsel bir yaklaşımla çözüldüğü kadercı kültüre sahip bir kültür ise büyük bir olasılıkla kendini feodal üretim ilişkilerinden henüz kurtaramamış bir toplumdur. Böyle bir toplumda yaygın olan geleneksel değerler o toplumdaki kişilerin rollerine ve kişiliklerine etkide bulunacak ve böylece kişinin davranışlarının temelinde yatan o toplumun değer sistemi olacaktır. Toplumdaki ekonomik gelişmeyle birlikte toplumun kültüründe ve değer sisteminde de bir değişim olacak ve benimsenen yeni değerler toplumda yeni kurumlar oluşturacak, kişi davranışlarını çok değişik biçimlerde etkileyeceklerdir.⁵⁹ Özetle; toplumu oluşturan temel toplumsal kurumların birinde meydana gelen herhangi bir değişim

⁵⁷ Touraine, a.g.e., s.29-30.

⁵⁸ Almond vd, **Comparative Politics...**,s.56.

⁵⁹ Yücekök, a.g.e.,s.15.

diğerlerini etkilemekte, etkilenen kurum da diğerlerini etkileyerek değişim her alanda kendini göstermekte ve devam etmektedir.

1.2.1. Siyasal kültür tipleri

Siyasal kültür, çeşitli yazarlar tarafından farklı ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır.

1.2.1.1.Uzlaşmacı ve çatışmacı siyasal kültür

Siyasal kültür, bir ulusun bir karakteristiği olarak tanımlanır, fakat değerler ve inançlar uluslara göre farklılık gösterir. Uzlaşmacı bir siyasal kültürde, vatandaşlar siyasal kararların alınmasına uygun araçlarla katılma, toplumun yüz yüze geldiği temel problemler ve bu problemlerin nasıl çözüleceği konusunda anlaşmaya varma eğilimindedirler. Çatışmacı bir siyasal kültürde, vatandaşlar, hem rejimin meşruluğu hem de temel problemlerin çözümünde keskin bir şekilde ayrı düşerler.⁶⁰

1.2.1.2. Almond ve Verba'nın siyasal kültür tipolojisi

Almond ve Verba'nın siyasal kültür tipolojisi 1958-1963 arasında beş ülke üzerinde (A.B.D., İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika) yaptığı karşılaştırmalı araştırmaya dayanmaktadır. Amaç bu ülkelerin siyasal kültürlerinin demokrasinin gelişmesine destek olup olmadığını saptamaktır.

Yöresel (Parochial) Siyasal Kültür

Almond ve Verba'ya göre “yöresel siyasal kültürü benimsemiş toplumlarda uzmanlaşmış siyasal roller yoktur.... Bu toplumun üyelerinin siyasal eğilimleri, dinsel ve sosyal eğilimlerinden ayırt edilemez. Yöresel eğilimler, siyasal sistem tarafından başlatılan değişim beklentilerinin yokluğunu da ifade eder. Yöresel birey siyasal sistemden hiçbir şey beklemez.”⁶¹ Uzmanlaşmış siyasal roller olmadığı gibi, bireylerin siyasal sistemin girdi ve çıktılarına, ayrıca siyasal bir aktör sıfatıyla kendi kendine yönelik bilgisel, duygusal ve değerlendirici(yargısal) yönelimleri sıfıra yakındır.⁶² Herhangi bir siyasal sistem etrafında örgütlenmedikleri için siyasal bir kimliğe sahip değiller. Aile, kanbağı gibi unsurlar bu bireyleri bir arada tutan bir aidiyet duygusu sağlamaktadır.

⁶⁰ Almond vd, **Comparative Politics...**,s.64.

⁶¹ Almond ve Verba, **The Civic ...**, s.17.

⁶² Samuel P. Huntington ve J. Dominguez, **Siyasal Gelişme**, çev. Ergun Özbudun, Ankara: S. Yayınları, 1975, s. 20.

Ulus düzeyinde ele alındığında, yöresel tipteki siyasal kültür köy, klan, soy, bölge vb. gibi yerel siyasi kültürlerin birbirlerine eklenmesinden oluşan, yani gerçek anlamda ulusal bir kültürün bulunmadığı bir kültür tipidir. Türdeş olmayan toplulukları bir araya getiren çoğu yeni kurulmuş devlette karşılaşılan budur.⁶³

Uyrukluk (Subject) Siyasal Kültürü

Bu kültür içinde bireyler uzmanlaşmış yönetsel otoritenin farkındadırlar; belki onunla gurur duyarlar, belki hoşlanmazlar ve yönetimi meşru veya değil şeklinde değerlendirebilirler. Fakat siyasal sistemle ilişkileri genel düzeyde ve siyasal sistemin çıktıklarına yönelik olup; bu ilişki de zaten pasif bir ilişkidir.⁶⁴ Duverger, bu durumu bireyler “sistemden birtakım hizmetler beklemekte ya da vergilerin artmasından korkmaktadırlar ama, sistemin işleyişi üzerinde önemli bir değişiklik yaratabileceklerini de pek düşünmemektedirler”⁶⁵ ifadesiyle örneklendirmektedir. Bireylerin pasif olduğu bir siyasal sistem yaşamın her alanını kontrol eden bir siyasal sistem olmak durumundadır. Devlet- birey ilişkisinde, kararlar alınır ve bireyler bu karara uymak zorundadırlar. Bireylerin sistemin işleyişinde ve alınan kararlarda değişiklik yapabileceklerini düşünmemeleri henüz katılımcılığın gelişmediğini göstermektedir.

Katılımcı (Participant) Kültür

Almond ve Verba'nın ortaya koyduğu üçüncü siyasal kültür tipi olan katılımcı siyasal kültür “toplumun üyelerinin sisteme bir bütün olarak, hem siyasal hem yönetsel yapı ve süreçlerine bir başka deyişle; siyasal sistemin girdi ve çıktıklarına açıkça yöneldiği bir kültür tipidir. Katılımcı toplumun üyeleri siyasal objelerin çeşitli türlerine olumlu veya olumsuz bir şekilde yönelebilirler. Toplumda aktif bir rol alma eğilimindedirler; böyle bir rol onların düşünce ve yargılamalarına göre kabulden reddetmeye kadar farklılaşabilir.”⁶⁶ Daha önemlisi, bu kültür tipinde birey katılım için fırsatların kullanımını değerlendirme yeteneğine ve dolayısıyla

⁶³ Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, çev., Şirin Tekeli, 5.b., İstanbul: Varlık Yayınları, 1998, s.89-90.

⁶⁴ Almond-Verba, **The Civic...**, s.17-18.

⁶⁵ Duverger, **a.g.e.**, s.89-90.

⁶⁶ Almond-Verba, **The Civic...**, s.18.

etkinlik duygusuna sahiptir.⁶⁷ Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmiştir. Cemaat bağları çözülmüş, dolayısıyla siyasal kimlik edinme süreci başlamıştır.

Almond ve Verba'ya göre katılımcı siyasal sistemin demokratik biçimi, resmi kurum ve kuruluşların yanında, tutarlı bir siyasal kültür gerektirir. Ancak Batı'nın demokratik uluslarının siyasal kültürünü daha sonra oluşan uluslara transfer etmek ciddi zorluklara yol açar. Bunun iki sebebi vardır: Bunlardan birincisi, demokratik kültürün kendi doğası ile ilgilidir. Demokrasinin büyük idealleri - bireylerin özgürlük ve saygınlığı, yönetilenlerin rızası - vardır. Bu idealler yeni devletlerin ve modernleşen daha eski devletlerin hayallerini işgal edebilmektedir. Fakat demokratik toplumun ve kültürünün işleyen kuralları farklı kültürel öğeler de içerebilmektedir. Örneğin, inanç sistemleri ve kişisel ilişki kodları daha öncelikli olabilmektedir. Bunun dışında yeni ulusların siyasal kültür transferinde karşılaştığı ikinci engel ise, teknoloji ve sosyal sistem gibi kendilerinden kaynaklanan nesnel problemlerdir.⁶⁸

Katılımcı siyasal kültürün yaşandığı, siyasal etkinlik duygusuna sahip bireylerden oluşan bir toplum, demokratik tutum ve değerlerin benimsenmesi ve yerleşmesi açısından en uygun ortamı oluşturmaktadır. Çünkü, demokratik bir yapı, sisteme farklı taleplerin girmesini olumlu karşılayan, bu talepleri dikkate alan, dolayısıyla katılımcılığı destekleyen bir siyasal yapıdır. Çalışmanın konusu çerçevesinde, demokratik bir yapılanmada, üniversite kurumu, katılımcılık ve etkinliğin yaşama geçirilmesi bakımından en uygun ortamlardan biridir.

1.2.1.3. Huntington ve Dominguez'in siyasal kültür tipolojisi

Alıcı Siyasal Kültür

Alıcı siyasal kültür de kendi içinde anlatımsal ve araçsal kültür olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1-Anlatımsal kültür

Bu kültür tipinde, sosyal ilişkilerle dinsel yapı arasında büyük ölçüde bir bağlantı olup, tatmin doğuran şey, eyleme ilişkin aşkın değerlerdir; dinsel, kültürel,

⁶⁷ Sarıbay, **Global bir...**, s. 68.

⁶⁸ Almond-Verba, **The Civic...**, s.20.

siyasal, ekonomik, bilimsel vb. yapılar arasında farklılaşma ya hiç yoktur ya da son derece azdır.⁶⁹

2- Araçsal Kültür

Sosyal davranışlar, dinsel planda ve geniş anlamda anlamlandırılmak yerine, daha dar ve özgül anlamlarıyla değerlendirilir. Tatmin doğuran şey, söz konusu eylemle gerçekleştirilen yakın pratik hedeflerden kaynaklanır. Dinsel, kültürel, siyasal, ekonomik, bilimsel vb. yapılar büyük ölçüde farklılaşma eğilimindedir. Böyle bir kültürel yapıda kültürel değişim, belli bir süreç içerisinde ve kendiliğinden olma eğilimindedir. Çünkü, diğer kültürlerle olan benzerliklerin algılanarak yeniden yorumlanma ve benimsenmesi söz konusudur. Oysa anlatımsal kültürlerde her türlü kültürel değişime karşı direnç gösterilmekte, değişim gerçekleştiğinde ise bu büyük bir hızla ve tüm yapıları kapsayacak şekilde yaşanmaktadır. Değerler sistemindeki örüntü genel olarak “direnç-çöküş-devrim” sırasını izlemektedir.⁷⁰

Verici Siyasal Kültür

1-Toplayıcı Kültür

Hiyerarşik bir kültürel yapı söz konusudur. Farklı bir kültürle karşılaşıldığında tek ve yeni bir hiyerarşik düzen içerisinde derhal astlık üstlük ilişkisi kurmaya çalışılır. Böyle bir sistem herkesin temel insanlık haysiyetini değişik ölçüler içinde tanır, dolayısıyla her grubun genel sistem tarafından korunan , ayrı ayrı tanımlanmış olan yetki ve ayrıcalıkları vardır.⁷¹

2- Özümleyici Kültür

Hiyerarşik değil eşitlikçi bir kültürel yapı vardır. Farklı bir kültüre mensup kişilerle karşılaşıldığı zaman, onların temel insanlık değeri ya kabul edilir ya da reddedilir. Yeni düzen içerisinde derece ayrıcalık farkları pek yoktur. Bir insan ya bütün hak ve ayrıcalıklarıyla toplumun bir üyesidir ya da bu üyeliğin tümüyle dışındadır.⁷²

Genel olarak alıcı ve verici kültür, karşı karşıya gelen iki kültürü ifade eder. İster istemez karşı karşıya gelen kültür ve özellikleri, toplumsal yapının değişimi ya da onun alacağı biçim üzerinde önemli etkilerde bulunur. Örneğin, Türk Kültürü,

⁶⁹ Huntington-Dominguez, **a.g.e.**, s.24.

⁷⁰ Huntington-Dominguez, **a.g.e.**, s.24-25.

⁷¹ Huntington-Dominguez,**a.g.e.**,s.28.

⁷² Huntington-Dominguez,**a.g.e.**,s.28.

eğer kendisini çevreleyen ya da benzemeye çalıştığı Batı Kültürü ile karşı karşıya gelmiş bir durumda ise, Türk toplumu, alıcı kültür konumunda; buna karşılık Batı Kültürü, benzetmek ya da dönüşmek istenilen kültür ise, verici kültür konumunda kalmaktadır. Aynı şekilde, Batı Kültürü de homojen bir kültür değildir. Kendi içerisinde çok farklı özellikleri, değerleri ve teknolojik düzeyleri taşıyan bir kültürdür. Örneğin; özümleyici kültür ya da toplayıcı kültür gibi farklı özellikler taşır. Bu özellikler, aslında o kültürün belki hiyerarşik yapılara önem vermesi, daha özgür ya da daha eşitlikçi bir yapıya sahip olması şeklinde farklılaşır. Değişme durumunda kalan alıcı kültür de kendi yapısını, karşı karşıya gelen kültürün niteliklerine göre değiştirmektedir.⁷³

1.2.2. Türkiye’de siyasal kültür ve demokrasi

Türkiye’deki üniversite kurumunun siyasal yapı içindeki yeri ve üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerleri, dolayısıyla demokratik bir siyasal kültüre sahip olup olmaması, Türk siyasal kültür yapısından bağımsız düşünülmemeyeceği için Türkiye’deki siyasal kültür yapısının incelenmesi gerekmektedir. “Her ne kadar demokrasinin belli özelliklere sahip bir toplumsal yapı ile özdeşleştirilmemesi gerektiği söylene de, öteden beri siyasal kültür, siyasal sistemlerin ve özellikle demokrasinin performansını açıklamada başvurulan önemli değişkenlerden biri olarak kullanılmaktadır.”⁷⁴ Bir toplumun siyasal kültürünü değerlendirebilmek için, o toplumu tarihsel bir perspektifle incelemek gerekir.

Bu çerçevede, Türk siyasal kültürü incelendiğinde, tarihsel mirasından kaynaklanan en önemli özelliklerinden birisinin seçkincilik anlayışı olduğu göze çarpacaktır. Frey’e göre, “Türk siyasal hayatının devam eden ve güncelliğini koruyan başlıca sorunlarından biri seçkinciliktir. Bu ifade ile anlatmak istediğim, ayrıcalıklı bir azınlığın, topluma egemen olma ve seçkin olmayanların kültürel veya entelektüel yetersizliğini öne sürerek, bilinçli veya bilincinde olmadan, egemenliğini isteme ve meşru görme eğilimidir.”⁷⁵ Seçkincilik anlayışının oluşmasının bir çok sebebinden söz edilmektedir. Turan’a göre Osmanlı İmparatorluğu’nun, bürokrasiyle

⁷³ İnan Özer, Medyanın Toplumsal Değişime Etkileri, http://www.byegm.gov.tr/SEMINERLER/denizli_iv/denizli-4.htm, 03.03.2005.

⁷⁴ Orhan Gökçe, Birol Akgün ve Hakan Afacan, “Konya’da Siyasal Kültür ve Demokratik Değerler”, **SÜİİBF Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1-2, Nisan-Ekim 2001, s.5.

⁷⁵ Frederick, Frey, Patterns of Elite Politics in Turkey, **Political Elites in the Middle East**, Ed. George Lenczowski, Washington: American Enterprise Institute, 1975, s.43.

yönetilmesi, seçkinci anlayışa ortam hazırlıyordu. “Farklı öğelerden oluşan imparatorluk ahalisi, merkezce yetiştirilmiş ve denetlenen bir bürokrasi tarafından yönetilmekteydi. Cumhuriyetin kurucusu olan kadrolar da, Osmanlı yönetim geleneği çerçevesinde yetiştirilmişlerdi. Çok partili yaşama geçildiği zaman da, modernleşme misyonunu üstlenmiş bu bürokratların, kısa sürede tutumlarını politik demokrasinin işlemesine uygun düşecek biçimde değiştirmeleri beklenemezdi.”⁷⁶ Emre Kongar’ın ifadesiyle de *devletçi-seçkinci* cepheyi oluşturan bu grubun “devletçiliği”, Osmanlı toplumunda, toplumsal-ekonomik ve siyasal değişmeye önderlik edebilecek güçlü toplumsal-ekonomik sınıfların yokluğuna bağlıydı.”⁷⁷ Seçkinci yaklaşım Kongar’a göre öncelikle, Osmanlı bürokrasisinin, kendi içinde ve kendisi için bir sınıf olma niteliğinden kaynaklanıyordu. Ayrıca bürokrasiyi tehdit edebilecek güçte sınıfların olmayışı bürokrasinin bu eğilimini güçlendiriyordu. Dolayısıyla, seçkinci yaklaşım, halkı güdülmesi gereken bir kitle olarak görüyordu.⁷⁸

Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde Türk toplumunda seçkin niteliğinin kazanılmasının eğitim aracılığı ile sağlandığını belirten Turan, halk ve yönetim arasındaki kopukluğun cumhuriyet döneminde nasıl düzeltilmeye çalışıldığını şöyle belirtmiştir:⁷⁹

“Cumhuriyet’in önderleri, yeni yetişecek seçkinler arasında, ulusun en yüce topluluk, Cumhuriyet’in en uygun rejim ve laikleşmenin çağdaşlaşma gereği olduğuna ilişkin oydaşımı sağlamak için eğitimi etkin bir politik toplumsallaşma aracı olarak görmüşlerdir. Eğitim yoluyla seçkinlik niteliğini elde edecek genç kuşakların, edindikleri politik değerleri yığınlara aktarmaya yönelecekleri; böylece, zaman içinde toplumun her kesiminde bir kültür değişiminin gerçekleşeceği ümit edilmiştir.”

Yukarıdaki ifade, bu çalışmada test edilecek, eğitimin demokratik tutum ve değerlerin benimsenmesine olumlu yönde katkıda bulunduğu yönündeki hipotezini destekler niteliktedir. Eğitim, bir siyasal toplumsallaşma aracı olarak siyasal tutum ve değerlerin benimsenip uygulanmasında önemli etkide bulunmaktadır.

⁷⁶ İlder Turan, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu,” **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Ankara: Alfa Basım, 2000,s.378.

⁷⁷ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, 29.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, Ekim, 2001, s.133.

⁷⁸ Kongar, a.g.e., s.133.

⁷⁹ İlder Turan, **Türkiye’de Politik...**,a.g.e. s.364.

Seçkinler ve halk arasındaki kopukluk, merkezîyetçi siyasal yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Osmanlı döneminde ulusal siyasal yaşam zaten sınırlı bir varlığa sahipti. Bu sınırlı boyutuyla da yalnızca İmparatorluk merkezinde cereyan ediyordu. Taşrada ise, siyasal yaşama ilişkin belirtiler sadece vergi ve asker toplanmasıydı. Bunlar dışında, siyaset, yönetilenleri yakından ilgilendiren bir olgu olarak görülüyordu. Özellikle siyasetin kanunun denetlediği kaynakların ve olanakların yönetilenlere dağıtım süreci olduğuna ilişkin bir anlayış oluşmamıştı.⁸⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nda, merkezi otoritenin sürdürülmesini sağlayan bir başka özellik, Osmanlı toprak sistemiydi. Bu sistemle, toprağın asli mülkiyeti devlette kalmıştır. Tımar sahiplerine bazı haklar ve buna karşılık da bazı yükümlülükler verilmiştir. Tımarlar merkezi hükümetçe veriliyor ve gerekirse geri alınabiliyordu. Buna göre tımar sahipleri, illerde bağımsız bir iktidar temeline sahip irsi bir aristokrasi değil, bir devlet hizmetlileri sınıfı oluşturuyorlardı. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda, Batı Avrupa'dakine benzer bir feodalizmden, aristokrasiden, özerk bir kilise örgütünden, güçlü bir ticaret sınıfından söz etmek mümkün değildir. Yöneten ve yönetilen arasındaki kesin ayrım göz önüne alındığında, böyle merkezi bir yapıdaki siyasal kültürün en önemli unsuru, siyasal otoriteye saygı ve onun yüceltilmesiydi.⁸¹

Günümüzde, Türkiye'nin yönetim sisteminde merkezîyetçi öğeler varlığını sürdürmektedir. Kamusal kaynakların denetimi, en son kararın verildiği bir merkezi yönetim ağına bağlıdır. Yerel yönetimler seçimle gelinen görevleri kapsamakla birlikte, merkeze karşı özerkliğe sahip değildir.⁸² Turan, söz konusu merkezîyetçi öğelerin, siyasal partilerin iktidara gelmeye ve iktidardan girmemeye verdikleri sınırsız önemin de sebebini oluşturduğunu belirtmektedir. Demokrasinin zaman zaman kesintiye uğramasını da siyasal partilerin iktidara gelmek için her türlü maliyete katlanma ve her türlü kuralı çiğneme eğilimlerine dayandırmaktadır. Diğer bir ifade ile Turan, demokrasinin kısa vadeli tatil edilmesinin, demokratik siyasal kültürün yetersizliğinden değil, siyasal partilerin iktidara olan bağımlılığından,

⁸⁰ İter, Turan, **Türkiye'de Politik...**, a.g.e. s.363.

⁸¹ Ergun Özbudun, "Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür", **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Der. Türk Demokrasi Vakfı, Ankara: TDV Yayınları, 1995, s.2-3.

⁸² İter Turan, **Türkiye'de Politik...**, a.g.e., s.381.

iktidardan uzaklaşma durumunda, önemli kayıplara uğrayacaklarını düşüncelerinden kaynaklanmaktadır.⁸³

Türk siyasal kültüründeki merkezîyetçi ve seçkinci yaklaşımın bir diğer sonucu kişi egemenliğinin ön plana çıkmasıdır. Geleneksel Osmanlı kültürü, peder-evlat, hoca-talebe, pir-mürîd, padişah-kul gibi bir tek kişiye bağlılıkta toplanan ilişkiler üzerine kuruluydu.⁸⁴ Sarıbay'ın da belirttiği gibi "böyle bir bireyin yurttaş değil ancak kapıkulu olmasına imkan vardır. Görevi olan, itaat eden, ama hak sahibi olamayan, ya da özgür olmadığı için hak talep edemeyen; hakkı olmadığı için de kamu otoritesinin denetiminden varestede kalmasını sağlayan insan."⁸⁵ Bu özellikler Almond ve Verba'nın yaptığı sınıflandırma açısından uyruklu siyasal kültür tipine işaret etmektedir. Devlet- birey ilişkisi olmasına rağmen, henüz katılımcılık duygusu, etkinlik duygusu gelişmediği için katılımcı siyasal kültür tipinden söz etmek doğru değildir. Eroğul'un ifadesiyle, böyle bir yapılanmada "yönetim etkindir, vericidir*; yönetilenler ise edilgendir, alıcıdır*. Bu 'uyruk' siyasal tavrıdır. Bizde buna örnek, tek parti dönemi olabilir"⁸⁶ Tek parti dönemi dışında da uyruk tipi siyasal kültürün etkileri görülmektedir. Ancak tek parti dönemi böyle bir kültürel yapıyı beslemekte, dolayısıyla, katılımcı kültürün gelişmesini engellemektedir.

Cumhuriyet döneminde de kişi egemenliğinin varlığını sürdürdüğünü belirten , Özkan ve Özkan'a göre, "Osmanlıdaki merkezîleşmiş politik kişi egemenliği; Cumhuriyet döneminden sonra partilerdeki kişi egemenliği ile dolduruldu. Zira partiler, siyasal yönetimi ele geçirmek için mücadele eden örgütlerdir. Politik iktidara en yakın örgütlenmedir. İşte bu nedenle partilerde egemen olan kişiler, bu kez yine politikada kişi egemenliğinin sürmesini sağladı."⁸⁷ Bu ilişki yapısı batıda, Rönesans ve Reform sonrasında hem teknolojik planda hem düşünce alanında meydana gelen değişim ve gelişme süreciyle birlikte büyük ölçüde

⁸³ İter Turan, **Türkiye'de Politik...**, a.g.e., s.381-382.

⁸⁴ Şerif Mardin, "19 Yy'da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", **Türk Modernleşmesi: Makaleler-4**, Ed. M. Türköne-T. Önder, İstanbul, İletişim Y., 2.B, s. 85.

⁸⁵ Ali Yaşar Sarıbay, "Hukukun Hükümdarlığı", **Siyaset, Demokrasi ve Kimlik**, Bursa: Asa, 1998, s.56.

* Burada belirtilen alıcı- verici kavramları, devlet-birey ilişkisini açıklamaktadır. Huntington ve Dominguez'in siyasal kültür sınıflandırmasındaki alıcı- verici kültür kavramı ise toplumlar arasındaki ilişkiyi ifade eder.

⁸⁶ Cem Eroğul, "Siyasal Katılmanın İdeolojik Ortamı" **Mülkiye**, 2000, Sayı:24, s.86.

⁸⁷ Hüsnü Erkan ve Canan Erkan, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 108.

geride kalmıştı. Özellikle 18.ve 19. yüzyıllarda pek çok ülkede insanların eşitliğine, düşünce ve girişim özgürlüğüne, ulusal egemenliğe, bireysel rekabete, mülkiyete inananların sayısı hızla artmaktaydı. Bu süreçte, feodal düzenden merkezi-millî devlete geçilmiş, sonrasında ise kişi özgürlüğüne dayalı yazılı kurallarla iktidarı sınırlamak başarılmıştı.⁸⁸ Cumhuriyet ve çoğulcu demokrasi döneminde getirilen kurumsal yeniden yapılanmaya karşın, siyasal kişi egemenliğinin, yeniden yapılanmaya uyum gösteren, daha alt düzeydeki kişi egemenlikleriyle doldurulması, kişi egemenliğinin toplumun çeşitli düzeylerinde yaşamasından kaynaklanmaktadır.⁸⁹ Kişilerin ön plana çıkmasının devam etmesi, katılımcılığı dolayısıyla örgütlenme özgürlüğünü de zedelemektedir. Çünkü sorunların çözümü için etkin olmak yerine her şeyin ön planda olan kişilerden beklendiği bir ortamda katılımcılığa ve örgütlenmeye ilişkin değerlerin gelişmesi beklenemez. Nitekim, bireysel tavır almanın yeterince gelişmemesini, mutlak, yüceltilmiş hedeflere yönelmeye bağlayan Görmez'e göre Türkiye'de siyasal kültür yapısında "...aşkın hedeflere yönelmek, gündelik, bireysel, maddi hatta reel hedeflerden daha önemlidir. Hala semboller ve aşkın değerler gerçekliğin üzerindedir. Bu, devlet ve vatandaşlık kavramlarının aslından farklı olarak algılanmasının hem nedeni hem sonucudur."⁹⁰

Bireyselliğin gelişmesini engelleyen aşkın değerlerin, modern yaşamda da varlığını sürdürdüğünü belirten Sarıbay ve Ögün'e göre, " geleneksel yaşama özgü gördüğümüz ayinler ve sembolik etkileşimler, modern yaşamın içinde de vardır. Üstelik modern politik iktidarların sahip oldukları yeni teknik imkanlar ve araçlar gözetildiğinde bunların sosyal etkilerinin son derece artmış olduğu bile söylenebilir. Törenler artık başlı başına bir uzmanlığın konusudur ve uzman kadrolar güçlü politik liderler için çalışmaktadırlar. Bu çerçevede eski ayin ve törenlere yeni sembolik anlamlar katılmış ve bunlar yenileriyle takviye edilmiştir."⁹¹ Bu çerçevede, devletin aslından farklı algılandığını yukarıda belirten Görmez'e göre, Türkiye'de siyasal anlamda ve kültürel-ideolojik anlamda iki farklı devlet anlayışı bulunmaktadır:⁹²

⁸⁸ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, İstanbul: Beta Yayınevi, 1991. 2.b., s.138.

⁸⁹ Erkan ve Erkan, **a.g.e.**, s.108.

⁹⁰ Kemal Görmez, "Türkiye'de Siyasal Yapı ve Siyasal Kültür", **G.Ü.İ.B.F. Dergisi**, 1999, Cilt 1, Sayı 1, s.17

⁹¹ Ali Yaşar Sarıbay ve Süleyman Seyfi Ögün, **Bir Politikbilim Perspektifi**, Bursa: Asa Kitabevi, 1998, s. 111.

⁹² Görmez, **a.g.e.**, s.17

“Kültürel ve ideolojik devlet anlayışı önemli ‘kutsal’lardan biridir. Baba hakim devlet anlayışın işaret eder. Bu bakımdan Türkiye’de Doğu toplumların özgü bir gelenek olan ve Osmanlı’dan miras kalan geleneksel devlet ve ‘itaat’ anlayışı korunmaktadır.” Devlet baba, devlete millete zeval gelmesin gibi yaygın söylemler de bu devlet anlayışına işaret eder. Ancak, “toplumun güvensizlik duyduğu devlet, işleyen , çalışan bir devlet olduğuna göre bu devlete yönelik rahatsızlık ve güvensizliğin işletenlere yönelik bir güvensizlik anlamına geldiği söylenebilir.⁹³ “Yani kavramsal olan devletle gurur duyulmakta, kurumsal olan devletten şikayet edilmektedir. Bu şikayetin demokratik mücadele potansiyeli taşıdığı ise kuşkuludur.”⁹⁴

Devlet anlayışındaki ikili yapı, tarihsel süreç içinde, farklı alanlarda da kendisini göstermektedir. Sosyo-psikolojik alan bunlardan birisidir. Osmanlı İmparatorluğu genel olarak değerlendirildiğinde, tipik kişiliğin geleneksel, durağan, dışarıya kapalı, ticarete karşı olumsuz tutumlu vb. olduğu söylenebilir. Bütün bunların üzerine, Cumhuriyetin kurulması ile başlayan yeni bir kurumsal düzen oturtulmuştu. Bu düzen, geleneğin yerine yeni değer ve alışkanlıkları, durağanlığın yerine hareket ve çalışmayı, dine bağlılık yerine ulusal bağlılığı getirdi: asker bürokrasisini, ticaret ve sanayi ile; bazı savaşçı eğilimleri de barışçı eğilimlerle değiştirmişti. Dolayısıyla kurumsal ve yapısal bir değişim yaşanmaktaydı. Bu kurum ve yapı değişiminin önemli sosyo-psikolojik etkileri olmuştu. Toplumda en çok rastlanan durağan ve geleneksel kişilik tipi değişmeye başlamış, yeni roller edinmek zorunda kalmıştı. Bu sebeple, değişen toplum düzeni içinde tipik kişi birbirine zıt rol beklentileriyle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan ilki, hızlı toplumsal değişme ile gelen modern tutum, değer ve davranışları kapsarken, diğeri geleneksel yaşama ilişkin, değişime dirençli değer ve davranış biçimlerini kapsamaktadır.⁹⁵

Değişim sürecinin sosyo-psikolojik alanda yarattığı bu ikili yapı sosyo-ekonomik alanda da kendisini göstermektedir. Dünya Değerler Araştırması*

⁹³ Görmez, **a.g.e.**, s.17

⁹⁴ Görmez, **a.g.e.**, s.17

⁹⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Gençlerin Tutumları**, Ankara: ODTÜ Yayınları, 1973, s.17.

* Dünya değerler araştırması, 1990-91’de, dünyanın üzerinde yerleşim alanı bulunan bütün kıtalarına yayılmış 40’1 aşkın ülkeyi kapsamaktadır. Proje, Michigan Üniversitesi’nden, 10 kişilik bir uluslar arası yürütme komitesi tarafından koordine edilip, araştırmaya katılan bütün ülkelerde standart ve ayrıntılı bir anket formu kullanılmaktadır.

çerçevesinde yapılan “Türk Toplumunun Değerleri” adlı çalışmada bu durum “Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısı, yeni sanayileşen ülke görüntüsü arz etmektedir. Yeni sanayileşen bir ekonomideki kültürel yapı hem sanayi öncesinden gelen bir dizi tutum ve değerlerle, hem de sanayi toplumuna özgü tutum ve değerlerle bezenmiştir.”⁹⁶ şeklinde dile getirilmiştir. Yine bu çalışmada, Osmanlı geçmişinden bugüne ulaşan sosyo-ekonomik tutum ve değerler de şu şekilde sıralanmıştır:⁹⁷

- Kadercilik
- Piyasa üzerinde sıkı bir devlet denetimi
- Kanaatkarlık
- Riskten ve kişisel girişimden kaçınmak
- Rekabetten kaçınmak
- Mükemmel ve adil olduğu kabul edilen ilahi bir düzeni sürdürmek
- Yakın çevre dışındakilere güvensizlik
- Aile işletmeleri dışındaki işletme türlerinin benimsenmemesi
- Çalışmanın bir zorunluluk olarak görülmesi
- Çalışma süresini yoğun olmayan ve kısa bir tempoda tutmak
- Günlük yaşayıp, ileri planlamayı gereksiz tutmak

Tarihsel geçmişten gelen ve günümüzde toplumsal değişimin getirdiği yeni dinamiklerle birlikte varlığını devam ettiren bu özellikler, Türk siyasal kültürünün, demokrasinin, yaşama biçimi olarak ya da yönetim biçimi olarak benimsenmesine elverişli olmayan koşullarını yansıtmaktadır. Demokrasinin her iki boyutuyla da yaşama geçirilmesi için mutlaka demokratik siyasal kültürün yerleşmesi gerekir. Huntington’ın da belirttiği gibi, “temelden anti-demokratik olan bir kültür, toplumda demokratik normların yaygınlaşmasını engeller, demokratik kurumları meşruluktan yoksun bırakır ve böylece bu kurumların doğuşunu ve etkin şekilde işleyişini önlemese bile, büyük ölçüde güçleştirir.”⁹⁸ Ancak Türk kültürel

⁹⁶ Üstün Ergüder, Yılmaz Esmer ve Ersin Kalaycıoğlu, **Türk Toplumunun Değerleri**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1991, s.11.

⁹⁷ Sabri Ülgener, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, İstanbul: Der Yayınları, 1981, s. 66’dan akt. “Ergüder vd....”, a.g.e., s.11.

⁹⁸ Samuel Huntington, **Üçüncü Dalga; Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**, çev.: E. Özbudun, Ankara: Yetkin, 1996, s.292.

yapısını ve unsurlarını demokratikleşmeden ya da demokratik unsurlardan uzak olarak düşünmek de aşırıya kaçan bir yaklaşım olur.

Özellikle demokrasinin bir yaşama biçimi olarak algılanması açısından Türk toplumunun olumlu değerlerinden de bahsedilmesi gerekir. Yukarıda da belirtildiği gibi demokratik kültürün temel iki ögesi, hoşgörü ve uzlaşmadır. Uzlaşmanın olabilmesi için, önce hoşgörünün olması gerekir. Hoşgörünün olabilmesi için de farklıya, farklı olana alışılmış olması gerekir. Doğal konumunun ürünü olan farklılıkları, farklı toplulukları yan yana barındıran Anadolu, o farklılıklara alışmak zorunluluğunu da içermiştir. Anadolu'daki farklıya hoşgörü alışkanlığı, göçebe kültürünün ögesi olan eşitlik ve ilkel demokrasi gelenekleriyle birleşince, ortaya çok yönlü, çok boyutlu ve insan ilişkileri açısından olumlu bir kültür sentezi çıkmıştır.⁹⁹

Türk siyasal kültürü ve demokrasi ilişkisi genel olarak değerlendirildiğinde; demokrasi siyasal yönetim biçimi boyutuyla, merkez-dışı güçlere de söz hakkı tanıyan, farklı güç odaklarının iktidarı etkilemesine izin veren bir yapılanmadır. Dolayısıyla, Türk siyasal kültürünün merkeziyetçilik, seçkincilik, kişi egemenliği gibi tarihsel özellikleri ile zaman zaman çatışmaktadır. Ancak demokrasi yaşam biçimi olarak düşünülürse, kültürel yapıdan kaynaklanan olumlu özellikler de söz konusudur. Ayrıca toplumsal değişim öyle hızlıdır ki; değişimin etkileri toplumun her alanında kendisini göstermekte, hem yönetim biçimi hem de yaşama biçimi anlamında demokratik kültür, dolayısıyla demokratikleşme yönünde talepler yaygınlaşmaktadır.

1.3. Siyasal Toplumsallaşma

Siyasal toplumsallaşmanın ne olduğunu açıklayabilmek için, herhangi bir özelleştirmeye gitmeden, öncelikle toplumsallaşmanın ne olduğundan söz etmek gerekir. Böyle bir açıklamanın ardından, toplumsallaşmanın siyasal yönü vurgulanmalıdır.

Toplumsallaşma süreci, dünyaya yeni gelen insanın toplumun bir üyesi olmasını, toplumsal bir varlık haline gelmesini sağlar. Çünkü, insan dünyaya geldiğinde yalnızca bazı biyolojik özellikleri olan bir varlıktır. Daha sonra toplum ona, kurumları ve diğer bireyleri aracılığı ile temel değer sistemlerini ve kurallarını

⁹⁹ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, 8. b., Ankara: İmge Kitabevi, Ekim, 2000, s. 130.

öğretir. Nihayet her bireyin özel bir yaşam öyküsü vardır. Kişilik bu üç verinin bir bileşkesi olarak oluşur. Burada ikinci veri kültürel ve kuşaktan kuşağa, toplumsallaşma süreciyle aktarılır. Birbirlerinden çok farklı olan kişilerin bir toplum oluşturabilmeleri de işte bu sürece bağlıdır. Bu yolla, toplum yeni üyelerin, belirli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini öğretir.¹⁰⁰ Özetle, toplumsallaşma, kişinin toplumda ya da toplumun alt birimlerinde yürürlükte olan değer yargılarını, davranış kurallarını öğrenmesi sürecidir. Bu çerçevede, siyasal toplumsallaşma ise, en basit ifadeyle bireyin siyasal kültür edinmesi sürecidir.¹⁰¹ Alkan ve Ergil bu süreci şu şekilde tanımlamaktadır: “Siyasal toplumsallaşma, toplumsal-siyasal çevre ile birey arasında yaşam boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireyin siyasal sistemle ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerinin gelişmesidir.”¹⁰² Kalaycıoğlu, “siyasal toplumsallaşmanın bireyin bir siyasal insan olarak ortaya çıkması veya benliğini oluşturması süreci” olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir.¹⁰³ Sarıbay’a göre ise, “...doğumuyla başlayan bir süreç içinde mensup olduğu çevrenin ve toplumun siyasal değerleri, inançları bireye aşılarda ve siyasal davranışlarının bunlar çerçevesinde yönlendirilmesi beklenmektedir. Hayat boyu devam eden bu sürece ‘siyasal toplumsallaşma’ denmektedir.”¹⁰⁴

Yukarıdaki tanımların da ortaya koyduğu gibi siyasal hayata ait düşünceler ve yargılardan oluşan siyasal inanç sistemi, insanın bütün hayatını kapsayan bir etkileşim süreci sonunda ortaya çıkmaktadır. Siyasal kültürün aktarıldığı bir süreç olarak siyasal toplumsallaşma, bir yandan kişinin yaşadığı tüm kültürel bağlam değerlerinin içselleştirildiği bir yapı olarak diğer yandan da farklılıkları ve ayrımları belirginleştiren bir dönüşüm aracı olarak önem arz etmektedir. Siyasal dünyaya bakış, böyle bir süreç sonunda belirginleşmektedir.¹⁰⁵

Bireyin, belirli bir zamanda, siyasal bakış açısı edinmesi, siyasal kişilik kazanması, pek çok davranış, tutum ve değerlerin bir araya gelmesinden oluşur. En

¹⁰⁰ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, a.g.e.,s.118.

¹⁰¹ İter Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Ankara: , 1986, s.47.

¹⁰² Türker Alkan ve Doğu Ergil, **Siyaset Psikolojisi: Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1980, s. 7.

¹⁰³ Ersin Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim**, Ankara: Beta Yayınları, 1984, s.145.

¹⁰⁴ Ali Yaşar SARI BAY, **Siyaset Psikolojisi: Siyasal Psikolojisinin Alanı ve Kişilik Kuramları**, Bursa: Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ders Notları (Teksir), Bursa 1987-1988 Öğretim Yılı, s. 8

¹⁰⁵ <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/sertac/sertac2.html>, Sertaç Serdar, Değişimi Mümkün Kılan Bir Süreç: Yeniden Toplumsallaşma, 10.03.2005.

temel düzeyde, milliyetçilik, etnik veya sınıfsal bilinç, dinsel ve ideolojik bağlılıklar ve toplumda hak ve ödevlere ilişkin yaklaşımlar vardır. Orta düzeyde ise, bireyler siyasete ve yönetsel kuruluşlara ilişkin duygusal olarak daha az yoğun tutumlar elde ederler. Son olarak da, günlük olaylara, konulara, politikalara ilişkin daha doğrudan ve sıradan görüşler vardır. Bu düzeylerdeki tutumların hepsi değişebilir fakat ilk gruptaki tutumlar erken yaşlarda elde edildiği için daha kalıcı olabilirler.¹⁰⁶ Bunun sebebi toplumsallaşmanın bireyin hayatı boyunca devam etmesidir. Erken yaşlarda ailenin etkisi, bireyin ilk değerlerini oluşturabilir, fakat yeterli hayat tecrübesi, - yeni sosyal grup ve rollere dahil olmak, aynı ülkenin başka bir kısmına taşınmak, toplumsal basamakları inmek ya da çıkmak, anne-baba olmak, iş bulmak ya da kaybetmek- o bireyin siyasal perspektiflerini değiştirebilir. Yeni bir ülkeye göç etmek veya ekonomik kriz ya da savaş gibi daha dramatik tecrübeler temel politik tutumları bile altüst edebilir. Böyle olaylar ilk kez oy veren gençlik grupları gibi henüz siyasete yeni dahil olmuş gençleri daha çok etkilemesine rağmen pek çok yetişkin de belli ölçüde bu tür olaylardan etkilenmektedir.¹⁰⁷

Toplumsallaşma süreci sırasında oluşan değişimin bir nedeni de kişinin siyasal bilgisinin artmasıdır. “Yurttaşlık Bilgisi derslerinde, tüm vatandaşların kanun karşısında eşit olduğunu, iktidara seçimle gelinip gidildiğini, memurların görevlerini düzenli olarak yaptıklarını öğrenen çocuk, uygulamaya ilişkin bilgiler edinmeye başlayınca herkesin eşit olanakla donatılmadığını seçimle gelmeyen kadroların iktidar edebileceğini, seçimlerde bazı seçmenlerin aynı kimlikle birkaç kez oy kullandığını, memurların rüşvet aldığını görünce, siyasal süreci algılayışında ve değerlendirmesinde değişiklikler olacaktır.”¹⁰⁸

Siyasal toplumsallaşma sırasında meydana gelebilecek değişimlerin yanında, bu sürece farklı noktalardan da başlanması farklı sonuçlar yaratır. Alkan ve Ergil’e göre, “farklı eğitim düzeylerinde görülen değişik katılım deneyimleri ve etkinlik duygusu, okulun yarattığı bir koşul olduğu kadar, farklı sınıfsal kökenlerin doğurduğu bir durum da olabilir. Toplumun yukarı katmanlarından gelen çocuklar, aile içi karar verme sürecine küçük yaşta daha etkin bir biçimde katılmaya

¹⁰⁶ Almond vd., **Comparative...**, s.65.

¹⁰⁷ Almond vd., **Comparative...**, s.66.

¹⁰⁸ Turan, **Siyasal Sistem...a.g.e.**, s. 54.

başlayacaklar, bu etkinlik duygusunu okula taşıyacaklar ve emekçi kesim çocuklarına göre yüksek öğrenim görme şansları daha fazla olacaktır.”¹⁰⁹

Siyasal toplumsallaşmanın sonucunda elde edilen, tutum, değer ve davranışlar kişiden kişiye değişebileceği gibi, toplumlar arasında da farklılık gösterebilir. Sanayi toplumunda başka, gelişmekte olan bir toplumda başka tutum, değer ve davranış geliştirilecektir. İlkel tekniğin, yatay ve dikey hareketsizliğin, tarımsal üretimin, feodal bir siyasi yapının, geniş aile düzeninin, kadercı zihniyetin hakim olduğu toplumlarda genel ve siyasi kültür de bu unsurların getirdiği nitelikte olacak ve toplumun siyasi davranışına geleneksel bir taban sağlayacaktır. Oysa ki gelişmiş bir ekonomi ve teknolojinin hakim olduğu, işbölümü yapılan, iktidarın paylaşıldığı bir siyasi yapısı olan, yatay ve dikey hareketliliğin yoğun, bölgesel ve yerel ilgi ve çıkarların ulusal düzeye çıktığı toplumlarda siyasi davranış daha kapsayıcı, yoğun ve geleneksel tabanlı siyasi davranışa göre de çok daha karmaşıktır.¹¹⁰ Görüldüğü gibi siyasi tutum, değer ve davranışların siyasi kültürlerle ve siyasi toplumsallaşma sürecine göre farklılık göstermesi, siyasi bilginin artması, aile yapısı, eğitim düzeyi, sınıfsal bilinç gibi pek çok yaşam tecrübesinin yanında toplumların gelişmişlik düzeyleri ile doğrudan bağlantılıdır.

Yücekök, siyasi kültür ve siyasi toplumsallaşma ilişkisini şu şekilde dile getirmiştir: “Siyasi toplumsallaşma, siyasi kültürü meydana getirir. Siyasi kültür ise kurumları ve kurumlar tekrar siyasi toplumsallaşmayı etkiler; böylece siyasi kültür üzerinde değişimler yaratır. Bütün bu etki ve tepki ilişkileri ise siyasi davranışı meydana getirirler.”¹¹¹

Siyasi toplumsallaşmaya aracılık eden kurumlar da, siyasi davranışın farklı şekillerde oluşmasına neden olurlar. Farklı aile yapıları, farklı eğitim şekilleri veya eğitim düzeyleri, kitle iletişim araçlarından yararlanma düzeyi değişik siyasi davranış örneklerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Ayrıca bu araçlar da birbirlerini etkilemektedir. Bu çerçevede siyasi toplumsallaşma araçlarının etkilerinin de değerlendirilmesi gerekir.

¹⁰⁹ Alkan, Ergil, **Siyaset Psikolojisi...a.g.e.**, s.91.

¹¹⁰ Yücekök, **Siyasetin Toplumsal...a.g.e.**,s. 12.

¹¹¹ Yücekök, **Siyasetin Toplumsal...a.g.e.**,s. 13.

1.3.1. Siyasal toplumsallaşmanın araçları

Almond, Powell vd. siyasal toplumsallaşmanın araçları olarak aile, dinsel kurum ve kuruluşlar, akran grupları, sosyal sınıf ve cinsiyet, kitle iletişim araçları, baskı grupları, siyasal partiler, bürokrasi ile doğrudan iletişim olarak ayrıntılı bir şekilde belirtmişlerdir.¹¹²

Siyasal toplumsallaşmanın araçları olarak belirtilen bu kurumların pek çoğu, genel olarak toplumsallaşmanın araçları olan kurumları da kapsamaktadır. Örneğin, aile, okul, akran grupları ya da arkadaşlık grupları, kitle iletişim araçları, sosyal sınıf ve cinsiyet kurumu, temel toplumsallaşma araçlarından sayılabilir. Farklı olarak, siyasal partiler, baskı grupları, dinsel kuruluşlar, bürokrasi ile kurulan doğrudan iletişim siyasal toplumsallaşmanın kendine özgü kurumlarını oluşturur. Bu çalışmanın konusu açısından, bir siyasal toplumsallaşma aracı olarak okul özellikle önem taşımaktadır. Birey, doğal olarak üniversite eğitimi aşamasına gelene kadar ailenin ve kitle iletişim araçlarının da yoğun etkisi altındadır. Hatta bireyin kişisel ve siyasal kimliği büyük ölçüde yerleşmiş de olabilir. Önemli olan, üniversite eğitiminin bu noktadaki işlevinin ne olduğudur. Çalışmanın amaçlarından birisi de üniversite eğitiminin demokratik tutum ve değerler üzerinde ne gibi etkide bulunduğudur. Ayrıca okulun yanında aile, kitle iletişim araçlarının da demokratik tutumların oluşum ve gelişmesine olumlu ya da olumsuz katkıları olabilir. Bu amaçla, öğrenciler üzerinde alan araştırması yapılırken ailesine yönelik soruların yanında, kitle iletişim araçları ile etkileşimini ölçmeye yarayan sorular da yöneltilmiştir. Dolayısıyla aile ve kitle iletişim araçlarının siyasal toplumsallaşma araçları olarak etkileri değerlendirilecektir.

1.3.1.1. Aile

Her toplumda aile, en önemli toplumsallaştırıcı kurumlardan biridir. Diğer bir deyişle, toplumun genel değerler sistemi, bu arada, siyasal değer, inanç ve duygusal yönelimleri, ilk olarak ve aile aracılığı ile, yeni gelen toplum üyelerine aktarılır, öğretilir.¹¹³

¹¹² Almond vd., **Comparative Politics...,a.g.e.**, s.66-72

¹¹³ Ergun Özbudun, "Gençlik ve Demokrasi Eğitimi, **2. Milli Gençlik Kongresi Tebliğleri**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları 44, s.91.

Horowitz, ilk toplumsallaşma aracı olan ailenin, siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisi hakkındaki görüşleri tarihsel olarak sıralamıştır.¹¹⁴

Anne- baba ve aile hakkında, 1960'lı yıllarda yapılan araştırmalarda siyasal toplumsallaşmanın ilk ve temel aracı olarak aile görülmüştür. Bu araştırmalara göre çocuklar, anne-babalarının davranış ve tutumlarını model almışlardır. Parti kimliği, ilk siyasal bilgiler, katılma gibi konularda aile temel rol oynamaktadır. Daha sonraki araştırmalar ise, politik tutum ve inançların aileden çocuklara doğrudan geçtiği şeklindeki ilk iddiaların sınırlandırılması gerektiğini savundular. Aile ve çocuk arasındaki anlaşmanın daha çok temsili seçimler veya savaş gibi belli olaylar üzerinde yoğunlaştığını savundular. Son zamanlardaki araştırmalar da ailenin siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisinin anne-babanın eğitim düzeyi ile doğrudan bağlantısı olduğunu savunmaktadır. Bu etki de özellikle siyasal bilgi ve bilinçlenme ile belirlenmektedir. Yine bu araştırmalar, gönüllü toplum hizmetlerine katılım dahil katılımcı tutum ve değerlerin gelişiminin anne-baba eğitimi ile ilgili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmalardan çıkarılabilecek sonuç anne-baba eğitim düzeyinin etkisinin çok güçlü olduğu yönündedir.

Aile iletişim biçimleri siyasal tutumların anne-babadan çocuklara geçişinde önemli rol oynar. McLeod and Chaffee, "aile iletişiminde iki boyut olduğunu belirtir. İlk boyut, aile içinde hiyerarşik kişisel ilişkileri sürdüren "sosyo- eğilimli" boyuttur. Bu tür ailelerde kişisel ilişkilerde sosyal uyum ön planda tutulur ve çocuğun kişiler arası çatışmalara girmesi desteklenmez. İkinci boyut ise, kendi kendini ifade etme ve çeşitli konularda serbest tartışmayı benimseyen "kavram-eğilimli" boyuttur. Çocuğun kendi dünya görüşünü geliştirmesi desteklenir."¹¹⁵

Bu iki boyuttan kavram-eğilimli iletişimde, çocukların serbest tartışması ve dünya görüşünü geliştirmesi desteklediği için siyasal konulara daha çok ilgi duyabilirler. Bu durum daha fazla siyasal bilgi edinmelerine ve siyasal konuları tartışabilmelerine zemin hazırlar. Oysa çatışma ve tartışmaya girmenin desteklenmediği sosyo-eğilimli iletişim biçiminde, çocuk veya ergen varolan düzenin

¹¹⁴ Edward M. Horowitz, "Citizenship and Youth in Post-Communist Poland: The Role Of communication in Political Socialization", (Madison: University of Wisconsin, 2001), s.29-40.

¹¹⁵ J.M. McLeod and S.Chaffee, "The Construction of Social Reality", **The Social Influence Process**, Ed. J.T. Tedeschi, Chiacgo: Adline, 1972, s.59'dan aktaran Horowitz, **a.g.e.**, s.34.

sürdürülmesini amaçlar. Kendine özgü siyasal veya toplumsal düşünceler geliştiremez. Çünkü uyumu bozmaması desteklenmektedir. Siyasal toplumsallaşma biçimleri de farklı olan bu iki aile iletişim biçiminde kavram-eğilimli ailede yetişen çocuğun , demokratik tutum ve değerleri benimsemesi ve uygulaması doğal olarak daha rahat olacaktır.

Benzer bir görüş, Almond, Powell vd., tarafından ileri sürülmüştür: Bir bireyin, çocukluğunda aile-içi kararlara katılması, yetişkinlik döneminde, siyasal rekabet duygusunu, siyasal tartışmalara ya da siyasal sisteme aktif katılım düzeyini artırabilir. Aynı çerçevede, aile-içi kararlara sorgulanmadan itaat edilmesi, gelecekte bireyin siyasal sistem içinde sadece bir özne olmasına neden olur. Diğer bir ifadeyle siyasal sisteme tabi bir yurttaş olmaktan öteye gidemez.¹¹⁶ Almond vd, ailenin, aynı zamanda, etnik, dilsel, sınıfsal ve dinsel bağlar kurarak, kültürel değerler aşılıyarak, ya da mesleki ya da ekonomik olarak bireyi yönlendirerek, çok geniş bir sosyal dünya oluşturduklarını; böylelikle, bireyin gelecekteki siyasal tutumlarını şekillendirdiğini belirtmişlerdir.¹¹⁷

Ailenin yapısı, iletişim biçimi, eğitim düzeyi, sosyal statüsü, ekonomik durumu gibi birçok etken ailenin siyasal toplumsallaşma üzerinde etkisini farklılaştırırsa da siyasal tutumların, değerlerin, davranışların ve dolayısıyla demokratik tutum ve değerlerin benimsenip içselleştirilmesinde ilk toplumsallaşma aracı olarak ailenin rolü büyüktür.

1.3.1.2. Okul

Bu çalışmanın amacı açısından, bir toplumsallaşma aracı olarak okulun etkisinin incelenmesi son derece önemlidir. Çünkü çalışmanın amaçlarından biri, üniversite eğitiminin demokratik tutum ve değerler üzerinde etkisinin ne yönde olduğunun tespit edilmesidir. Bu çerçevede, okulun, toplumsallaşma ve aynı zamanda siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisi pek çok açıdan değerlendirilebilir. Bir toplumda yetişen kuşaklara toplumsal düzeni ve kültürü tanıtmak, öğretmek işlevi yalnız okul diğer bir deyişle eğitim kurumlarının işlevi olmasa bile, sağlıklı bir toplum ve kültür öğretimi yapılabilmesi için resmi öğretim kurumlarının sahip

¹¹⁶ Almond vd. *Comparative Politics...*,a.g.e., s.66.

¹¹⁷ Almond vd., *Comparative Politics...*,a.g.e.,s.66.

oldukları önemli üstünlükleri vardır. Böylelikle yeni kuşaklara geçerli bir toplum bilgisi ve etkin bir demokrasi kültürü kazandırılabilir.¹¹⁸

Eğitim kurumları, çocuklara ve ergenlere, öncelikle siyasal yaşam, onların siyasal yaşamdaki rolleri, siyasal kurum ve ilişkiler konusunda daha somut bilgiler verir. Toplumun tutum ve değerlerini kuşaktan kuşağa aktarır. Siyasal yaşamın yazılı olmayan kurallarıyla ilgili tutumların şekillenmesinde, kamusal alanın değerlerinin aşılmasında, resmi olmayan siyasal ilişkilerin gelişiminde önemli rol oynar. Bayrak, ulusal marş, bağlılık sözü gibi genel semboller ile siyasal sisteme duygusal bağlılığı destekleyebilirler. Örneğin, yeni bir ulus olduğu veya eski bir ulus devrimci bir rejimle karşılaştığı zaman okullarda çağa uymayan değer ve semboller, acilen yeni ideolojiye daha uygun yenileriyle değiştirirler.¹¹⁹

Siyasal toplumsallaşmanın başlıca araçlarından biri, Türkiye’de de okuldur. Eğitim sistemi gelişmemiş bir toplumda, bu işlevin karşılanmasında okulun yerini yaşlıların çocuklara anlattıkları hikayeler, masallar alabilir. Yurttaşlık Bilgisi kitapları, Cumhuriyet yasalarının tüm vatandaşları yargı organları karşısında eşit kıldığını, onlara uymanın iyi yurttaşların görevi olduğunu açıklarken Dubai’deki yaşlılar, Şeyh’e itaatın tanrı buyruğu olduğunu, Şeyh sözü dinlemeyenlerin başına felaket geldiğini hikaye edebilirler.¹²⁰ Toplumlar modernleştikçe, aile kurumunda, ailenin yaşlıları tarafından yerine getirilen eğitim, dolayısıyla, siyasal toplumsallaşma işlevi, yerini bu konuda uzmanlaşmış kurumlara yani okullara bırakır.

Okul öncesi dönemde, bireylerdeki siyasal toplumsallaşma daha çok, duygusal ve eylemsel bir nitelik gösterir. Bilişsel yön, ön planda değildir. Örneğin çocuklar, aile içi kurallara, ana baba sevgisinden veya korkusundan dolayı uygun davranırlar. Bireylerin siyasal gelişiminde okul dönemi, bilişsel yönün daha ön plana çıktığı bir dönemdir. Dersle anlatılan konular, yapılan tartışmalar ve gözlenen olaylar, çocukların siyasal gelişimlerine önemli katkılar sağlar.¹²¹

¹¹⁸ Özer Ozankaya, **Türk Devrimi ve Yükseköğretim Gençliği**, Ankara: AÜSBF Yayınları No:144, 1978, s.3.

¹¹⁹ Almond vd., **Comparative Politics...a.g.e.**, s.67.

¹²⁰ Turan, **Siyasal Sistem...a.g.e.**, s.28.

¹²¹ Rüştü Yeşil, **Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara: Nobel Yayın, 2002, s.130.

Modern toplumlarda, ilkokuldan başlayarak, yönetici elit yönlendirmeli yurttaşlık anlayışı, yetişmekte olan bireye, Yurttaşlık Bilgisi, Hayat Bilgisi, v.s. gibi derslerle verilir. Bu derslerde çeşitli siyasal kurumların ülke bazlı ve yerel örgütlenmelerinin görevlerinden, iyi yurttaşın yapması, düşünmesi, bilmesi, uygulaması gereken unsurlara kadar bütün konular, bazen direkt olarak bazen de çeşitli sembolik yönlendirmelerle öğrenciye yani geleceğin erişkin yurttaşına öğretilir. Böylece aynı zamanda, gelecekte birincil siyasal toplumsallaştırıcı unsur olacak olan bu potansiyel anne-babaların, o andan itibaren yönlendirilmesiyle, yeni kültürel durumun tasarımı da gerçekleştirilmiş olur.¹²² Her siyasal sistemin, yönettiği toplum üyelerine bazı tutumlar, değer yargıları ve davranış kuralları aktarmaya, öğretmeye çalışması normal bir süreçtir. Üstelik birçok ülkede eğitimi düzenleyen kurumun eğitim değil de “milli eğitim” le başlayan bir isim taşıması, eğitimin değerlerden arınmış bir bilgi aktarımı olarak algılanmadığını kanıtıyor. Son yıllarda, Türkiye’de iktidara gelen partilerin milli eğitim kadrolarında büyük çapta değişiklik yapmaları da, kendi ideolojilerine daha yakın gördükleri kadroları bakanlık örgütüne yön vererek, yeğledikleri değerleri toplumda yaygınlaştırmak istediklerini göstermektedir.¹²³ Dolayısıyla, ailede belli bir siyasal toplumsallaşma süreci geçiren çocuk veya ergen, eğitim politikalarının demokratik bilincin yerleşmesine katkı yaptığı ölçüde “daha az” ya da “daha çok” demokrat yurttaş olur.

Bu çerçevede, Conway vd.’ne göre, “demokrat yurttaşlar arasındaki farklılıkları açıklayan en güçlü faktör eğitim değişkenidir. Alan araştırmaları (özellikle siyasal bilimcilerin bulguları), eğitimle kazanılanların, vatandaşlar arasındaki oylamaya katılım düzeyi, siyasal bilgi, demokratik bağlılık ve diğer siyasal davranış ve değerler açısından en güçlü açıklayıcı değişken olduğuna işaret ederler.”¹²⁴ Bu araştırmada bir eğitim kurumu olan üniversitede eğitim gören öğrencilerin demokratik tutum ve değerleri incelenmektedir. Bu açıdan eğitim değişkeni iki yönden araştırmayı etkilemektedir. Bunlardan ilki, üniversiteden önce aldığı eğitim yolu ile siyasal toplumsallaşması, diğeri üniversite eğitimi süresince

¹²² <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/sertac/sertac1.html>, Sertaç Serdar, Yurttaş Yetiştiren Bir Kurum Olarak Üniversite, 10.03.2005.

¹²³ Turan, **Siyasal Sistem...a.g.e.**, s.57.

¹²⁴ Margaret Conway, Sandra Damico, Alfonso Damico, “Democratic Socialization in the Schools,” **Democracy, Socialization and Conflicting Loyalties in East and West**, Ed. Russell F.Farnen vd., Hampshire: Macmillan Pres Ltd., 1996, s.422.

geçireceği siyasal toplumsallaşmadır. Ayrıca anne-babanın eğitim düzeyi ve içeriği de, hem aile değişkeni hem de eğitim kurumu değişkeni ile bağlantılıdır.

Okulun siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkilerini Alkan ve Ergil, genel olarak aşağıda belirtilen başlıklar altında değerlendirmişlerdir:¹²⁵

- İdeoloji oluşumu,
- Otoriterlik eğilimi ,
- Siyasal etkinlik duygusu ve katılım eğilimi,
- Siyasal bilgi edinme ,

Yukarıda da belirtildiği gibi her siyasal iktidar, kendi ideolojisini benimsetmek ister. Çünkü meşruiyetini sürdürmesi, ideolojisinin halk tarafından benimsenip onaylanmasıyla mümkündür. Okul, ideolojinin oluşumuna ve gelişimine katkı sağlar. Alkan ve Ergil, toplumdaki siyasal güç dengelerinde önemli değişiklikler yoksa ve okul dışındaki siyasal toplumsallaşma kurumları ile okul arasında bütünleştirici bir ilişki varsa, okulun ideolojik işlevinin genel olarak alışılmış ve benimsemiş bir ortamda geçeceği için pek yadırganmayacağını; fakat, rejim değişikliği geçiren toplumlarda ve karşı-ideolojilerin güç kazandığı dönemlerde, okullar, ilgi, dikkat ve eleştirileri üzerlerinde toplayan kuruluşlar olurlar.¹²⁶

Okulun çocuğa otoriterlik eğilimi kazandırmasının belli sebepleri vardır. Akan'ın da belirttiği gibi, “okul çocuğun ilk formel sosyalizasyon aracıdır. Aile çocuğun farklı bir birey olmasını sağlarken, okul çocuğun belirli standartlara, kurallara uymasını sağlar ve herkes gibi davranmasını bekler. ...Okullar çocukların bürokrasiyle ilk karşılaştıkları bir deneyimdir.”¹²⁷

Okulun, siyasal etkinlik duygusu ve katılım eğilimi oluşturması ve siyasal bilgi edinme sürecine katkısı, Almond ve Verba'nın beş ülkede yaptığı araştırmanın bulgularına göre değerlendirilebilir. Bu araştırmaya göre, “eğitimsiz ya da sınırlı bir eğitim almış kişi ile daha yüksek düzeyde eğitim almış bir kişiden farklı bir siyasal aktördür.”¹²⁸ Beş ülke açısından daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin

¹²⁵ Alkan, Ergil, **Siyaset Psikolojisi...a.g.e.**, s. 80-92.

¹²⁶ Alkan, Ergil, **Siyaset Psikolojisi...a.g.e.**, s.81.

¹²⁷ Vildan Akan, “Birey ve Toplum,” **Sosyolojiye Giriş**, Ed. İhsan Sezal, Ankara: Martı Yayınevi, 2002, s. 122.

¹²⁸ Almond ve Verba, **The Civic...a.g.e.**, s.316.

siyasal tutumları açısından gösterdikleri farklılıklar benzerdir ve aşağıdaki gibi özetlenebilir:¹²⁹

- Siyasal kurumların ve hükümetin birey üzerindeki etkisinin daha fazla bilincindedir.
- Siyasal olayları daha yakından takip eder, seçim kampanyalarına daha fazla dikkat gösterir.
- Daha fazla siyasal bilgiye sahip olur.
- Siyasal konulara daha geniş açıdan bakabilir; siyaset üzerine dikkatini daha çok yoğunlaştırabilir.
- Siyasal tartışmalara daha çok katılabilir.
- Daha çok sayıda insanla siyasal tartışmalara girmekte kendilerini özgür hissederek.
- Siyasal kurumları ve hükümeti etkilemekte kendilerini daha yeterli hissederek.

Bu sonuçlar araştırmanın yapıldığı beş ülke açısından da geçerlidir. Ancak yoğunluğu ya da derecesi ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Genel olarak siyasal katılım düzeyi Birleşik Devletler’de, İtalya’ya göre daha fazladır. Dolayısıyla Birleşik Devletler’deki üniversite mezunları ile, İtalya’daki üniversite mezunları da birbirinden farklıdır. Ancak üniversite mezunu Amerikalılar ile İtalyanlar, ilköğretim düzeyinin üzerine çıkmamış Amerikalı ve İtalyanlara göre birbirine daha benzerdir.¹³⁰ Bu sonuçlar çerçevesinde, daha yüksek eğitim düzeyinin hatta üniversite eğitiminin, daha fazla siyasal etkinlik duygusu ve katılım eğilimi kazandırmasının yanında; toplumsal ve kültürel farkları sınırlandırıp, farklılıkları kabullenebilme, hoşgörülü olma açısından da demokratik tutum ve değerlerin benimsenmesine katkıda bulunduğu belirtilebilir. Böyle bir değerlendirme, bu çalışmada test edilecek olan, üniversite eğitiminin demokratik tutum ve değerlerin benimsenmesini olumlu yönde etkilediği hipotezini destekler niteliktedir.

Yüksek öğrenim görmüş kişiler ile, daha az eğitim görmüş olanlar arasındaki ilişkinin, her zaman bu kadar net ve tek yönlü olmadığını belirten Alkan’a göre, “Siyasal etkinlik duygusu en düşük olan kişiler, okulda tartışma ve katılım olanağı

¹²⁹ Almond ve Verba, *The Civic...a.g.e.*, s.317-318.

¹³⁰ Almond ve Verba, *The Civic...a.g.e.*, s. 320.

bulamayanlar değil, bu olanağı bulduğu halde ondan yararlanmayanlardır. Çocuğun biçimlenmiş kişiliğinin, yaratılan otorite yapısının yanında önemli bir oynadığı görülmektedir.”¹³¹ Bu ifade, okulun siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisinin, okul-dışı etmenlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Okulun siyasal bilgi edinme açısından etkisi okullarda siyasal tutumlara ilişkin verilen derslere göre değişebilir. Bu çerçevede, Alkan, Türkiye’de okullar ve yurttaşlık bilgisi kitapları ile siyasal toplumsallaşma ilişkisini konu alan araştırmasının bir kısmında, cumhuriyet döneminde, yeni siyasal-toplumsal süreçlerin geliştirilmesi açısından, seçim düzeni, siyasal partiler, bireysel özgürlük kavramlarının yanında demokrasi kavramının ders kitaplarındaki yoğunluğunu ve ifade ediliş şekillerini incelemiştir. Ders kitaplarının, siyasal toplumsallaşma, dolayısıyla demokratik tutumlar üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Bu çerçevede, tek parti döneminde, ders kitaplarında demokrasi sözcüğünün geçmediği, ancak otoriter aile yapısı anlayışının yanında, aile içi demokrasi anlayışına da yer verildiği belirtilmiştir. Diğer yandan, aynı dönemde bireysel özgürlüklere büyük önem verilmesinin, parlamento ve seçim düzeni gibi öğelerden sınırlı da olsa bahsedilmesinin, 1950 sonrası çok partili dönemde, gelişen demokrasi ögesinin tek parti dönemindeki kökleri olabileceği sonucuna varılmıştır. Araştırmada, siyasal ortam değişikliklerine en fazla duyarlı öğenin demokrasi olduğu tespit edilerek, Demokrat Parti döneminde, demokrasinin, sadece siyasal bir olgu olarak değil, toplumsal hayatın diğer alanlarında da önemli rol oynadığı izlenmiştir.¹³²

Alkan ve Ergil’e benzer bir şekilde Conover and Searing de, okulun, siyasal toplumsallaşmaya katkısını dört öge ile adlandırmıştır:¹³³

- Birincisi, bir okul topluluğu duygusudur. Bir öğrencinin kendisini okul topluluğunun bir parçası hissetmesi, o toplumun yurttaşı duygusunun gelişimine de yardım edebilir.

¹³¹ Alkan, Ergil, **Siyaset Psikolojisi...a.g.e.**, s.91.

¹³² Türker Alkan, **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1989, s. 256-268.

¹³³ P.J. Conover and D.D. Searing, “A Political socialization perspective”, **Rediscovering the democratic purposes**, Ed. L.M. Donnell vd., Lawrence: University of Kansas Pres, 2000, s.102’den akt. Horowitz, **a.g.e.**, s.44.

- İkincisi yurttaşlık aktiviteleridir. Bir öğrencinin ders dışı aktivitelere katılarak, yurttaşlık işlerine dahil olması, sosyal ilişkiler yaratmasına ve sosyal kapital oluşturmasına katkıda bulunur.

- Üçüncüsü, okulun çeşitli yerlerindeki- sınıfta, sınıf dışında, okul sonrası aktivitelerde veya öğretmenlerle- siyasal tartışmalardır. Bu tartışma, öğrencilere yalnızca siyasal iletişim yeteneklerini uygulamak için bir fırsat vermez; aynı zamanda aktif öğrenme yoluyla siyasal bilgi de verir.

- Dördüncüsü, okulda, yurttaşlık bilgisi derslerinin alınmasıdır. Burada belirtilen Alkan ve Ergil'in ifade ettiği siyasal bilgi edinme işlevine karşılık gelmektedir.

Özetle, bireylerin eğitim süreciyle birlikte, karşılaştıkları çeşitli yaşam deneyimleri, onlara farklı bilgiler, amaçlar, beğeniler, gerçeklik anlayışları, bakış açıları, türlü bağlılıklar kazandırır. Bu unsurların etkisi altında toplumsal ve siyasal tutum ve değerleri de biçimlenir. Bunların demokratik bir düzene özgü bilgiler, amaçlar, beğeniler, gerçeklik anlayışları ve bağlılıklar olmasını sağlamada, eğitim kurumlarına önemli görevler düşmektedir.¹³⁴

1.3.1.3. Kitle iletişim araçları

Günümüzde bir toplumsallaşma aracı olarak gazete, radyo, televizyon, magazin gibi kitle iletişim araçları, tutum ve değerlerin uluslar arası boyut kazanmasında önemli rol oynarlar. Örneğin, televizyon geniş bir izleyici kitlesi üzerinde, görme ve işitme duyuları aracılığı ile güçlü bir etki yaratmaktadır. Savaşların, örneğin Kosova Savaşı'nın televizyon aracılığı ile canlı olarak yayımlanması, insanların duygularını doğrudan etkilemiştir. Üstelik, kitle iletişim araçları, ulusal sınırları ve ideolojik bölünmeleri de aşmaktadır. Batı Avrupa'daki demokrasi hareketleri, belli ölçüde, uluslar arası medyanın farklı yaşam tarzlarının var olduğunu vurgulamasıyla güçlenmiştir.¹³⁵ Bu noktada, farklı yaşam tarzlarının olduğunun anlaşılması; farklılıklara hoşgörü ile yaklaşma, farklı görüşlere değer verme, çoğulculuk gibi demokratik değerlerin kabul benimsenip yerleşmesi açısından çıkış noktasını oluşturacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde, Alkan ve Ergil'e göre, " okuma- yazma düzeyinin düşük oluşu, yazılı basın için belirli bir sınırlılık

¹³⁴ Ozankaya, **Türk Devrimi...a.g.e.**,s.4.

¹³⁵ Almond vd., **Comparative Politics...a.g.e.**, s.70.

getirse bile (ki kanı önderleri aracılığı ile yazılı basının etkisi de yaygındır), radyo-televizyonun yaygınlaşması, toplu gruplar tarafından izlenme olanağının bulunması, bu ülkelerdeki kitle iletişim araçlarını etkili kılar.¹³⁶

Siyasal toplumsallaşma açısından kitle iletişim araçlarının, bir yandan siyasal olaylar hakkında gerekli ve önemli bilgileri sağlamak; diğer yandan, toplumun anlaştığı temel değerleri, doğrudan ya da dolaylı olarak gelecek kuşaklara iletmek rolleri bulunmaktadır.¹³⁷ Bununla beraber Alkan ve Ergil'e göre "kitle iletişim araçlarını, siyasal toplumsallaşma süreci içinde bağımsız bir değişken olarak ele almak son derece zordur. Bu araçların etkisi, toplumsal-siyasal ortam, birincil grupların işleyişi ve sınıfsal bağlam içinde değerlendirilip açıklanmaya çalışılmalıdır."¹³⁸ Akan da, aynı çerçevede, kitle iletişim araçlarının diğer toplumsallaşma araçlarından farklı olduğunu ve etkilerini başka unsurlarla ortaya çıkabileceğini belirtmiştir: Akan'a¹³⁹ göre, "kitle iletişim araçları ile diğer toplumsallaşma araçları arasındaki fark kitle iletişim araçlarının tek yönlü olmasıdır... Kişiler izledikleri ya da gördükleri şeyleri olduğu gibi içselleştirmezler. Medya veya daha başka yerlerden bilgi toplarlar, diğer insanlarla da etkileşimde bulunarak seçenekleri değerlendirirler." Tüm toplumsallaşma araçları birbiriyle ilişkisi ve etkileşimi içinde değerlendirilmelidir. Bağımsız olarak incelemek analiz açısından işlevsellik sağlar ancak yorumlamayı bu şekilde yapmak yanılgıya düşürebilir.

1.4. Demokratik Değer ve Tutum

Demokratik değer ve tutumların neler olduğu, hangi koşullar altında, kimlerin bu tutum ve değerlere sahip olup uyguladığı çok önemlidir. Ancak öncelikle tutum ve değer kavramlarından genel olarak söz etmek gerekmektedir.

Eserpek'e göre bu iki kavram birbirine çok yakın anlamlıdır. Bu yüzden iki kavram arasındaki ortak ve ayırıcı özelliklerin açıkça belirlenmesinde güçlükle karşılaşılmaktadır.¹⁴⁰ Bu sebeple farklı disiplin temsilcilerinin tanımlamalarında ortak olan nokta, tutum kavramının değer kavramına dayandırılmasıdır. Yani değer

¹³⁶ Alkan, Ergil, **Siyaset psikolojisi...a.g.e.**,s. 134.

¹³⁷ Almond vd., **Comparative Politics...a.g.e.**, s.70.

¹³⁸ Alkan ve Ergil, **Siyaset psikolojisi...a.g.e.**,s.135.

¹³⁹ Akan, **a.g.e.**, s.122.

¹⁴⁰ Altan Eserpek, **Eğitimin Yeni Tutum Geliştirmede Etkinlik Derecesi: A.Ü. Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama**, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay.,1981,s.5

kavramı tutum tanımı yapmak için çıkış noktasını oluşturmaktadır.¹⁴¹ Bu çerçevede, tutum kavramı Eserpek'e göre "tamamen sosyal bir olgu olan değer birey tarafından yorumlanarak, davranışlarına yön verici referans çerçevesinin oluşturulmasıdır. Kısaca ve genel anlamda tutum 'değer'in bireysel yönüdür."¹⁴² Güvenç ise tutumların kişiselliğini şu şekilde vurgulamaktadır: "Tutum, kişinin sosyal çevresinde ve yaşantılarında yer alan belli olay ve olgular karşısında, geliştirdiği ve gerçekleştirdiği psikolojik hazırlık durumunun kişinin kendi davranışlarını etkileyen bölümüdür."¹⁴³ Diğer bir deyişle tutum, "bireylerin, objektif bir durum karşısında o durumla ilgilenmeleri sonunda kendi davranışlarını belirleme tarzıdır."¹⁴⁴ Bu tanımlamalardan, sosyal bir olgu olarak var olan değerlerin, farklı kişisel özelliklere göre farklı algılandığı ve böylelikle tutumların oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır. Farklı kişisel özellikleri oluşturan değişkenler ise, kişilerin geçmiş deneyimleri, eğitim düzeyleri, cinsiyetleri, aile yapıları, kentte yaşama süresi vb. gibi, bu araştırmada demokratik tutum ve değerlere ne yönde etkide bulunduğu test edilecek değişkenlerdir.

Tutum kavramı, çok yönlü ve farklı değişkenlerin etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır. Katz ve Stotland genel olarak tutum öğelerini üç gruba ayırmıştır:¹⁴⁵

1-Duygusal Öğe: Duygusal öğeler olumlu ya da olumsuz etkiler içerir. Tutumlar, duygusal öğeleri içerme derecesine göre farklılaşır. Bazı tutumlar tamamıyla mantığa sığmaz olup, duygusal öge dışında çok az öge içerebilir. Siyasal tutumlar buna örnek olarak verilebilir. Siyasal fikirlerin bir kısmından hoşlanıp bir kısmından hoşlanmayan kişi, bunun nedenini söyleyemez. Çoğu tutumlar bu özelliktedir.

2-Bilişsel Öğe: Tutumlar içerdikleri bilgi ve inanç derecelerine göre farklılaşırlar. Bazı tutumlar oldukça düşünceye dayalıdır. Örneğin, bir kişi, siyasal yapı içinde bir görev alır; çünkü aldığı görevin en kabul edilebilir bir görev olduğuna

¹⁴¹ Eserpek, a.g.e., s.6.

¹⁴² Eserpek, a.g.e., s.6.

¹⁴³ Bozkurt Güvenç, "Değerler, Tutumlar ve Davranışlar", **Toplumbilimlerde Araştırma ve Yöntem**, Ed. Ruşen Keleş, Ankara: TODAİE Yayınları, 1976, s.26.

¹⁴⁴ Amiran K. Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1982, s.24.

¹⁴⁵ D. Katz and E. Stotland, **A Preliminary Statement to a Theory of Attitude Structure and Change**, New York: Mc Graw Hill, 1959, s.423-475'den akt. Nilgün Köklü " Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde..." **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi**, Cilt 28, No.2, s.81.

karar verir. Bazı tutumlar doğru olmayan bilgiler ve yanlış inançlar birikimine dayansa da bunlar bilişsel öğelerdir.

3-Eylem Öğesi: Açıklanan tutumlar her zaman davranışla yakından ilişkili olmayabilir. Çünkü eylem öğesi diğer tutumlardan bağımsızdır. Eğitim, daha çok tutumların duygusal ve bilişsel öğelerine yöneliktir. Örneğin Amerika'da oy verme yüzdesi diğer demokratik ülkelere göre düşüktür. Demek ki demokratik kurumlara yönelik, olumlu tutumların eylem öğesi eksiktir. Bu durumda tutumların bilişsel öğeleri ve eylem sistemleri arasında nasıl bir ilişki kurulacağı da netlik kazanmamaktadır.

Demokratik tutumlar, öğelere göre değerlendirilirse, ister duygusal öğe ile ister bilişsel öğe ile kazanılmış olsun eğer eyleme dökülmüyorsa diğer bir deyişle, sözle belirtmekle sınırlı kalıyorsa, demokratik tutumlar gerçekten özümsemiş olmamaktadır. Bu çalışmada da, üniversite öğrencilerinin bazı tutumlara sahip olup olmadığı değerlendirilecek; ardından, bu tutumların eyleme geçirilip geçirilmediği sorgulanacaktır. Kağıtçıbaşı bu çerçevede, tutumları kendileri gözlenemeyen, fakat gözlenebilen bazı davranışlara yol açtığı varsayılan eğilimler olarak değerlendirmektedir. Böylece olayları incelemede ara değişken olarak kullanılabilirler.¹⁴⁶

Toplumsal bir olgu olduğu belirtilen değer kavramı ise, toplumsal bilimciler tarafından, genellikle ihtiyaç, tutum ve isteklerle, amaçlar arasında karşılıklı bir etkileşimin söz konusu olduğu zaman ve durumlarda kullanılmaktadır. Bir araştırmacının incelediği bir toplumun ihtiyaçlarına, tutumlarına ve arzularına ilişkin gördüğü kişisel değerler, o toplumun düşünce ve eyleminde var olmadığı sürece, toplumsal bir değer sayılmazlar. Diğer bir deyişle toplumsal değer, bir toplumun kendi ürünüdür, araştırmacının bir bulgusu ya da değer yargısı değildir.¹⁴⁷ Ancak, özel olarak toplumbilimde daha değişik bir değer kavramı kullanılmaktadır. Bu yaygın kullanışa göre, değer kavramı toplumdaki tutum, istek ve ihtiyaçların ahlaki, estetik, ve duyuşsal açılarından olup olmadığını ölçmeye yarayan ortak standartlardır. Diğer bir ifadeyle, belli bir kültürü paylaşanlar arasında, belli ihtiyaç, tutum ve isteklerin, uygun olup olmadığının belirlenmesinde kullanılacak ölçütlerdir. Alan

¹⁴⁶ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Yeni İnsan ve İnsanlar**, 10.b, İstanbul: Evrim Yayınevi,

¹⁴⁷ Güvenç, **Toplumbilimlerde...a.g.e.**,s. 28.

araştırması bölümünde kullanılan anket sorularında, demokratik değerler bu anlamda, üniversite öğrencilerinin, ne kadar demokratik olduğunu ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Örneğin, demokratik bir değer olarak hoşgörüyü düzeyini ölçmeye çalışan bir soru, bu yönüyle demokratiklik düzeyini de ortaya koyan bir ölçüt olmaktadır.

Aslında, başta da belirtildiği gibi, tutum ve değer kavramı karmaşık bir ilişkiler bütünü oluşturmaktadır. Tutumları, değerler olmadan açıklamak olanaklı olmadığı gibi, toplumsal değerleri de tutumlardan, kişisel özelliklerden tamamıyla soyutlanamaz. Değer kavramı, Özer'in ifadesiyle, "...bireyin içinde yer aldığı sistemin herhangi bir yönüyle ilgili güdülenme, algılama ve tanıma süreçlerinden oluşuyorsa, demokratik değerler olarak tanımlanması gereken süreçlerde, aslında demokratik sistemin olmazsa olmaz olarak düşünülmesi gereken ilkelerinin bireydeki yansımalarından oluşacaktır."¹⁴⁸ Dolayısıyla demokratik ilkeler ile demokratik değer ve tutumların neler olduğunun açıkça ortaya konması anlamlı olacaktır.

Altman ve Linan'ın, on sekiz Latin Amerika ülkesi'nde demokrasinin niteliğini değerlendirmek için yaptıkları çalışmada, demokrasinin kalitesi üç boyutta ele alınmıştır:¹⁴⁹

- Sivil Hak ve Özgürlükler,
- Katılım,
- Etkili Rekabet,

McHenry, demokrasinin niceliksel olarak ölçümünü de, yine üç boyutta değerlendirmiştir:¹⁵⁰

- Siyasal liderlerin seçilmesi için adil ve düzenli seçimlerin varlığı,
- Yurttaşların siyasete özgürce katılma fırsatının bulunması,
- Sivil ve siyasal özgürlüklerin varlığı,

Büyükkaragöz ve Kesici ise, demokratik sistemin değerlerini bireyleri doğrudan ilgilendiren değerler ile toplumu ve devleti ilgilendiren değerler olarak irdelemişlerdir. Bireyler açısından demokratik değerler;¹⁵¹

¹⁴⁸ Özer, **Siyasal Kültür...a.g.e.**,s.79.

¹⁴⁹ David Altman ve Anibal Perez-Linan, "Assessing the Quality of Democracy:...", **Democratization**, Vol 9, No 2, Summer 2002, s.86-87.

¹⁵⁰ Dean E. McHenry, Jr., "Quantitative Measures of Democracy in Africa: An Assesment", **Democratization**, Vol.7, No.2, Summer 2000. s.171.

- İnsan kişiliğine duyulan saygı ve bunun doğal sonucu olarak bireysel iradeye verilen önem

- Kardeşlik kavramı

- Adalet kavramı

Toplumsal açıdan demokratik değerler;

- Fikir çatışmalarının barışçı yollarla çözümlenmesi,

- Değişen bir toplumda (teknoloji, sosyal ve siyasal, nüfus değişim, vb.) barışçı bir değişimin sağlanması,

- Yöneticilerin alternatiflerini demokratik kurallara uygun olarak kullanması,

- Karar verme sürecinde zorlanmanın en az olması,

- Fikir çatışmalarının geniş hoşgörü perspektifine oturturulması,

- Hukukun üstünlüğünü kabul etme,

- Öğretimin demokratikleştirilmesi,

Demokratik değerlerin en önemlisi, insanı yalnızca insan olması nedeniyle değerli görmek; düşüncesine, iradesine , şahsiyetine saygı göstermektir. Bu sebeple, demokrasi her sosyal etkinliğe ve karara bireyin özgür iradesi ile katılımını esas alır. Demokrasi tartışmalarına genel olarak bakıldığında, özellikle iki temel değer üzerinde durulduğu da dikkati çekmektedir: Özgürlük ve eşitlik. Demokratik bir değer olan eşitlik, çoğu insan tarafından kabul edildiği gibi, insanların eşit doğduğunu ifade etmez. Yani insanlar farklı ırklardan, farklı ekonomik ve sosyal statüde, farklı fiziksel, zihinsel, psikolojik vb. özelliklere sahip olarak doğarlar. Ancak her insan doğduktan sonra isim alma, eğitim görme, çalışma, evlenme, inanma, ifade etme vb. haklara eşit olarak sahiptirler. Demokrasinin benimsediği ve gerçekçi olan eşitlik de budur.¹⁵²

Demokratik ilkelerin hayata geçmesine ve yerleşmesine zemin hazırlayan, özgürlük ve eşitlik değerinin bir sonucu olan önemli değerlerden biri de toplumsal hoşgördür. Çünkü, demokrasinin temeli açık toplum düşüncesine; bir başka deyişle, her türlü düşüncenin serbest rekabet ortamında piyasada özgürce yarışmasına

¹⁵¹ S.Savaş Büyükkaragöz ve Şahin Kesici, **Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi**, Ankara: TDV Yayını, 1998, s.3-5.

¹⁵² Rüştü Yeşil, **a.g.e.**, s.7.

dayanır. Hoşgörü ilkesi de, yurttaşların çıkar ve hak eşitliği ilkesine de dayandırılmaktadır. Bu doğrultuda, herkes kendi çıkarları doğrultusunda kendi haklarını arama ve kendi geleceği ile ilgili kararlarını verme yetkisine ve yeteneğine sahip olmalıdır. Düşüncesi ve yaşayışı kendilerinden farklı olanlara da katlanmak ve hoşgörülü olmak demokratik yurttaşlık kültürünün en önemli öğelerinden birisidir.¹⁵³

Demokrasi kültürü bir demokratik sistemin yaşayabilmesi için gerekli toplumsal ve kültürel ortamı ifade eder. Batıda bu süreç kendi iç dinamikleriyle ve Türk siyasal kültüründen farklı bir şekilde gelişmiştir. Batının toplumsal kültürel sistemi aydınlanmayı bunun sonucunda endüstrileşmeyi ve daha sonra da liberal bir ekonomik ve siyasal düşünce sistemini yaratmıştır. Bu tarihsel sürecin sonu olarak, bugün Batı Avrupa'da var olan ve liberal demokrasi ya da özgürlükçü demokrasi denilen siyasal sistem ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa ülkelerinde var olan liberal demokrasiyi ya da gerçek ve kurumsal anlamda işleyen demokrasiyi var kılan ve yaşatan Batı Avrupa'da oluşmuş olan demokrasi kültürüdür. Tuna yukarıda ifade ettiği kültür ve demokrasi ilişkisi bağlamında demokrasi kültürünün niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır:¹⁵⁴

- Aydınlanma
- Hoşgörü
- Özgürlük ve insan hakları
- Siyasal ve ekonomik liberalizm
- Toplumsal refah
- Bireysel girişimcilik

Bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında, bireylerin içinde yaşadıkları dünyanın geleceği ile ilgili beklentilerinin yönünün, ortamda var olan ipuçları ile bireyin bu ipuçlarını değerlendirirken referans çerçevesi olarak kullandığı tutumları,

¹⁵³ Gökçe vd., **Konya'da Siyasal...a.g.e.**, s.7.

¹⁵⁴ Muammer Tuna, " Kültür ve demokrasi ", **Demokrasi Dosyası**, Der.TDV, Ankara: TDV Yayınları,2000, s.210-211.

değerleri, kişilik özellikleri, benlik değeri, geçmiş deneyimleri vs. gibi değişkenlerin etkileşimi sonucunda belirlendiğini söyleyebilmek mümkündür.¹⁵⁵

1.5. Bir Toplumsal Kurum Olarak Üniversite

Çalışmanın alan araştırması kısmında, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerleri farklı toplumsal değişkenlerin etkisi göz önünde bulundurularak ortaya konmaya çalışılacaktır. Araştırmanın amaçlarından birisi, üniversitenin etkisinin çeşitli yönleriyle ölçülmesidir. Bunlar arasında, üniversite kurumunun yarattığı siyasal, sosyal, kültürel koşullar ile eğitimin niteliği ve bilimsel etkinlikler sayılabilir. Ayrıca üniversitenin, bir siyasal toplumsallaşma aracı olarak etkinliğinin de değerlendirilmesi gerekir. Eğitimin niteliği ile anlaşılması gereken ise demokratik eğitim koşullarının bulunup bulunmamasıdır. Bu konu ayrı bir başlık altında incelenecektir. Üniversite kurumunun ne olduğu ve toplumlar üzerindeki etkilerini genel olarak incelemek bu açıdan gerekli olmaktadır.

Timur'a göre, "toplumsal kurumlar, çeşitli ülkelerde, itibar sıralamasına tabi tutulsalar, üniversiteler herhalde her yerde ilk sıralardan birini alır."¹⁵⁶ Bilgen üniversitenin tanımını şu şekilde yapmaktadır: Üniversite, olayların sebep-sonuç ilişkilerini bilimsel kavramlarla tanımlayarak kurallara ve kuramlara ulaşacak, sorgulamayı ihmal etmeyerek bilinmeyeni arayan, üretilmeyi üreten bir kurumdur.¹⁵⁷ Timur da, üniversitenin herkesçe kabul edilen bir tanımını şu şekilde yapmaktadır: "Üniversiteler, gerçekleri arayan, 'bilim üreten' ve onu yayan kurumlardır."¹⁵⁸ Bu sürecin temel unsuru olan insan, sonsuz değişkenli bir canlıdır. Her insanın kendine özgü, potansiyel gücü sınırsızdır. Bu sebeple üniversitenin amaç, yapı ve işlevlerinin 2000'li yılların ortalarına doğru nasıl olacağını tahmin etmek, bugünkü verilere göre mümkün değildir. Büyük olasılıkla bugünkü yapılar, kurallar ve prosedürler, çağın insanının bilişsel düzeyine göre şekillenecektir. Bununla birlikte üniversitenin geleneksel üç amacı; bilim üretmek, eğitim yapmak ve

¹⁵⁵ Tülay Bozkurt ve Suna Tevruz, "Üniversite Öğrencilerinin Dini ve Siyasi Tutumları ile Gelecekle İlgili Beklentileri Arasındaki İlişkiler", *M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 1, 2000, 20.

¹⁵⁶ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s.14

¹⁵⁷ Nihat Bilgen, "Üniversite", *Çağdaş Eğitim*, Sayı 306, Şubat 2004, s.10.

¹⁵⁸ Timur, *a.g.e.*, s. 14.

çevresine hizmet etmektir. Yüzyıllar boyu üniversite, bu amaçları gerçekleştirmek için çalışmış ya da çalışıyor görünmüştür.¹⁵⁹

Üniversitenin genel amaçlarının yanında, yurttaşlığın boyutlarının verildiği bir siyasal toplumsallaştırıcı kurum olarak da önemli işlevleri vardır. Öncelikle yönetenler açısından bakıldığında yukarıda belirtildiği gibi şu sonuçlar ortaya çıkar:

Siyasal elitler, istedikleri yurttaş tipini, okullar aracılığıyla yaratabilirler. Okul kurumunun içine üniversiteler de girmektedir. Çünkü iktidarların elinde ders programını belirlemek gibi çok önemli bir toplumsallaştırma işlevinin tekeli bulunmaktadır. Yönetenler bu tekeli, kendi elitlik konumlarını sürekli kılmak için kullanabilecekleri gibi, idealler dünyasının pratiklerinin süreklilik kazanmasında veya bir siyasal ideolojinin sürekliliğinin sağlanmasında da kullanabilirler. Bu tekeli kullanmada başarılı oldukları ölçüde, istedikleri yurttaşları yaratabileceklerdir.¹⁶⁰ Nitekim, siyasal iktidarın, ortaokul ve lisenin yanında, üniversite üzerinde de etkili olduğunu belirten Göle'ye göre, 80 sonrası ANAP iktidarı döneminde, "ortaokul, lise eğitim tedrisatı, öğrencilerin düşünebilmesini ve eleştirebilmesini hedeflemekten çok, resmi ideolojilerin ve muhafazakar inançların pekişmesini hedeflemektedir. Üniversite ise bilginin araştırmalar aracılığıyla üretildiği, özgür bir kurum anlayışından ziyade, üretilmiş bilginin pasifçe iletildiği, özgürlük yerine idari kuralların ağır bastığı bir kurum olmaktadır."¹⁶¹

Sewerynski'ye göre de ders programının bu işlevi, eğitim-öğretimin her aşamasında kendisini göstermektedir. Üniversitenin ise bu alanda daha ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Evrensel bilginin, evrensel değerlerle sunulduğu üniversiteler, gerek diğer eğitim kurumlarından fiziksel ve mekansal olarak genellikle daha büyük olmasıyla, gerek yöneticilerinin konumlarıyla, gerekse de iç örgütlenmesiyle bir ülke modeli görüntüsü oluşturmaktadır. Üniversitenin iç örgütlenmesi de aynı devlet mekanizmasına benzer özelliklere sahiptir. Üniversitenin

¹⁵⁹ Bilgen, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁶⁰ <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/sertac/sertac1.html>, Sertaç Serdar, Yurttaş Yetiştiren Bir Kurum Olarak Üniversite, 10.03.2005.

¹⁶¹ Nilüfer Göle, "80 Sonrası Politik Kültür", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Ankara: Alfa Basım, 2000,s.433.

yönetmelik yapısını yaratmadaki en önemli araç, yasa kaynaklı demokratik ilkelerdir.¹⁶² Dolayısıyla üniversite, verdiği eğitim hangi alanda olursa olsun demokratik özelliklere sahiptir. Bu anlamda, siyasal sisteme katılım yoluyla dahil olmanın projeksiyon modeli üniversitede sunulmaktadır. Bu yapı içinde öğrenci, sistemden beklentilerini gerçekleştirmeye -en azından dile getirmeye- çalışan bir yurttaş olarak toplumsallaşacak ve bunun en somut modelini, üniversite hayatı içinde bulacaktır. Yani üniversite, kendi bünyesi içinde, yurttaş yetiştiren bir kurum olarak öğrencilere model oluşturacaktır.¹⁶³ Bu model, ülkenin siyasal yapısına ve şartlarına göre değişecektir. Siyasal sistem, demokratik kuralları ne kadar özümsemişse, üniversite de o kadar demokratik olacak ve demokratik bir model sunacaktır.

Bu durumda, Türkiye'deki üniversitelerin Cumhuriyet döneminden itibaren nasıl bir gelişme gösterdiği değerlendirilebilir. 1924'de darülfünuna tüzel kişilik veren bir yasa çıkarılmıştır. Darülfünunun modern üniversite haline gelmesi 1933 yılında olmuştur.¹⁶⁴ Ancak bu yeni kuruluş, özerklik ilkesini reddeden, devletçi ve devrimci bir temel üzerine kurulmuştu. Ayrıca, üniversite kadroları, devrimci yöntemin başka bir uygulaması olan köklü bir tasfiye sonucu oluşturulmuştu.¹⁶⁵ Üniversitelerin Türkiye'deki gelişimi bakımından önemli bir yasa 1946 tarihli 4936 sayılı yasadır. 4936 sayılı yasa, öğretim kadar araştırmaya da ağırlık veren maddeleriyle, üniversite programlarını klasik ve ansiklopedik bilgi yığını olmaktan çıkarmakta, öğretimin araştırma ile desteklenmesini ve ülke sorunlarına yönelmesini öngörmektedir.¹⁶⁶ Arslanoğlu, 4936 sayılı yasanın çok partili hayata geçişine paralel olarak üniversite özerkliğini yeniden gündeme getirdiğini belirtmekte ve bu yasadaki önemli bir tespiti dile getirmektedir:¹⁶⁷

¹⁶²Michael Sewerynski, "University-A Place that Teaches Democracy" , **CRE-Action** , No.100, 1992/4 , s.123'den akt. <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/sertac/sertac1.html>, Sertaç Serdar, Yurttaş Yetiştiren Bir Kurum Olarak Üniversite, 10.03.2005.

¹⁶³ <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/sertac/sertac1.html>, Sertaç Serdar, Yurttaş Yetiştiren Bir Kurum Olarak Üniversite, 10.03.2005.

¹⁶⁴ İlhan Tekeli, **Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar**, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını, 1980, s. 97.

¹⁶⁵ Timur, **a.g.e.**, s.233.

¹⁶⁶ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 160, Güz 2003, s. 5.

¹⁶⁷ Rana Arslanoğlu, "Küreselleşme ve Üniversite", **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 21, No 1, 2002, s.8.

“ Üniversitelerin yönetim şekilleri için umumi bir sistem olmamakta ve değişik memleketler üniversitelerin yönetimleri tarihi, milli, ekonomik hatta dini ve mezhebi sebeplerden dolayı farklı şekiller göstermekle beraber, aralarında esaslı benzerlikler ve müşterek temeller vardır. Bu müşterek temellerden bazıları üniversitelerin bilimsel, yönetsel özerklikleri olması, organlarını seçme yetkisine sahip olmalarıdır.”

1961 Anayasası 120. md'sine göre¹⁶⁸, “üniversiteler, bilimsel ve idari özelliğe sahip kamu özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. ...Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar. Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.” Dolayısıyla, 1961 Anayasası ile üniversitelere yönetsel ve bilimsel yönden tam bir özerklik getirmiştir.

Üniversite ve devlet arasındaki ilişki, 12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra yeniden devlet düzenlemeci bir yapılanma ile karşı karşıya gelmiştir. 1961 Anayasasındaki özerklik ile ilgili hükümler çıkarılmıştır. Bu değişiklik, üniversite özerkliğini düzenleyen maddeden idari özerkliği ve üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilere girmesini serbest kılan hükmü çıkarmaktadır.¹⁶⁹

1981'e kadar, üniversiteler yasasının bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesince iptali ve bazı maddelerinin uygulanmaması, yeni yükseköğretim kurumlarının öğretim üyesi gereksinmesinin karşılanmaması ve en önemlisi yükseköğretimdeki planlama eksikliği ve bunun sonucunda ortaya çıkan yüksek öğretimde dağınıklık ve kargaşa yeni bir yasa hazırlanmasını zorunlu kılmış bulunuyordu.¹⁷⁰

12 Eylül Harekatından sonra, daha önce girişilen yasa çalışmaları hızlandırılmış ve 4 Kasım 1981 tarihli ve 2547 sayılı yeni Yükseköğretim Yasası yürürlüğe girmiştir. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde eşdeğeri bulunan Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) adıyla bir ara kuruluş oluşturulmuştur. Bunun yanında rektörlerin ve dekanların atanması, akademik yapının bölümlere göre düzenlenmesi, enstitüler, yardımcı doçentlik unvan kademesi, asistanlığın araştırma görevliliğine

¹⁶⁸ <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, 18.04.2005.

¹⁶⁹ Arslanoğlu, **a.g.e.**, s.9.

¹⁷⁰ Korkut, **a.g.e.**, s. 6.

dönüştürülmesi gibi, gerçekten reform niteliğindeki yenilikler getirilmiştir.¹⁷¹ Timur,¹⁷² 2547 sayılı kanunu “...aslında 12 Mart’ın getirdiği, fakat Anayasa Mahkemesi’nin ilgili hükümleriyle ilga ettiği YÖK’ü daha güçlü bir şekilde canlandırıyor ve üniversite özerkliğine son veriyordu.” ifadesiyle değerlendirmektedir. San’a göre de bu süreçte özerklik tümüyle ortadan kalkmış, temel hak ve özgürlüklerin olabildiğince kısıtlandığı bir siyasal ortamda, bilim ve sanat özgürlüğü de neredeyse yok edilmiştir. Kuşku ve eleştiri yerini, tam bir suskunluk ve teslimiyete terk etmiş, böylece nitelikli bilgi üretimi durma noktasına gelmiştir.¹⁷³ Kaya’ya göre, gerek 4936 (1946) ve 1750 (1973) sayılı üniversite kanunları, gerekse bugün yürürlükte bulunan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, yönetime katılma açısından tıkanıklıklarla doludur. Toplum; modern yönetim uygulamasında örnek ve önder olması beklenen üniversiteler, dış sistemlerden kopuk olduğu gibi kendi içinde de demokratik yönetimi gerçekleştirememiş, öğretim kadrosunun çoğunluğunu yönetime katılmaktan alıkoymuştur. İletişim kanalları tıkanmış, kararlara alttan gelecek katkılar engellenmiştir.¹⁷⁴

Üniversitelerin Türkiye’nin toplumsal yapısında devletin ideolojisini yeniden bir üreten bir kurum olarak özerkliğini, bazen elde ettiği bazen de kaybettiği görülmektedir. Devlet ve üniversite arasındaki etkileşimde üniversitenin adeta devletin terbiye edilmesi gereken çocuğu konumuna sokulmasının bir nedeni de budur. Devlet dünya sistemi içindeki iktisadi yapılarla krize girdikçe görevini neden iyi yapamadın der gibi üniversiteyi sorumlu tutmaktadır.¹⁷⁵

Belirtilmesi gereken önemli bir nokta, Yükseköğretim kanunu ile ilgili ya da Yükseköğretim kurulu ile ilgili sorunların bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğidir. Sorun sistemin geneli ile ilgili olduğundan, sistemi doğru tespit edip, genel ve köklü bir çözüm bulmak gerekir.

¹⁷¹ Korkut, **a.g.e.**, s.6.

¹⁷² Timur, **a.g.e.**,

¹⁷³ Coşkun San, “ Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite’de Özerklik ve Bilim Özgürlüğü”, **AÜSBF Dergisi**, cilt 48, No 1-4, 1993, s.153.

¹⁷⁴ Yahya Kemal Kaya, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz Politika/Eğitim/Kalkınma**, 4.b., Ankara: H.Ü. Eğitim Fakültesi, 1984, s. 284.

¹⁷⁵ Arslanoğlu, **a.g.e.**, s.9.

1.6. Demokratik Eğitim

Demokratik eğitim, Eğitim Terimleri Sözlüğü'nde "1-Amacı, programları ve yöntemleri, demokrasinin dayandığı temel ilkelere göre belirlenen eğitim, 2-Öğretim çalışmalarında, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde, eğitsel etkinliklerde öğrencinin birey olarak değerine ve bütünlüğüne, birlikte çalışmaya, karşılıklı saygıya, hoşgörüye, kişiliğe değer ve önem veren eğitim" olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁶ Bu tanımlamadan anlaşılın, demokratik eğitimin, demokratik değerlerin, eğitimin her alanında ve aşamasında benimsenip özümsemiği eğitim türü olduğudur. Diğer bir deyişle yalnızca kurum olarak demokratik örgütlenmenin yeterli olmadığı, tüm yapılanma ve ilişkilerde demokratik değerlerin uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Çağlar'a göre demokratik eğitimin ilkeleri de şu şekilde sıralanabilir:¹⁷⁷

- Demokratik eğitimde bireyden, yani çocuk ve gençten hareket etmek esastır.
- Demokratik eğitimde ayrıcalık yoktur, herkes aynı haklara sahiptir.
- Demokratik eğitimde her birey "kendine özgü bir kişilik" olarak kabul edilir ve ona saygı gösterilir.
- Demokratik eğitimde mevcut yasa ve kurallara uyulur; fakat, bunlardan değiştirilmesi istenenler olursa bunlar üzerindeki görüşlerini de öğrencilerin serbestçe ifade etmelerine imkan sağlanır.
- Demokrasinin temelinde ahlaki değerler vardır; bunların mevcut bulunmadığı bir çevrede demokrasi gelişemez.
- Demokratik eğitim, bireyin bütün yeti ve yeteneklerini, mevcut potansiyeli oranında geliştirici bir etki yapar.
- Demokrasilerde karar veren, toplumun bireyleri ya da onların iradeleri olduğu gibi, demokratik eğitimde de eğitimin yükü öğrencilerin üzerindedir.

Belirtilen demokratik ilkelerin uygulanması ve eğitim kurumlarının demokratikleşmesiyle birlikte, demokratik ilkelerin ve değerlerin hayata geçirilmesi kolaylaşacaktır. Demokrasinin gerektirdiği niteliklere halkın çoğunluğunca ulaşamadığında, demokrasinin kuralları, çoğunluğun sahip çıkmaması yüzünden,

¹⁷⁶ Ferhan Oğuzkan, **Eğitim Terimleri Sözlüğü**, 2.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981, s.46.

¹⁷⁷ Doğan Çağlar, "Demokrasi ve Eğitim", **Çağdaş Eğitim**, Sayı 14, Mayıs 1977, s.26-31.

yozlaştırılabilmektedir.¹⁷⁸ Yozlaşan demokrasi ise kolaylıkla otokrasiye dönüşebilmektedir. Bu çerçevede, Harber'a göre, demokrasinin daha üst noktalara gelmesi, siyasal kültürün ve sivil toplum anlayışının daha demokratik olmasıyla mümkündür. Bu ise, demokratik değer, tutum ve davranışların yayılmasına bağlıdır. Demokratik değerler genetik olmadığına ve toplumsal olarak öğrenildiğine göre, eğitim demokrasinin yerleşmesinde önemli bir rol üstlenmelidir. Diğer bir deyişle eğitim sistemlerinin, demokratik siyasal kültürün korunması ve ilerlemesi için gerekli bilgi, yetenek ve değerlerin gelişmesinde büyük payı vardır.¹⁷⁹ San'ın belirttiği gibi, eğitim kurumlarında, tek yönlü, tek değişmez gerçekli, tartışma ve eleştirilere hemen hemen kapalı bir eğitim modeli uygulanıyorsa, sevgi, anlayış hoşgörü gibi duygu ve davranışlar, disiplin kavramının ardına saklanıyor, gençlere baskıcı, yasaklayıcı bir kimlikle yaklaşıyorsa, bu öğrencilerin otoriter bir yapılanma içinde oluşan ve gelişen kişiliklerini demokratik bir şekle dönüşmesi son derece zor olacaktır.¹⁸⁰ Benzer bir ifade ile Özbudun, "...eğer devlet yönetimi dışındaki toplum kesimlerinde, (aileler, dini cemaatler,dernekler, ekonomik teşebbüsler, okullar,...v.d.) otorite ilişkileri otoriter ve hiyerarşik nitelikteyse, devlet yönetimi düzeyinde de demokrasinin istikrarlı olması beklenemez."¹⁸¹

Gutmann, eğitimin demokrasi üzerine etkisini farklı bir yaklaşımla değerlendirmiştir: Guttmann'a göre, yurttaşlar demokrasi ile yönetildiğinde, gelecekteki yurttaşların nasıl eğitileceğini de belirler. Demokratik eğitim, bu yüzden siyasal olduğu kadar eğitimsel bir idealdir. Çünkü bir çocuğun eğitilmesi yönetilmesini de gerektirir. Eğitim demokratik politika oluşturulması için yalnızca bir aşama oluşturmaz, demokratik politika içinde merkezi bir rol oynar. Eğitimin bu ikili rolü, demokratik yurttaşların eğitilmesi yönündeki etkide bulunma otoritesini kimin paylaşacağı sorununu ortaya çıkarır.¹⁸² İşte bu noktada, siyaset ve eğitim çakışmaktadır.

¹⁷⁸ İbrahim Ethem Başaran, "Demokrat Öğrenci Nasıl Yetiştirilir?", **AÜEBF Dergisi**, Cilt 19, sayı 1-2, s.112.

¹⁷⁹ Clive Harber, "Education, Democracy and Poverty Reduction in Africa", **Comparative Education**, Vol. 38, No. 3, 2002,s. 273.

¹⁸⁰ Coşkun San, **Gençliğin Eğitimi ve Sorunları**, Ankara: TED Yayınları, 1985, s.212.

¹⁸¹ Özbudun, "**Gençlik ve Demokrasi...a.g.e.**", s.90.

¹⁸² Amy Gutmann, **Democratic Education**, Princeton, New Jersey: Princeton University Pres, 1987,s.3.

Lipset'e göre, eğitim, genel çerçevede, insanın görüşünü genişletmekte, hoşgörü kurallarının gerekli olduğunu anlamasını sağlamakta, aşırı öğretilere ve keskin kutuplaşmalara kapılmaktan alıkoymakta ve rasyonel seçim tercihleri yapma yeteneğini arttırmaktadır.¹⁸³

Üniversitelerin yalnızca bir eğitim kurumu olmayıp ülkeleri için bir model de oluşturdukları belirtilmişti. Bu çerçevede demokratik eğitimin sistem açısından ve nitelik olarak, en geçerli olması gereken kurum üniversitelerdir. Üniversitelerin, öğrencileri için demokratik değerler elde edip; bu değerleri davranışlara dönüştürebilecekleri bir ortam hazırlamaları gerekir. Demokratik eğitim ile bu noktada karşı karşıya gelinir. Özbudun, bu çerçevede, üniversite düzeyinde, özellikle sosyal bilimler fakültelerinde, uluslar arası ilişkiler ve karşılaştırmalı devlet yönetimi derslerine daha geniş bir kapsam verilmesi; bu tür derslerin sadece siyasal bilgiler ya da hukuk fakülteleri öğrencilerine yönelik uzmanlık dersi olarak değil, sosyal bilimler eğitimi gören her aydının demokratik kültür eğitiminin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁴ Binbaşoğlu'na göre, eğitim sistemi, öğrencilere kazandırdığı bilgi, beceri ve alışkanlıklar yanında yönetim şekli ile demokrasiye yardım etmelidir. Bunun da yolu demokratik eğitim ve demokratik yönetimden geçer. Aksi takdirde, toplum, demokrasiyi kolay kolay özümseyemez. Toplumlarda görülen birçok sıkıntıların kaynağında bu vardır. Demokrasi, demokratik yaşayışlarla öğrenilir. Ödev ve sorumluluk duygusu, demokratik yaşayışın özünde vardır. Bunu geliştirmek eğitimin görevidir.¹⁸⁵ Sonradan kazanılan her şey gibi, demokrasi de eğitim yoluyla yaşayarak öğrenilecektir. Çocuğun, yemek yemeyi öğrenir gibi bunu da öğrenmesi gerekir. Bu da önce ailede, sonra okulda ve daha sonra da toplumda öğrenilecektir. Kişi, böyle bir öğrenme süreci içine girmeden demokrasiyi öğrenemez. Bir emir ya da yasa ile kişinin demokratik davranış göstermesi beklenemez.¹⁸⁶ Diğer bir deyişle demokrasi, ancak tutum ve davranışlar düzeyinde, günlük yaşamda pratiği yapılarak öğrenilebilecek ve benimsenebilecek bir siyasal

¹⁸³ Lipset, **a.g.e.**, s.38.

¹⁸⁴ Özbudun, **Gençlik ve demokrasi...**,**a.g.e.**, s.93.

¹⁸⁵ Cavit Binbaşoğlu, " Demokratik Davranışlar ve Demokratik Eğitim İlkeleri ", **Çağdaş Eğitim**, Sayı 109, 1986, s.17.

¹⁸⁶ Binbaşoğlu, **Demokratik Davranışlar...**,**a.g.e.**, s.16.

rejimdir.¹⁸⁷ Başaran'a göre, demokrasiyi yaşam yolu olarak seçen insanlar, demokrasinin kurallarını uygularken hata yapmayı göze alabilmelidirler. Çünkü demokrasiyi yaşamak demek insanın, demokrasiye uymayan davranışlarını düzelterek kendini geliştirmesi demektir. Bu yüzden eğitim sistemi görevini yerine getirebilmek için öğrencilerine okulda buldukları sürece demokrasi eğitimi vermek yükümlüğündedir.¹⁸⁸

Özetle, demokrasi sorununa sadece kurumsal-hukuksal bir açıdan yaklaşmak yetersizdir. Siyasal demokrasinin varlığı ve korunması, toplumun diğer kesimlerindeki otorite ilişkilerinin de demokratik nitelikte olmasına bağlıdır. O halde demokratik değerlerin benimsenmesi süreci topyekun bir süreç olmak zorundadır. Demokratik değer ve tutumlar sadece devlet yönetimi alanında değil, aileler, dernekler, yerel topluluklar, sendikalar v.b. toplumsal kurumlar içinde de geçerli olmalıdır.¹⁸⁹ Diğer bir deyişle demokratik eğitim, demokratik bilinç kazanma süreci bu kurumlarda da uygulanmalıdır. Kuşkusuz demokratik eğitim konusunda en büyük görev okullara ve okullar içinde de farklı ve özel bir konuma sahip olan üniversitelerdedir.

¹⁸⁷ San, **Gençliğin Eğitimi...**,a.g.e.,s.211.

¹⁸⁸ İbrahim Ethem Başaran, "Demokrat Öğrenci Nasıl Yetiştirilir?", **AÜEBF Dergisi**, Cilt 19, sayı 1-2, s.112.

¹⁸⁹ Özbudun, **Gençlik ve...**,a.g.e, s.91.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın temel konusunu oluşturan demokratik tutum kavramı, toplumsal bir olgu olan demokrasinin ve demokrasiye ilişkin değerlerin, birey tarafından yorumlanarak, davranışlarına yön verici bir çerçeve oluşturması anlamına gelmektedir. Bireylerin demokratik tutumlarına yön veren pek çok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler, ekonomik, kültürel, psikolojik, toplumsal, siyasal değişkenler olarak ayırt edilebilir. Diğer bir deyişle, bireylerin demokratik tutum ve değerlerini, siyasal sistem ve toplumsal kurumların yanında, kendilerini bu toplumsal yapı ve siyasal sistem içinde nerede gördükleri, rolleri, duyguları, değer yargıları da belirlemektedir. Bu araştırmada, demokratik tutumlara yön veren bu durum ve koşulların, cinsiyet, yaş, aile yapısı ve aileye ilişkin özelliklerden, eğitim durumu ve meslek, gelir seviyesi gibi değişkenlerden etkileneceği varsayımından yola çıkılmıştır. Bu nedenle, demokratik tutumlara ilişkin bir araştırma, cinsiyet, yaş, aile yapısı, eğitim durumu ve meslek durumu, gelir seviyesi, yerleşim yeri değişkenlerini bir arada ve alan araştırması ile sorgulamayı zorunlu hale getirmektedir.

Demokratik tutum ve değerlere ilişkin bu değerlendirmeler, toplumsal yapı içindeki tüm bireyler için geçerlidir. Ancak bu araştırma, toplumsal yapı içinde belli özelliklere sahip olan üniversite öğrencileri üzerinde yapılmaktadır. Bu çerçevede, araştırmanın konusu, Pamukkale Üniversitesi örneğinde, üniversite öğrencilerinin, farklı demokratik tutum ve değerlere, ne ölçüde sahip olduğunu belirlemektir. 2004-2005 öğretim yılında Pamukkale Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerindeki öğrencilerin, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerine bağlı olarak demokratik tutum ve değerlerinin değişip değişmediğini alan araştırması ile ortaya koymak ve değerlendirmek araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

2.2. Araştırmanın Önemi

Kurumları ve yapıları inceleyerek demokrasinin gerçekte nasıl işlediğini anlayabilmek mümkün değildir. Demokrasinin nasıl işlediğini, benimsenip benimsenmediğini anlamak için yapı ve kurumların var olduğu toplumsal zemine bakılması gerekir. Üniversite öğrencileri bu toplumsal zeminin önemli

bir dinamiğini oluşturmaktadırlar. Çünkü, üniversite öğrencileri, toplumdaki diğer gençlik grupları arasında özel bir öneme sahiptir. Bu özel önemi, üniversitenin, bireyi yaşam tarzı, bakış açısı ve eğitim gibi konularda farklı kılmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklılık üniversite öğrencilerinin tüm yaşam alanlarını, -siyasal, toplumsal, psikolojik, ekonomik- kapsamaktadır.

Üniversite öğrencilerinin bu özellikleri ve farklılıkları sebebiyle, ne ölçüde demokratik olduğunun belirlenmesi, toplumsal yapı içinde özel bir önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, bu önem daha da artmaktadır. Türkiye açısından, 1960'larda, katılımcı ve aktif siyasette rol alan üniversite öğrencilerinin, günümüz toplumsal ve siyasal koşulları altında değişim gösterip göstermediği ve demokratik yönetimlere ve yaşam biçimlerine karşı nasıl bir tutum sergilediği belirlenmeye çalışılacaktır. Üniversite öğrencilerinin üzerine yapılan çalışmaların önemini artıran bir diğer nokta, yakın gelecekteki toplumsal yapıyı oluşturacak insanlar olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu araştırma açısından, bu bireylerin üniversite döneminde demokratik değer ve tutumlara sahip olup içselleştirmesi, geleceğe aktarması toplumsal ve siyasal düzenin demokratikliğinin devamı açısından son derece önemlidir.

2.3. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amaçlarından birincisi, cinsiyet, aile yapısı, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, meslek durumu ile yerleşim yeri, değişkenlerinin demokratik tutumlar üzerindeki etkisini ortaya koyabilmektir. Diğer bir deyişle, var olan siyasal kültürü etkileyen unsurlar ile siyasal kültürü öğreten bir olgu olarak siyasal toplumsallaşma sürecinin ve araçlarının etkisinin yönü araştırılacaktır. İkinci amacı, üniversite yaşamının etkisini belirlemektir. Bu ifadeden anlaşılması gereken, bir yandan üniversitedeki eğitim sürecinin, diğer yandan üniversite ortamının sağladığı toplumsal ve kültürel ortamın hangi açılardan belirleyici olduğudur. Bunun için, araştırma birinci sınıf ve dördüncü sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Birinci sınıflar henüz üniversitenin etkisini içselleştirmemişlerdir. Dördüncü sınıflar ise, toplumsallaştırıcı bir kurum olarak, üniversiteden en fazla düzeyde etkilenen grubu oluşturmaktadır. Birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin demokratik tutumlarının karşılaştırılmasıyla amaçlanan, üniversitede geçirilen sürenin etkisini ortaya koyabilmektir. Araştırmanın üçüncü amacı fen bilimleri ve sosyal bilimler

öğrencileri arasında demokratik tutumlara ilişkin farklılıkların bulunup bulunmadığının araştırılmasıdır. Çünkü, temel bilim alanlarının tercih edilmesi aşamasında ya da öğrenim süreci aşamasında demokratik tutum ve değerlere ilişkin anlamlı farklılıklar bulunabilir. Bir yandan, fen bilimlerini tercih eden öğrencilerin aile yapıları, ailelerinin eğitim düzeyi vb. gibi değişkenlerin sosyal bilimler öğrencilerinden farklı olup olmayacağı; diğer yandan fen bilimleri öğrencilerinin eğitim süreci ile sosyal bilimler öğrencilerinin geçirdikleri eğitim sürecinin demokratik tutumlar açısından etkisinin olup olmadığı anlaşılmalı çalışılacaktır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Pamukkale Üniversitesi'ne bağlı dört fakültede öğrenim gören öğrencilerle sınırlandırılmıştır. Meslek yüksekokulları zaman ve maliyet faktörleri nedeni ile çalışmaya dahil edilmemiştir. Araştırmanın farklı üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde de yapılması, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerleri hakkında daha kesin sonuçlara ulaşılması olanağı sağlayacaktır. Araştırmanın başka bir sınırlılığı, dördüncü sınıfların, şu anda birinci sınıf olan öğrencilerin dört sene sonraki durumu olarak değerlendirilmesidir. Aslında, birinci sınıf öğrencilerine uygulanan anketin, dördüncü sınıfa geldiklerinde yeniden uygulanması, sonuçlar açısından daha anlamlı olacaktır. Ancak araştırmanın bir yüksek lisans tezi olması ve belli bir zamanla sınırlı olması nedeni ile böyle bir uygulamaya gidilememiştir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, anket sorularının ve tutum ölçeklerin sayısının artırılması ve demokratik tutumların farklı yönlerine ilişkin soruların hazırlanması olanağı olmasına rağmen çok fazla sorunun öğrenciler tarafından isteksiz olarak yanıtlanıp, gerçekçilikten uzaklaşılması tehlikesi içereceği düşünülerek sınırlı tutulmuştur.

2.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, temel olarak üniversite öğrencileridir. Ancak araştırmanın Pamukkale Üniversitesi çapında gerçekleştirilecek olması nedeniyle araştırmanın evrenini Pamukkale Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerden seçilmiştir.

2.5.1. Araştırma evreni olarak Pamukkale Üniversitesi

1992 yılına kadar Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Denizli Mühendislik Fakültesi, eğitim Yüksekokulu ve Denizli Tıp Fakültesi ile kurulan Pamukkale Üniversitesi bugün altı fakülte, üç enstitü, beş yüksekokul, sekiz meslek yüksekokulu ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Denizli'de kurulmuş genç bir üniversite olan Pamukkale Üniversitesi, hızlı ve dinamik bir gelişme süreci yaşamaktadır. Öğrencilerin sosyal ve kültürel etkinliklere katılımı, farklı alanlarda kulüpler kurmaları büyük ölçüde desteklenmektedir.

2.5.2. Araştırmanın örnekleme

Araştırmanın örnekleme, Pamukkale Üniversitesi öğrencilerinden seçilmiştir. Örneklem büyüklüğü belirlenirken tabakalı rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin formülü aşağıdaki gibidir.¹⁹⁰

$$n = \frac{\left(\frac{tS}{d}\right)^2}{1 + \frac{1}{N}\left(\frac{tS}{d}\right)^2}$$

t: t istatistiği (ya da tablo değeri) 2 olarak alınır

S: örneklem standart sapması

S²: örneklem varyansı

Kesikli veriler için S²=P.Q (yaklaşık olarak) olarak alınır. Burada P istenen sonucun gerçekleşme olasılığı, Q ise 1-P olarak istenmeyen sonuç ya da sonuçların olasılığıdır. Bu çalışma yapılmadan bilinmediği durumlarda P=0,50, dolayısıyla da Q=0,50 olarak alınır.

Dolayısıyla S²=P.Q=(0,5)(0,5)=0.25 ve S= 0,5 bulunur.

N: kitlede(evrende) toplam birim sayısı

N=4447

d: hoşgörü miktarı

genellikle bu hoşgörü miktarına göre örneklem büyüklüğü küçültülür ya da büyültülür.

¹⁹⁰ Hülya Çıngı, **Örnekleme Kuramı**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi, 1990, s.56-75.

Bu durumda $d=0.06$ (veriler toplandıktan sonra tahminlerde olabilecek hata için %6 miktarında hoşgörü tanınmıştır.)

Bu değerler yukarıdaki formülasyonda yerine konursa:

$$n = \frac{\left(\frac{2(0.5)}{0.06}\right)^2}{1 + \frac{1}{4447} \left(\frac{2(0.5)}{0.06}\right)^2} = \frac{277.78}{1.0625} = 261.45 \approx 262$$

Şimdi bu $n=262$ örneklem büyüklüğünün tabaka olarak adlandırılan, Sosyal bölümler I. Sınıf, IV. Sınıf, Fen Bölümleri I. Sınıf ve IV sınıflara paylaşılması gerekmektedir. Bu Neyman Dağıtımını yöntemi ile yapılır:

$$n_h = n \frac{N_h S_h}{\sum_{h=1}^k N_h S_h}$$

Neyman dağıtımını formülü ile tabakaların örneklem büyüklüğü bulunur:

Her bir tabaka için $h=1,2,3,4$ olmak üzere $S_h=0.5$ olarak alınır. $n=262$ olarak bulunmuştur.

Tabakalar	S_h	Toplam Öğrenci sayısı(N_h)	$N_h S_h$	n_h
Sosyal I. Sınıf	0,50	1675	837,5	98.5~98
Sosyal IV. Sınıf	0,50	1080	540	63.5~64
Fen I. Sınıf	0,50	981	490,5	57.7~58
Fen IV. Sınıf	0,50	711	355,5	41.8~42
		4447	2223,5	262

Buradaki tabakalara göre belirlenen örneklem büyüklüklerinin bölüm ve fakültelere göre dağıtımını ekteki dosyadadır.

2.6. Araştırmanın Değişkenleri

Toplumsal olayların değişkenlerinin sınırlarını çizmek çok zordur. Araştırmacının cevap aradığı sorularla, bağımlı değişkenler arasında yakın bir ilişki vardır. Bağımsız değişkenler ise; bağımlı değişkeni etkilemek amacıyla kullanılırlar.¹⁹¹ Bu çerçevede araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri aşağıda belirtilmiştir.

¹⁹¹ Birsen Gökçe, **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Ankara: Savaş Yayınları, 1992, s. 60.

2.6.1. Araştırmanın bağımlı değişkeni

Araştırmanın bağımlı değişkenini, temel olarak demokratik tutum ve değerler oluşturmaktadır. Özel olarak, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerini ortaya koyabilmek, araştırmanın bağımlı değişkenidir.

2.6.2. Araştırmanın bağımsız değişkeni

Üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerini etkilediği düşünülen koşul ve durumlar araştırmanın bağımsız değişkenleridir. Siyasal toplumsallaşma araçları olan eğitim, aile, kitle iletişim araçları bağımsız değişkenleri yanında, meslek, gelir düzeyi değişkenlerinin bağımlı değişkene olan etkisi betimsel olarak değerlendirilecektir. Ancak öğrencilerin birinci ve dördüncü sınıfta olmalarına göre tespit edilecek olan eğitimin sürecinin etkisi ile öğrencilerin fen bilimleri ve sosyal bilimler öğrencisi olmalarına göre tespit edilecek olan bilimsel formasyonun etkisi karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

2.7. Araştırmanın varsayım ve hipotezleri

Araştırmada pek çok değişken bir arada bulunduğu için her değişkenle demokratik tutum ilişkisini belirten bir hipotez oluşturmak bu araştırmanın sınırlarını aşmaktadır. Ayrıca bir değişkenin tek başına demokratik tutum üzerine doğrudan ve belirleyici etkisi bulunmamaktadır. Toplumsal yapı içindeki pek çok kurum ve ilişkiler, demokratik değer ve tutumlar üzerinde aynı anda etkili olmaktadır. Bu çerçevede araştırmaya ilişkin genel bir varsayım oluşturmak gerekirse, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerin eğitim, temel bilim alanları, aile, meslek, gelir, kitle iletişim araçları, yerleşim yeri gibi ekonomik, toplumsal değişkenin etkisine bağlı olarak değiştiği ve hiçbir değişkenin tek başına etkili olmadığı yönündedir. Aksi takdirde, her bir değişkenle demokratik tutumlar arasında zorunlu bir nedensellik ilişkisi kurulması gerekmektedir. Toplumsal yapının karmaşık ilişki ve kurumlar bütünü olduğu düşünülürse, bu oldukça güçtür. Ancak, eğitim süreci ile temel bilim alanlarının etkisi, diğer değişkenlerden ayrı olarak incelenecektir.

Bu çerçevede, araştırmanın hipotezleri aşağıda belirtilmiştir:

1-) Dördüncü sınıf öğrencileri, birinci sınıf öğrencilerinden daha demokratiktir.

2-) Sosyal bilimler alanında öğrenim gören öğrenciler, fen bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerden daha demokratiktir.

Siyasal kültürün ve siyasal toplumsallaşma sürecinin etkisi sorgulanırken, eğitim süreci ve temel bilim alanlarının etkisi ayrı ayrı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.8. Araştırmanın yöntem ve yaklaşımı

Bu araştırmada, bilimsel yönetime uygun hareket edilmiştir. Araştırmanın analiz edilmesinde kullanılan yöntem ve yaklaşımlar, araştırmanın sağlam bir kuramsal temele oturtulup çerçevesinin çizilmesinde son derece önemlidir. Bilimsel araştırmanın ölçütlerinden birisi o araştırmanın yöntemidir. Diğer bir deyişle, araştırmanın sonuçlarına nasıl ulaşıldığıdır.

Üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerine belirlemeye yönelik olan bu araştırmada, ilk aşama olarak betimleyici bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma süreci içinde diğer aşamalar bu araştırmanın üzerine kurulur. Betimlemelere dayanılarak bir çok soruna çözüm getirici nitelikte nedensellik ilişkilerinin araştırılmasına da yönelinebilir.¹⁹² Bu çerçevede betimleyici araştırma ile elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Demokratik tutum ve değerlerin, siyasal kültür ve siyasal toplumsallaşma süreci ile ilişkili olduğu belirtilmişti. Araştırmanın bu anlamda hem toplumun siyasal kültürünü ortaya koyabilmek; hem de bireylerin siyasal kültürden kişisel ve toplumsal özelliklerine göre etkilenme derecesini ölçmek olarak belirtilebilecek iki boyutu vardır. Bu açıdan araştırmayı, siyaset psikolojisi sınırları içinde değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla tutumların ölçülmesinde psikolojiden de yararlanılmaktadır.

Bu araştırmaya yön veren yaklaşım yapısal-işlevselci yaklaşımdır. Toplumların bütün olarak işleyişlerini ve değişmelerini inceleyen araştırmalarda, yapısal-işlevselci ve çatışmacı yaklaşım kullanılmaktadır.¹⁹³ Sosyal bilimler ile ilgili araştırmalarda incelenen konunun insan ve toplum olması nedeniyle farklı yaklaşımlar bir arada kullanılması daha uygun olmaktadır. Örneğin, yapısal-işlevselci yaklaşımın değişim konusundaki eksikliğini çatışmacı yaklaşım

¹⁹² Gazi Üniversitesi, **Üniversite Gençliği 2001**, Ankara, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, 2001.

¹⁹³ Gökçe, **a.g.e.**,s.42.

tamamlayabilir. Ancak bu araştırmada konunun sınırlanması ve analiz kolaylığı açısından yapısal-işlevselci yaklaşımın kullanılması uygun görülmüştür.

Yapısal-işlevselci yaklaşıma göre, "...toplum birbirine bağlı öğelerden oluşur. Her ögenin toplumun fonksiyonlarını yerine getirmede belli bir görevi vardır. Toplumun hayati fonksiyonlarını gerçekleştiren maddi ve manevi öğeler, düşünce ve inançlar dengeli bir bütün oluşturarak düzenli bir işlerlik sağlar."¹⁹⁴ niversite ğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerini belirli bağımsız değişkenler çerçevesinde ortaya koymaya çalışırken, toplumu oluşturan öğeleri ve bu öğeler arasındaki ilişkileri bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Böylelikle eğitim, aile, siyaset gibi toplumsal öğeleri birbirinden bağımsız olarak ele almak zorunda kalınmayacaktır. Diğer bir deyişe, yapısal-işlevselci yaklaşım incelenen olgunun açıklanmasında çok sayıda değişkenin etkisini sorgulamayı amaçlamaktadır.

Yapısal-işlevselci yaklaşım, toplumun alt sistemlerini incelerken, bireye kadar iner. Toplumsal yapının bir ögesi olarak bireyi, belli bir toplumsal rol içinde ele alır. Toplumsal nitelik kazanan bireyi aktör olarak nitelendirir.¹⁹⁵ Bu çerçevede, niversite ğrencisi statsundeki bireyi, toplumsal rolü içinde değerlendirmek olanaklı hale gelmektedir. Diğer yandan rol kavramı, yapısal fonksiyonel yaklaşım ile sosyal psikoloji arasında köprü görevi de görür. Bu araştırma siyaset psikolojisi içinde görüldüğü için yapısal-işlevselci yaklaşımı kullanmak tutarlı gözükmektedir.

Demokratik tutum ve değerlerin incelenmesinde kullanılan yaklaşımın belirtilmesi kadar, bu tutum ve değere ilişkin verilerin nasıl elde edildiği ve nasıl karşılaştırıldığı da bilimsel yöntem sürecinin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Demokratik tutumlar, yukarıda belirtildiği gibi alan araştırması yolu ile değerlendirilecektir. Alan araştırmasının hangi tekniklerle yapıldığının belirlenmesi gerekir. Gökçe'nin ifadesiyle "söz konusu teknikler bağımsız gözlemler yapıp ilgisiz veriler toplamak amacıyla kullanılırsa yararsız olur. Ancak bu bize aracın iyi kullanılmadığını gösterir, yoksa kullanılan aracı değerersizliğini değil."¹⁹⁶ Toplumbilimde varsayımların kuramsal bir ereve içinde sınanması değişen toplum koşullarına göre yeniden değerlendirilmesi ve düzeltilmesi için alan araştırmaları

¹⁹⁴ Gökçe, **a.g.e.**, s. 42-43.

¹⁹⁵ Kongar, **Toplumsal Değişme...a.g.e.**, s.154.

¹⁹⁶ Gökçe, **a.g.e.**, s. 22.

tekniklerinden yararlanılmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak toplumbilim ile araştırma teknikleri birbirlerini tamamlayan öğelerdir. O halde araştırmanın uygulanması sırasında kullanılan araştırma tekniklerinden de söz etmek gerekmektedir.

2.8.1. Araştırmada kullanılan ölçme araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket ve demokratik tutumları ölçmeye yönelik tutum ölçekleri kullanılmıştır.* Anket formunda kırk dört soru yer almaktadır. Bu soruların bazıları durum saptaması yapmak amacıyla sorulmuştur. Bunlar arasında, öğrencilerin cinsiyeti, doğum yeri, mezun olduğu lise, aile yapısı ve özellikleri, anne- baba eğitim düzeyi gibi sorular bulunmaktadır. Ayrıca gazete, kitap okuma alışkanlıkları, serbest zaman etkinlikleri, dernek, kulüp ya da siyasi amaçlı kuruluşlara katılım gibi davranış sorularının yanında, karşılaştırma yapılmasına olanak sağlayan, bireylerin siyasi tavır ve yönelimlerini, dolayısıyla demokratik tutumlarını belirlemeye yönelik tutum ve görüş sorularını da belirtmek gerekmektedir. Anket uygulanması belirli bir zaman dilimini kapsadığı için, anketlerin ders saatleri içinde, dersin öğretim üyesinden izin alınarak yapılmasına özen gösterilmiştir. Böylelikle, öğrencilerin soruları zaman baskısı altında cevaplandırması engellenmeye çalışılmıştır. Uygulama bütün bölümlerde, araştırmacı tarafından yapılarak, gerekli kontrollerin o anda düzeltilmesi yoluna gidilmiştir.

Araştırmada demokratik ilkelere ilişkin tutum ölçeği, özgürlüğün değeri ölçeği, özgür konuşma ölçeği ve oyunun kuralları ölçeği olmak üzere dört tane tutum ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekler Türkçe'ye, Türk toplumsal yapısına uygun olarak, aynı zamanda özüne de bağlı kalınarak çevrilmeye çalışılmıştır. Kullanılan tutum ölçekleri aşağıdaki gibidir:¹⁹⁷

Demokratik İkelere İlişkin Tutum Ölçeği: M. Kaase'in 1971 yılında oluşturduğu ölçek, demokratik sistemlerin, demokratik değerler ve sosyal, siyasi haklar olmak dahil olmak üzere, üzerinde anlaşma sağlanmış genel ilkelerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Beş olumlu, dört olumsuz maddeden oluşmaktadır.

* Anket sorularının hazırlanmasında şu çalışmalardan yararlanılmıştır: Almond-Verba (1965), Ozankaya (1966), Özer (1996), Büyükkaragöz (1995)

¹⁹⁷ John P. Robinson vd., **Measures of Political Attitudes**, San Diego: Academic Press, 1999, s. 233- 238.

Özgürlüğün Değeri Ölçeği: Gibson, Duch ve Tedin'in, 1992 yılında oluşturduğu, çok boyutlu demokratik değerler ölçeğinin bir boyutu olan özgürlüğün değeri ölçeği, dört olumsuz maddeden oluşmaktadır.

Özgür Konuşma Ölçeği: ölçeğin bir boyutu olan özgür konuşma ölçeği özgür konuşma ve düşünme ile ilgili sekiz olumlu maddeden meydana gelmektedir.

Oyunun Kuralları Ölçeği: McClosky'nin 1964 yılında hazırladığı bu ölçek, yasal işlemler konusundaki tutumları ölçmeye çalışmakta ve demokrasinin daha çok biçimsel yönünü vurgulamaktadır. On olumsuz bir olumlu maddeden oluşmaktadır.

2.8.2. Araştırmada kullanılan ölçme teknikleri

Bireylerin tutumlarını doğrudan gözlemek olanaksızdır. Ölçme bakımından tutumların bazı boyutları önem taşımaktadır. Tutumun boyutları arasında, yönü, derecesi ve yoğunluğu tutumları ölçmede çok önemlidir.¹⁹⁸

Bireylerin bir dizi cümle ya da sıfat dizisine gerçek duyguları doğrultusunda tepkide bulunmaları istenir. Bu cümle ya da sıfat listelerine ölçek denilmektedir. En sık kullanılan Thurstone, Likert, Guttman ve Duygusal Anlam ölçekleri olmaktadır.¹⁹⁹ Bu araştırmada tutum ölçeklerinin değerlendirilmesinde, likert ölçeği kullanılmıştır. Likert ölçeği en kullanışlı soru formlarından birisidir. Bu ölçekler, bir şahsın tek bir objeye karşı gösterdiği tutuma ilişkili olarak hazırlanmış cümle serisi içerir. Bu ölçeklerde iki tür cümle yapısı görülmektedir. Birinci tip, ilgi objesine karşı olumlu bir tutumu gösteren onaylama cümleleridir. İkinci tip objeye karşı olumsuz bir tutumu gösteren onaylama cümleleridir.²⁰⁰ Bu ölçekte deneğe çeşitli ifadeler ve yargılara katılıp katılmama derecesi sorulur. Yaygın olarak 5'li Likert ölçeği tercih edilmektedir. Likert ölçeğinde cevaplar katılıp katılmama ile ilgilidir. Belirtilmesi gereken bir nokta, her 5'li ölçek Likert ölçeği değildir. Likert ölçeğinin seçenekleri Katılıyorum-Katılmıyorum şeklindeki cevaplardan ibarettir.²⁰¹

2.8.3. Ön deneme ve veri analizi

Anket formunun işleyip işlemediğini, amacına uygunluğunu, soruların öğrenciler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını belirlemek amacıyla, Kamu Yönetimi

¹⁹⁸ Köklü, a.g.e., s.86.

¹⁹⁹ Köklü, a.g.e., s.87.

²⁰⁰ Köklü, a.g.e., s. 89.

²⁰¹ Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Adapazarı: Sakarya Ktabevi, Ekim 2001, s.115.

bölümü ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri üzerinde bir ön deneme yapılmıştır. Yapılan deneme sonucunda bazı sorular çıkartılmış bazılarının şıkları değiştirilmiş, tutum ölçeklerinde kullanılan bazı cümleler daha basit bir dille ifade edilmiştir.

Verilerin istatistiksel analizinde, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Verilerin giriş ve analizi araştırmacı tarafından yapılmıştır. Analiz yapılırken, frekans dağılımı ve karşılaştırmalı analiz tabloları oluşturulmuştur. Karşılaştırmalar, öğrencilerin sınıfları ve temel bilim alanlarına göre yapılmıştır. Karşılaştırmalı tablolarda, ki-kare (X^2) tekniği kullanılmıştır. Ki-kare testi örnekleme yer alan değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığı ile ilgilidir. Tutum ölçeklerinin güvenilirlik boyutları için, “Cronbach Alpha” tekniğine başvurulmuştur.

Tutum ölçeklerinin analizinde ise, t-testinden yararlanılmıştır. T-testi inceleme konusu değişken açısından iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farkın olup olmadığının tespitinde kullanılmaktadır. İki den fazla gruplar arası karşılaştırmalar için t-testi uygun değildir.²⁰² T-testi bu araştırmada tutum ölçekleri açısından birinci sınıf ve dördüncü sınıf öğrencileri ile fen bilimleri ve sosyal bilimler öğrenci gruplarını karşılaştırmak ve aralarında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek için kullanılmıştır.

²⁰² Altunışık vd. **a.g.e.**, s. 273.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde alan araştırmasından elde edilen veriler, tablolar halinde sunulmakta, tablolara birlikte, tabloların analizi ve verilere ilişkin yorumlar da bulunmaktadır.

3.1. Öğrenci ile İlgili Genel Bilgiler

Bu bölümde örnekleme yer alan öğrencilerin fakülte ve sınıflara, temel bilim alanlarına, cinsiyet ve yaşlarına göre dağılımı değerlendirilecektir.

Tablo 3.1. Öğrencilerin Fakülte ve Sınıflara Göre Dağılımı

Bölüm Adı	Birinci Sınıf	Dördüncü Sınıf	Toplam	Örnekleme Temsil Oranı(%)
İkt ve İdari Bil Fak.	36	22	58	21,7
Fen- Edebiyat Fak.	55	25	80	30,0
Mühendislik Fak.	26	24	50	18,7
Eğitim Fak.	42	37	79	29,6
Toplam	159	108	267	100,0

Sınıflar arasındaki dağılıma bakıldığında, birinci sınıf öğrencilerinin, % 59,6 ve dördüncü sınıf öğrencilerinin % 40,4 ile örnekleme yer aldıkları görülmektedir. Bu durum Pamukkale Üniversitesi'nde bazı bölümlerin öğrenci kontenjanlarının artmasından kaynaklandığı gibi başarısızlık veya başka nedenlerle dönem kaybedenler de bu dağılımı etkilemiş olabilir.

Tablo 3.2. Öğrencilerin Temel Bilim Alanlarına Göre Dağılımı

Bilim Dalı	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Fen Bilimleri	101	37,8	37,8
Sosyal Bilimler	166	62,2	100,0
Toplam	267	100,0	

Tablo3.2'de öğrenciler temel bilim alanlarına göre gruplandırılmıştır. Örnekleme yer alan öğrencilerin % 37,8'ini fen bilimleri alanında öğrenim gören öğrenciler, % 62,2'sini sosyal bilimler alanında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

Tablo 3.3. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kız	121	45,3	45,3
Erkek	146	54,7	100,0
Toplam	267	100,0	

Tablo 3.3’de öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı verilmiştir. Örnekleme yer alan öğrencilerin % 54,7’si erkek, % 45,3’ü ise kız öğrencidir. Yine, Pamukkale Üniversitesi’nde, 2002 yılında Tüzen ve Meder²⁰³ tarafından yapılan bir araştırmada da çok yakın bir sonuca ulaşılmıştır. Bu araştırmaya göre öğrencilerin % 53,7 si erkek, %46,3’ü kız öğrencidir. Farklı üniversitelerin öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda da erkek öğrenci sayısı kız öğrenci sayısından yüksek çıkmıştır. Ozankaya’nın²⁰⁴ Ankara Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada örnekleme yer alan öğrencilerin %65’i erkek, %35’i kızdır. Özer’in²⁰⁵ Hacettepe ve Cumhuriyet Üniversitesi’nde yaptığı araştırmaya %61,5 oranında erkek, % 38,5 oranında kız öğrenci katılmıştır. Selçuk Üniversitesi’nde Yanardağ²⁰⁶ tarafından yapılan yüksek lisans tezinde bu oran erkeklerde % 57,1 ve kızlarda % 42,9 olarak ortaya konmuştur. Büyükkaragöz²⁰⁷ tarafından üç üniversitede yapılan araştırmada da, örneklemin % 54,6’sı erkek, %45,4’ü kız öğrencilerden oluşmaktadır. Bu oranlar erkek öğrenci sayısının yüksek olmakla birlikte, zaman içerisinde oranların kız öğrenci lehine değiştiğini göstermektedir.

²⁰³ Hasan Tüzen ve Mehmet Meder, “ PAÜ Öğrencilerinin Toplumsal, Ekonomik, ve Siyasal Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt I, No. 1, 2002, s.131.

²⁰⁴ Özer Ozankaya, **Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri**, Ankara: AÜSBF Yayınları No: 209, 1966, s.20.

²⁰⁵ İnan Özer, “Üniversite Öğrencileri Demokrat mı?”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 29, Sayı 3, Eylül 1996, s.177.

²⁰⁶ Alaaddin Yanardağ, “ Üniversite Gençliğinin Demokratik Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Örneği ” (Basılmamış Y. Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000). s. 26.

²⁰⁷ Savaş Büyükkaragöz, **Yükseköğretim Programları ve Demokratik Tutumlar**, Ankara: TDV Yayınları, 1995, s. 153.

Tablo 3.4. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
17-19	92	34,5	34,5
20-22	129	48,3	82,8
23-25	46	17,2	100,0
Toplam	267	100,0	

Tablo 3.4'e göre öğrencilerin % 48, 3'ü 20-22 yaş aralığında yoğunlaşmıştır. Bu yaşlar yetişkinliğe geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir. Anket dördüncü sınıf öğrencilerinden 2001 girişlilere uygulanmıştır. Bu durumda, normal şartlarda, 22 yaşında üniversiteden mezun olunacağına göre, % 17,2'yi oluşturan 23-25 yaş arası 46 öğrenci, üniversiteye geç başlamıştır. Geç başlamanın sebebi, geç kazanma, ara verme ya da ikinci üniversiteye devam etme olabilir.

Tablo 3.5. Öğrencilerin Giderlerini Karşılama Yöntemleri

Giderleri Karşılama	Öğrenim Kredisi	Harç Kredisi	Başbakanlık Bursu	Özel Burs	Aile Desteği	Bir İşte Çalışarak
Evet	168	89	64	16	232	14
Hayır	99	178	203	251	35	253
Toplam	267	267	267	267	267	267

Ankete cevap veren öğrencilerden, Tablo 3.5'e göre, öğrencilerin giderlerini karşılamaları açısından % 86,9'u aile desteğini kullanırken, % 13,1'i aile desteği almamaktadır. Yani % 86,9'u ekonomik olarak aileye bağımlıdır. % 62,9'u öğrenim kredisi kullanmaktadır. Yalnızca % 6'sı özel burs ve % 5,2'si bir işte çalışmaktadır. Her biri ayrı ayrı değerlendirildiği için, öğrenciler aynı anda birkaç kaynağı kullanmaktadırlar.

Anket uygulanan öğrencilerin % 60,3'ünü yani çoğunluğunu, devlet lisesi mezunları oluşturmaktadır. Anadolu Lisesi, fen lisesi veya süper lise mezunu olanlar ise, % 37,1'lik bir payı oluşturmaktadırlar. % 1,5 oranında özel lise mezunları ve %1,1 oranında da meslek lisesi mezunları ise küçük bir azınlığı oluşturmaktadırlar.

Öğrenimlerine devam ederken öğrencilerin, % 34,5'i arkadaşlarıyla evde, % 33,3'ü, Yurt-kur'a ait yurtlarda, % 19,9'u ailemin yanında, %5,6'sı özel yurttan, % 2,6'sı vakıf yurdunda, % 2,6'sı akrabalarıyla, %1,5'u tek başına evde kalmaktadır. Bu durumda, öğrencilerin yaklaşık % 20'si ailesinin yanında kaldığına göre öğrencilerin ailelerinin büyük çoğunluğu, Denizli dışında yaşamaktadır.

3.2. Öğrencilerin Sosyo- Ekonomik Özellikleri

Bu bölümde öğrencilerin sosyo-ekonomik, sosyo- kültürel özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla, öncelikle öğrencinin geldiği aile ortamını belirlemeye yönelik sorular oluşturulmuştur. Bilindiği gibi aile siyasal toplumsallaşmanın ilk ve en önemli aracıdır. Aileye ilişkin sorular anne- babanın eğitim düzeyi, meslekleri, gelir düzeyleri, aile-içi karar alma sürecinin yanında, doğum yeri ve en uzun yaşadıkları yeri içermektedir.

Öğrencilerin yerleşme birimlerine göre dağılımlarının incelenmesi, yaşadıkları toplumsal-kültürel ortamın belirlenmesi için gereklidir. Çünkü toplumsal çevre koşulları tutum ve değerlerin oluşması ve yerleşmesi açısından son derece önemlidir. Bu çerçevede, öğrenciler, doğum yerine göre gruplandırıldığında, %59,2'sinin il merkezlerinde, %33,3'ünün ilçe merkezlerinde, %6'sının köylerde, %1,5'inin yurt dışında doğduğu ortaya çıkmaktadır. İl merkezlerinde yaşayanlar ilk sırayı oluşturmaktadır. Ancak öğrencilerin doğum yerini belirlemek, içinde buldukları toplumsal çevre koşulları değerlendirmek açısından yetersizdir. Bu nedenle, Tablo 3.6'da belirtildiği gibi üniversiteye gelmeden önce en uzun süre yaşadıkları yerin belirlenmesi daha anlamlı olmaktadır.

Tablo 3.6. Üniversite Öncesi En Uzun Yaşanılan Yer

En Uzun Yaşanılan Yer	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İl	175	65,5	65,5
İlçe	74	27,7	93,3
Köy	18	6,7	100,0
Toplam	267	100,0	

Tablo 3.6'ya göre, öğrencilerin % 65, 5'i en uzun süre il merkezlerinde, % 27, 7'si ilçe merkezlerinde, % 6,7'si köylerde yaşamıştır. Bu tablodan, öğrencilerin il merkezlerinde yaşama oranının, il merkezlerinde doğma oranından daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu oran artışı, ilçe merkezlerinden il merkezlerine doğru yaşanılan toplumsal hareketliliğin bir göstergesidir. Üniversite öğrencilerinin çoğunun üniversiteye gelmeden önce kentlerde yaşadıkları farklı araştırmalarda da ortaya konmuştur. Ozankaya'nın²⁰⁸ araştırmasında, öğrencilerin ailelerinin %

²⁰⁸ Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin...a.g.e.*, s.23.

72,9'u, Kocacık'ın²⁰⁹ araştırmasında, % 40,98'i üç büyük kent, %21,05'i büyük kent, % 19,92'si kent olmak üzere % 81,95'i Özer'in²¹⁰ araştırmasında, % 37,1'inin küçük kent, % 33,8'inin büyük kent olmak üzere %70,9'u, İçmeli'nin²¹¹ araştırmasında % 67'si, Karasar vd.'nin²¹² araştırmasında, % 68,8'i kentlerde yaşamaktadır. Bütün bu araştırmaların gösterdiği gibi, üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu kentlerden gelmektedir. Diğer bir deyişle, çoğunluğunun aileleri kentlerde yaşamaktadır. Kent yaşamının farklı ve karmaşık sosyo-kültürel özellikleri, öğrencilerin siyasal toplumsallaşma sürecini etkilemektedir.

Tablo 3.7. Fakülteleere Göre Babanın Eğitim Durumu

Fakülte	Baba Eğitim Durumu															
	Okur-yazar Değil		Okur-Yazar		İlkokul		Ortaokul		Lise		Fakülte/ Y.okul		Lisans Üstü		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
İkt. ve İdari Bilimler Fak.	-	-	1	0,4	18	6,7	5	1,9	17	6,4	14	5,2	3	1,1	58	21,7
Fen-Edebiyat Fak.	1	0,4	3	1,1	36	13,5	11	4,1	19	7,1	10	3,7	-	-	80	30
Mühendislik Fak.	1	0,4	1	0,4	8	3	3	1,1	16	6	17	6,4	4	1,5	50	18,7
Eğitim Fak.	2	0,7	6	2,2	33	12,4	9	3,4	13	4,9	16	6	-	-	79	29,6
Toplam	4	1,5	11	4,1	95	35,6	28	10,5	65	24,3	57	21,3	7	2,6	267	100
Ki-kare	Ki-kare değeri						Sd				P değeri					
	37,727						18				0,004					

Babanın eğitim durumu ile öğrencilerin temel bilim alanları ve babanın eğitim durumu ile öğrencilerin sınıfları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Aynı sonuç, annenin eğitim durumu açısından da geçerlidir. Yani, babanın eğitim

²⁰⁹ Faruk Kocacık, "Üniversite Gençliği: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerinin Sorunları Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, 1987, s. 11.

²¹⁰ Özer, *Üniversite Öğrencileri...a.g.e.*, s.179.

²¹¹ Celalettin İçmeli, "Üniversite Gençliği: Fırat Üniversitesi'ndeki Gençlerin Psiko- Sosyal Sorunları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, No. 2, 1996, s.51.

²¹² Niyazi Karasar vd., "Anadolu Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo- Kültürel ve Sosyo- Ekonomik Özellikleri ile Beklenti ve Sorunları," 4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'ne sunulan bildiri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999, s.255.

durumu veya annenin eğitim durumu, öğrencilerin temel bilim alanlarından ve öğrencilerin sınıfları değişkenlerinden bağımsızdır. Ancak, öğrencilerin okudukları fakülteler ile babanın eğitim durumu veya annenin eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Bu ilişkiler Tablo 3.7’de ve Tablo 3.8’de gösterilmiştir.

Tablo 3.7’ye göre, $p=0,004$ ve $p<0,05$ olduğu için, fakülteler ile babanın eğitim düzeyi arasında %5 anlamlılık düzeyinde ilişki olduğu saptanmıştır. Buna göre Mühendislik Fakültesi öğrencilerinde babanın eğitim düzeyi, en yüksek düzeyde, Fen- Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin ise en düşük düzeydedir. Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin babalarının, %8’i lisans üstü, %34’ü fakülte/yüksekokul, %32’si lise mezunudur. Fen- Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin babalarının ise, %1,3’ü okur-yazar değil, % 3,8’i okur-yazar, % 45’i ise ilkokul mezunudur.

Tablo 3.8. Fakültelere Göre Annenin Eğitim Durumu

Fakülte	Anne Eğitim Durumu															
	Okur-yazar Değil		Okur-Yazar		İlkokul		Ortaokul		Lise		Fakülte/ Y.okul		Lisans Üstü		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
İkt. ve İdari Bilimler Fak.	7	2,6	3	1,1	22	8,2	3	1,1	15	5,6	8	3	-	-	58	21,7
Fen-Edebiyat Fak.	8	3	4	1,5	36	13,5	12	4,5	14	5,2	6	2,2	-	-	80	30
Mühendislik Fak.	1	0,4	2	0,7	19	7,1	5	1,9	12	4,5	9	3,4	2	0,7	50	18,7
Eğitim Fak.	10	3,7	4	1,5	47	17,6	4	1,5	6	2,2	8	3	-	-	79	29,6
Toplam	26	9,7	13	4,9	124	46,4	24	9	47	17,6	31	11,6	2	0,7	267	100
Ki-kare	Ki-kare değeri				Sd				P değeri							
	34,261				18				0,0012							

Tablo 3.8’de belirtildiği gibi, $p= 0,0012$ ve $p<0,05$ olması öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülteler ile anne eğitim düzeyi arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Anne eğitim düzeyi değişkeni açısından da mühendislik fakültesi en yüksek düzeydedir. Ancak en düşük eğitim düzeyi açısından baba eğitim düzeyi değişkeninden farklı olarak, Eğitim Fakültesi

en düşük düzeydedir. Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin %4'ünün annesi lisans üstü, % 18'inin fakülte/yüksekokul, %24'ünün lise mezunudur. Eğitim Fakültesi öğrencilerinin annelerinin % 12,7'si okur-yazar değil, %5,1'i okur-yazar, % 59,5'i ise ilkokul mezunudur.

Tablo 3.7 ve Tablo 3.8 genel olarak değerlendirilirse, öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim düzeylerinin yüksek olduğu söylenemez. Ancak, baba eğitim düzeyinin anne eğitim düzeyinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Okur-yazar olmama, okur-yazar olma, ilkokul mezunu olma oranlarının her biri annelerde daha yüksekken; ortaokul, lise, üniversite, lisan üstü mezunu olma oranlarının her biri ise babalarda daha yüksektir.

Öğrencinin, ailede geçirdiği toplumsallaşma ortamını analiz edebilmek pek çok değişkene bağlıdır. Anne ve babanın mesleği de bu değişkenlerden biridir. Tablo, 3.9'da öğrencilerin anne ve babalarının meslekleri belirtilmiştir.

Tablo 3.9. Öğrencilerin Anne ve Babalarının Meslek Dağılımı

Meslek	Anne		Baba	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Memur	16	6	40	15
İşçi	-	-	30	11,2
Serbest Meslek	10	3,7	86	32,3
Silahlı Kuv.Mensubu	-	-	7	2,6
Öğretim Üyesi/Gör.	1	0,4	2	0,7
Çiftçi	-	-	7	2,6
Ev Kadını	211	79	-	-
Emekli	25	9,4	89	33,3
İşsiz	3	1,1	2	0,7
Cevap Vermeyenler	1	0,4	4	1,5
Toplam	267	100	267	100

Tablo 3.9'a göre, ankete katılan öğrencilerin annelerinin %79'u ev kadınıdır. Dolayısıyla istihdam dışında kalmaktadır ve ekonomik anlamda özgür değildir. Çalışanların oranı ise % 21'dir. Bu oranın da %9,4'ünü emekliler, %6'sını memurlar oluşturmaktadır. Öğrencilerin babalarının meslek dağılımına bakıldığında, %33,3 ile emekli ve %33 ile serbest meslek (esnaf-tüccar) sahiplerinin en büyük paya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ozankaya'nın²¹³ araştırmasında öğrencilerin babalarının %53,6'sı memur-subay, %16,1'i esnaf-tüccar, %15,5'i çiftçi, %6,3'ü serbest meslek, %5,7'si işçidir. Özer'in²¹⁴ araştırmasında öğrencilerin babalarının, %27'si memur, %19,8'i düz işçi, % 11,9'u esnaf ve %11,7'si çiftçi kesimindedir. Kocacık'ın²¹⁵ araştırmasında, en yüksek oran %24,44 ile memurlardır. Bunu %23,68 oranı ile serbest meslek sahipleri izlemektedir. Çiftçilerin oranı ise %15,04'dür. Bu araştırmada öğrencilerin babalarının memur-asker-emekli olanlarının toplam oranı % 50,9'dur. Diğer araştırmalara paralel bir şekilde memur kesimi ağırlığını hissettirmektedir. Ancak, babası çiftçi olan öğrencilerin oranı son derece düşüktür(%2,6). Bu oran tarım kesiminin ülke ekonomisi içindeki ağırlığının azaldığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Öğrenci ailelerinin % 65,5'inin il merkezlerinde yaşıyor olması da bu sonucu destekler niteliktedir. Çünkü ilde yaşama oranının yükselmesi, kentleşme sürecinin devam ettiğinin ve baba mesleğinin farklılaştığının bir göstergesidir.

Ankete katılan öğrenciler “anne ve babanız bir arada mı yaşıyor” sorusuna %91,4 oranı ile evet cevabını vermişlerdir. % 4,9'u “babam öldü”, %0,4'ü “annem öldü”, %3'ü “sağlar ama boşandılar”, %0,4'ü “her ikisi de öldü” cevabını vermiştir. Parçalanmış aile oranının düşük olmasının nedeni, Türk toplumunda aileye verilen önem ve ailenin parçalanmaması için gösterilen çabanın bir sonucu olduğu kadar, öğrencilerin annelerinin %79'unun ev kadını olup, ekonomik yönden eşlerine bağımlı yaşamalarıdır. Ayrıca anne ve babası bir arada yaşayanların % 79,2'sinin ev kadını olması bu yorumun doğruluk payını artırmaktadır.

Tablo 3.10. Ailelerinin Aylık Gelir Dağılımı (YTL)

Aylık Gelir Düzeyi	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
250'den az	18	6,7	6,7
251-400	47	17,6	24,3
401-750	71	26,6	50,9
751-1.250	81	30,3	81,3
1.250-2.000	40	15	96,3
2.000'den fazla	10	3,7	100
Toplam	267	100,0	

²¹³ Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin...a.g.e.*, s.21.

²¹⁴ Özer, *Üniversite Öğrencileri...a.g.e.*, s.178

²¹⁵ Kocacık, *a.g.e.*, s.15.

Ailenin sosyo-ekonomik yapısını belirleyen etmenlerden bir diğeri, ailenin gelir düzeyidir. Çünkü ekonomik koşullar, bireylerin hem toplumsal hem siyasal yaşamlarının şekillenmesinde önemli bir etkidir. Bu sebeple, öğrencilere ailelerinin aylık ortalama gelirleri gruplandırılarak sorulmuştur.

Ailelerin meslek dağılımıyla bağlantılı olarak gelir düzeyi de düşüktür. Yoğunluk %30,3 oranı ile 751-1.250 YTL gelir aralığında toplanmıştır. Ardından %26,6 ile 401-750 YTL gelir aralığı gelmektedir. Asgari ücret düzeyinin 350 YTL olduğu bir ortamda 400 YTL'nin altında gelire sahip olanlar ise %24,3 gibi azımsanmayacak bir oranla temsil edilmektedirler. 1.250- 2.000 YTL gelir aralığında olanlar ise %15'dir. 2.000 YTL'nin üstünde gelire sahip olanlar yalnız %3,7 oranındadır. Veriler, annelerin %79'unun ev kadını olduğu, babaların ise en yüksek oranda emeklilerden oluştuğu bir meslek dağılımına paraleldir.

Gelir düzeyi, öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülteler ile karşılaştırıldığında, ailenin en yüksek gelir düzeyine sahip olduğu fakülte Mühendislik Fakültesidir. Öğrencilerin ailelerinin %50'si 751-1.250 YTL, % 22'si 1.251-2.000 YTL, % 6'sı 2.000 YTL'nin üzerinde gelire sahiptir. 250 YTL'den az gelire sahip aile yoktur. 251-400 YTL gelire sahip olanlar %4, 401-750 YTL gelire sahip olanlar ise %18 oranında temsil edilmektedir. Anne ve baba öğrenim düzeyi açısından en üst düzeyde olan Mühendislik Fakültesi, gelir düzeyi açısından da ilk sırada yer almaktadır. Bu sonuç öğrenim düzeyi-gelir ilişkisini göstermesi bakımından anlamlıdır. Diğer bir deyişle, öğrenim düzeyi yükseldikçe, gelir düzeyi de yükselmektedir.

Eğitim düzeyi, meslek, gelir düzeyi gibi değişkenlerin her biri birbiri ile ilişki içinde ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo- kültürel yapısını belirlemektedir. Aile yapısını analiz etmeye yönelik olarak ele alınacak bir başka konu ise aile içi karar alma sürecidir. Diğer bir ifadeyle ailede kimin ya da kimlerin etkili olduğu konusudur.

Aile içi kararlarda etkili olma ile öğrencilerin kaçınıcı sınıf olduğu ve aile içi kararlarda etkili olma ile temel bilim alanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Tablo 3.11'e göre, ankete katılan tüm öğrenciler değerlendirildiğinde, %33,7 oranı ile aile içi kararlarda babanın etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ailenin yaşlılarının etkili olma oranı ise %1,9'dur. İkisinin toplamı

%35,6'dır. Annenin tek başına etkili olma oranı ise %9'dur. Babanın veya ailenin yaşlılarının etkili olması, geleneksel aile yapısının bir özelliğidir. Diğer yandan baba ve anne birlikte karar verenler %28,5, aile üyeleri birlikte karar verenler, % 25,5 oranında temsil edilmektedirler. Diğer seçeneği, abla ve ağabeylerinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Geleneksel aile yapısı özelliklerinin yanında, aile içi kararlarda birlikte hareket edilmesi, geleneksel aile yapısının dönüştüğü göstermektedir. Aile içi kararlarda, tüm aile üyelerinin karar alma sürecine katılması, demokratik bir aile yapısının önemli göstergelerinden biridir. Uysal'a²¹⁶ göre, böyle bir aile yapısı "katılmalı aile" tipidir. "Katılmasız aile", geleneksel ailelerde görüldüğü gibi, babanın aile reisi olduğu, yaşlıların gençlere, erkeklerin kadınlara egemen olduğu, otoritenin merkezinin aile reisi olduğu bir aile biçimidir.

Tablo 3.11. Aile içi Kararlarda En Çok Etkili Olanlar

Etkili Olanlar	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Babam	90	33,7	33,7
Annem	24	9	9
Babam ve annem birlikte	76	28,5	71,2
Ailenin yaşlıları	5	1,9	73
Aile üyeleri ile birlikte	68	25,5	98,5
Diğer	4	1,5	100
Toplam	267	100	

Aile içi karar alma ile babanın eğitim düzeyi arasında veya annenin eğitim düzeyi ya da ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadı. Ancak annenin eğitim düzeyi yükseldikçe, karar alma sürecine katılımının arttığı görülmektedir. İlkokul mezunu annelerin, %35,5'inin karar alma sürecinde baba etkili iken, üniversite mezunu annelerin, %25,8'inde baba etkilidir. İlkokul mezunu annelerin, %28,2'si baba ve anne birlikte, %26,6'sı aile üyeleri ile birlikte ; üniversite mezunu annelerin ise %41,9'u baba ve anne birlikte, %25,8'i aile üyeleri ile birlikte karar vermektedir. Her ikisinde de % 6,5 oranında anne etkilidir.

Aile yapısı açısından önemli bir konu da, anket uygulanan öğrencilerin aile içi kararlarda söz hakkından yoksun olmasının sebepleridir. % 56,9'u söz hakkından yoksun olmadığını belirtmiştir. Yukarıda belirtilen katılmalı aile tipini yansıtmaktadır. %13,9'u, yalnızca büyüklerin karar vermesinin bir gelenek olduğunu

²¹⁶ Birkan, Uysal, **Siyasal Katılma ve Siyasal Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, Ankara:TODAİE Yayınları, No: 209, 1984, s.90.

belirterek, katılmasız aile tipinin önemli özelliği yaşlıların gençler üzerindeki otoritesini dile getirmişlerdir. % 2,6'sı görüşlerinin ciddiye alınmadığını, %12,7'si, ailede otorite sağlanabilmesi için gerekli olduğunu, %13,9'u, yaşça küçük olmasını neden olarak göstermiştir.

Öğrencilerin demokratik tutum ve değerlerinin ortaya konmasında, serbest zaman etkinliklerinin ne olduğu ve bu etkinlikleri hangi sıklıkla gerçekleştirdiği de önemlidir. Tablo 3.12'ye göre öğrenciler serbest zamanlarını, birinci öncelikle, *kitap, gazete, dergi okuma* (%49,8), *sinema, tiyatro, konsere gitme* (%22,1), *spor yapma* (%18,7) etkinlikleriyle; ikinci öncelikle, *sinema, tiyatro, konsere gitme* (%36), *kitap, gazete, dergi okuma* (27,7), *spor yapma* (%15,4) etkinlikleriyle; üçüncü öncelikle, *spor yapma* (%27,3), *sinema, tiyatro, konsere gitme* (%22,1), *kitap, gazete, dergi okuma* (%11,2) etkinlikleriyle geçirmektedirler. Ayrıca, öğrencilerin %11,6'sı, üçüncü öncelik olarak herhangi bir etkinlik belirtmemişlerdir. Bu durumda, öğrencilerin boş zaman etkinliklerinin sınırlı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 3.12. Öğrencilerin Serbest Zaman Etkinlikleri

Etkinlikler	Birinci Öncelik(%)	İkinci Öncelik(%)	Üçüncü Öncelik(%)	Tercih Ort(%)
Sinema/tiyatro	22,1	36	22,1	26,8
Kitap, gazete	49,8	27,7	11,2	29,5
Dernek vb.etkinlikler	2,6	5,6	5,2	4,4
Kahve, bar, disko vb.	4,5	12	18	11,6
Spor etkinlikleri	18,7	15,4	27,3	20,5
Siyasal içerikli top.	0,7	1,1	1,1	0,9
TV, radyo, uyuma	1,1	0,7	3,4	1,7
Diğer	0,4	1,5	-	0,7
Boş	-	-	11,6	3,9
Toplam	100	100	100	100

Tablo 3.12'de dikkati çeken bir nokta, öğrencilerin siyasal içerikli toplantılara katılma ile dernek vb. etkinliklere katılma düzeyinin son derece düşük olmasıdır. Oranların düşük olması, hem genel ortalamada, hem de öncelikler sıralamasında kendini göstermektedir. Genel ortalamada dernek vb. etkinlikler %4,4 oranında; siyasal içerikli toplantılara katılma %0,9 oranındadır.

Öğrencilere, 'sinema, tiyatro, konser gibi yerlere hangi sıklıkla gittikleri' sorulduğunda; %9,4'ü *haftada 1-2 kez*, %62,5'i *ayda 1-2 kez*, %24,3'ü, *yılda 1-2 kez* gittiklerini; %3,7'si ise *hiç* gitmediklerini belirtmişlerdir. 'Üniversite içinde veya

dışında seminer veya konferanslara dinleyici olarak katılıp katılmadıkları' sorulduğunda; %7,9'u *hemen hepsine*, %55,1'i *bazılarına*, %31,1'i *pek azına* katıldıklarını; %6'sı ise *hiç birine* katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Anket uygulanan öğrencilerin, %85,8'inin devamlı olarak gazete okuduğu, %14,2'sinin gazete okuma alışkanlığının olmadığı ortaya çıkmıştır. Ozankaya'ya göre, gazetelerin siyasal davranışlar açısından iki temel işlevi vardır:²¹⁷ Birincisi, okuyucularına, içinde yaşadığı toplumda, dünyada neler olup bittiğini aktarmak; ikincisi, bu olaylarla ilgili kamu oyunu yansıtmak.

Tablo 3.13. Temel Bilim Alanlarına Göre Gazete Okuma Alışkanlığı

Temel Bilim Alanları		Devamlı Olarak Gazete Okur musunuz?		
		Evet	Hayır	Toplam
Fen	Sıklık	80	21	101
Bilimleri	Yüzde	79,2	20,8	100
Sosyal	Sıklık	149	17	166
bilimler	Yüzde	89,8	10,2	100
Toplam	Sıklık	229	38	267
	Yüzde	85,8	14,2	100
Ki-kare	Ki-kare değeri	Sd	P değeri	
	5,727	1	0,017	

Tablo 3.13'e göre, $p < 0,05$ olduğuna göre, öğrencilerin temel bilim alanları ile düzenli gazete okuma alışkanlıkları arasında anlamlı ilişkiden söz edilebilir. Sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören öğrenciler (%89,8) fen bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerden (%79,2) daha yüksek oranda gazete okuma alışkanlığına sahiptir. Bu durumda sosyal bilimler öğrencileri çevrede olup bitenleri daha yakından takip etmektedirler.

Öğrencilerin, gazetelerde, hangi tür yazıları okudukları, Tablo 3.14'de belirtildiği gibidir.

Tablo 3.14. Öğrencilerin En Çok Okudukları Yazı Türleri

Yazı Türleri	Birinci Öncelik(%)	İkinci Öncelik(%)	Tercih Ort(%)
Ekonomi haberleri	7,5	8,2	7,9

²¹⁷ Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin...a.g.e.*, s.30.

Siyasi haber ve yorumlar	17,2	22,8	20
Güncel olaylar	49,8	19,1	34,5
Mizah, kültür, sanat	11,2	28,8	20
Magazin, spor haberleri	11,2	12,7	11,9
Dış politika haberleri	1,5	5,2	3,4
Boş	1,5	3	2,3
Toplam	100	100	100

Öğrenciler, gazetelerde birinci öncelikle, %49,8 oranında, *güncel olayları*, %17,2 oranında, *siyasi haber ve yorumları*, %11,2 oranında hem *mizah, kültür, sanat haberlerini* hem de *magazin, spor haberlerini* okumaktadırlar. İkinci öncelikle, %28,8 oranında, *mizah, kültür, sanat haberlerini*, %22,8 oranında, *siyasi haber ve yorumları*, %19,1 oranında *güncel olaylarla ilgili haberleri* okumaktadırlar. Tercih ortalamasına bakıldığında, en yüksek oranda, güncel olaylar (%34,5), ardından siyasi haberler (%20) ve mizah, kültür, sanat haberleri (%20) gelmektedir. En düşük oranda ise, ekonomi (%7,9) ve dış politika haberleri (%3,4) okunmaktadır. Bu veriler, öğrencilerin değerlendirme ve yorum niteliğindeki yazılardan çok, haber niteliğindeki yazıları okuduklarını göstermektedir.

Ozankaya'nın²¹⁸ 1966 yılında yaptığı araştırmada, öğrencilerin birinci derece önemle okudukları yazı türleri arasında, siyasal yazı, fıkra ve yorumlar, %49,2 oranındadır. Siyasal yazıları %12,3 oranı ile, bilimsel makaleler izlemektedir. İçmeli'nin²¹⁹ 1996 yılında yaptığı araştırmada ise, güncel haberler %29, siyasi haberler ise %16'lık bir paya sahiptir. Siyasal haberlerin payının azalması, dönemsel siyasal yapıların bir sonucudur.

3.3. Öğrencilerin Siyasal Tutum ve Davranışları

Bu bölümde, öğrencilerin farklı boyutlarıyla siyasal tutum ve davranışları değerlendirilecektir. Bu amaçla, öğrencilerin siyasi etkinliklere ya da tartışmalara

²¹⁸ Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin...a.g.e.*, s.39.

²¹⁹ İçmeli, *a.g.e.*, s.66.

katılma derecesi, uzlaşmacı olup olmaması, farklılıklara karşı tutumları, siyasi sisteme yönelik görüşleri, siyasi ilgi ve bilgi düzeyini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Böylece, demokrasinin ilke ve değerlerine bağlılıkları; dolayısıyla demokratik tutum ve değerleri ölçülmeye çalışılacaktır.

Tablo 3.15. Öğrencilerin Dernek ve Kuruluşlara Üyelik Durumu

Üyelik Durumu	Sanat(%)	Spor (%)	Siyaset ve alt kuruluşları(%)	Kültür, sanat, eğitim (%)
Evet	4,5	9,4	3,4	15,7
Hayır	95,5	90,6	96,6	84,3
Toplam	100	100	100	100

Tablo 3.15, öğrencilerin dernek ve kuruluşlara üyeliğinin çok düşük düzeylerde kaldığını göstermektedir. Tablo 3.12'ye göre öğrencilerin serbest zaman etkinliklerinde dernek vb. etkinliklere katılım genel ortalama içinde %4,4'lük bir ortalama sahipti. Dolayısıyla, Tablo 3.15'de de böyle bir sonucun çıkması olağandır. Öte yandan, dikkat çeken bir nokta, siyaset ve alt kuruluşlarına katılımın, en düşük düzeyde gerçekleştiğidir. Özer'in²²⁰ araştırmasında da benzer sonuçlarla karşılaşmıştır: Sportif amaçlı derneklere üyelik %7,9, sanat-kültür nitelikli derneklere üyelik %3, siyasi amaçlı derneklere üyelik ise %1,4 oranındadır. Konrad Adenauer Vakfı tarafından yapılan bir araştırmada²²¹ aynı doğrultuda sonuçlar elde edilmiştir: Siyasi partilere üyelik %3,3, siyasi,sosyal,kültürel nitelikli vakıf/derneklere üyelik %3 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin, katılımcı kültürel değerleri henüz içselleştirmedikleri ve her şeyin başkalarından beklendiği merkezîyetçi anlayışın etkisini sürdürdüğü sonucuna ulaşılabilir. Ancak, doğru sonuca ulaşabilmek için, öğrencilere, siyasi kuruluşlara üye olmamalarının sebebi sorulmuştur. Tablo 3.16'ya göre, öğrencilerin % 34,8'i *siyasetten hoşlanmadığını*, %18,4'ü *hiçbir siyasi partinin görüşünü yansıtmadığını*, %22,1'i, *bir partiye üye olmadan da bir şeyler yapılabileceğini*, %9,7'si *doğurabileceği olumsuz sonuçlardan endişeli olduğunu*, %12'si ise *üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra düşündüğünü* belirtmiştir.

Tablo 3.16. Bir Siyasi Kuruluşa Üye Olmama Nedeni

²²⁰ Özer, *Üniversite Öğrencileri...a.g.e.*, s.180.

²²¹ Konrad Adenauer Vakfı, *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, İstanbul: İMV-SAM Araştırması, 1998, s. 16.

Üye Olmama Nedeni	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Siyasetten hoşlanmıyorum	93	34,8	35,9
Hiçbir siyasi parti görüşümü yansıtmıyor	49	18,4	54,8
Üye olmadan da bir şeyler yapılabilir	58	22,1	77,2
Doğurabileceği sonuçlardan endişeliyim	26	9,7	87,3
Üniversite eğitimi sonrası düşünüyorum	32	12	97
Boş	8	3,0	100
Toplam	267	100	

Bu sonuçlardan öğrencilerin öncelikle siyasal olay ve olgulara ilgi duymadığı sonucuna ulaşılmaktadır. İlgisi olmazsa, siyasal alanda etkili olabileceği eğilimine de sahip olmaz. Kendini siyasetin dışında görme, siyasetten uzak tutma, 12 Eylül dönemindeki, depolitizasyon sürecinin bir yansımasıdır. Ayrıca ‘üyeliğin olumsuz sonuçlarından endişeli olmak’ veya ‘üyeliği mezuniyet sonrası düşünmek’ yanıtları üyeliğin kendilerine zarar vereceği korkusundan kaynaklanmaktadır. Çünkü 1982 Anayasası, 1995 değişikliklerinden önce, pek çok kesime olduğu gibi öğrencilere de siyasetle ilgilenmeyi, siyasal kuruluşlara üyeliği yasaklamıştı. Dolayısıyla, yasakçılık öğrenciler üzerinde hala etkili olabilmektedir.

Kendi sorunların farkında olup, ilgililerle iletişim kurma eğilimi gösterip göstermedikleri “üniversite hocalarınızla ya da yönetimle, üniversiteye ilişkin sorunları ne ölçüde tartışabiliyorsunuz?” sorusu aracılığı ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bu soruya, öğrencilerin %8,2’si oldukça rahat, %49,4’ü sorunun niteliğine göre değişiyor, %8,2’si sorunlarla ilgilenmiyorum, %34,1’i oldukça zor yanıtlarını vermişlerdir. Dolayısıyla öğrenciler ile üniversite arasında bağlantı oluşturma derecesi oldukça düşüktür.

Üniversite öğrencilerinin benzer görüş ve ideolojiler arasında gruplaşmaların varlığını ölçmek için, “öğrenciler arasında ideolojik anlamda gruplaşmaların olup olmadığı” sorulmuştur. %61’8 ile çoğunluğu *evet*, %9,7’si *hayır*, %28,5’i *fikrim yok* demiştir. Öğrencilerin, %96,6’sının siyasal kuruluşlara üye olmadığı, %34,8’inin siyasetten hoşlanmadığını belirtmesine rağmen ideolojik gruplaşmaların varlığının yüksek oranda kabul etmesi, örgütsel katılım olmasa da, öğrencilerin birbirleri ile ilişkilerinde, ideolojik farklılıkları ön planda tuttuklarının ifadesi olarak ele alınabilir.

Tablo 3.17. Temel Bilim Alanlarına Göre Siyasi Etkinlik

Temel Bilim Alanları		Öğrenciler aktif siyasi etkinlikte bulunmalı mıdır?			
		Evet	Hayır	Fikrim Yok	Toplam
Fen Bilimleri	Sıklık	20	57	24	101
	Yüzde	19,8	56,4	23,8	100
Sosyal bilimler	Sıklık	53	76	37	166
	Yüzde	31,9	45,8	22,3	100
Toplam	Sıklık	73	133	61	267
	Yüzde	27,3	49,8	22,8	100
Ki-kare	Ki-kare değeri		Sd		P değeri
	4,867		2		0,048

Tablo 3.17'ye göre "sizce üniversite öğrencileri aktif olarak siyasi etkinlikte bulunmalı mıdır?" sorusuna, toplamda öğrencilerin %27,3'ü *evet*, %49,8'i *hayır*, %22,8'i *fikrim yok* cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin, siyasi etkinliklere katılma düzeylerinin düşük olduğu sonucunun ortaya çıktığı belirtilmişti. Ancak, öğrenciler aktif birer siyasal aktör olmasalar da, böyle bir etkinliğin olması gerektiğini kabul edebilirler. Diğer bir deyişle, düşüncelerini, eyleme dönüştürmemiş olabilirler. Nitekim %27,3'ü böyle düşünmektedir. Ancak, %49,8 gibi önemli bir oran da öğrencilerin aktif bir siyasal aktör almalarını reddetmektedir. Ayrıca, bu açıdan sosyal bilimler öğrencileri ile fen bilimleri öğrencileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. (Tablo 3.17). Fen bilimleri öğrencilerinin %19,8'i *evet* cevabını verirken sosyal bilimler öğrencilerinin %31,9'u *evet* cevabını vermiştir. Bu sonuç, sosyal bilimler öğrencilerinin aldıkları formasyona dayalı olarak demokratik tutumlarının daha üst düzeyde olduğunu savunan varsayımı destekleyici niteliktedir.

Siyasal etkinliklere ya da kuruluşlara katılım, katılımcılık ya da etkin olma duygusunun gelişip gelişmediğini belirler. Öte yandan, bireylerin siyasal ve toplumsal konulardaki tartışmalara ne ölçüde katıldığı; siyasal ve toplumsal konularda bilgi sahibi olup olmamasının yanında, kendisini bu konuda yeterli ve etkili hissedip hissetmediğini de ortaya koymaktadır. Tablo 3.18'de öğrencilerin siyasal tartışmalara katılma dereceleri ortaya konmuştur.

Tablo 3.18. Siyasal Tartışmalara Katılma Dereceniz

Siyasal ve Toplumsal Tartışmalara Katılma Dereceniz	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Dinlerim, kendi görüşlerimi ifade etmem	59	22,1	22,1
Dinlerim, kendi görüşlerimi de söylerim	95	35,6	57,7
Eşit ölçüde tartışmaya katılıyorum	88	33	90,6
Haklı olduğumu inandırmaya çalışırım	24	9	99,6
Diğer	1	0,4	100
Toplam	267	100	

Tablo 3.18'e göre, öğrencilerin %22'si siyasal ya da toplumsal tartışmalardan uzak kalmaktadır, sadece dinleyici konumundadır. Bu grupta yer alan öğrenciler, yeterli bilgiye sahip olmayabilir, etkileyebilme gücünün olmadığını düşünebilir ya da farklı görüşler tartışılırken kendini güvende hissetmez. %35,6'sı genel olarak dinlediğini ancak kendi görüşlerini de dile getirdiği belirtmektedir. %33'ü eşit ölçüde tartışmaya katılmaktadır. Eşit ölçüde katılanlar, herkesin olduğu gibi, kendi konuşma hakkının da olduğu, demokratik bir tartışma ortamını benimsemektedir. Öğrencilerin, yalnızca, %9'u haklı olduğumu inandırmaya çalışırım cevabını vermiştir. Diğer bir deyişle, 'haklı olduğunu inandırmaya çalışmak', çevresini kendi görüşleri doğrultusunda ikna edebilme, yönlendirebilme gücünü kendinde hissetmek anlamına gelmektedir. Tartışmakla yetinmeyip, siyasal bakımdan etkili olmaya çalışan bu grup, fen bilimleri ve sosyal bilimler öğrencileri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıkarmıştır. Fen bilimleri öğrencilerinin %3'ü, sosyal bilimler öğrencilerinin, %12,7'si haklı olduğunu inandırmaya çalışacağını belirtmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, öğrencilerin aktif olarak siyasal etkinliklerde bulunması gerektiği sosyal bilimler öğrencileri arasında daha fazla destek görmektedir. Bu durumda iki sonuç birbirine paraleldir.

Siyasal tartışmalara katılma derecesi yanında, tartışma ortamının niteliği de önemlidir. Bu nedenle siyasal tartışmalarda uzlaşmacı bir tutum izleyip izlemedikleri sorgulanmıştır. Öğrenciler, görüşlerini % 27,4'ü *her zaman olumludur*, %57,5'i *zaman zaman olumludur*, %12,4'ü *Kararsızım*, %2,6'sı *olumsuzdur* şeklinde belirtmişlerdir. (Tablo 3.19) Bu durumda, öğrencilerin, çoğunlukla uzlaşmacı bir tutum sergiledikleri ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.19. Sınıflara Göre Uzlaşmacı Tutum**Siyasal Tartışmalarda Uzlaşmacı Bir Tutum İzlemek**

Sınıfı		Her zaman Olumludur	ZamanZaman Olumludur	Kararsızım	Olumsuzdur	Toplam
Birinci Sınıf	Sıklık	40	91	23	5	159
	Yüzde	25,2	57,2	14,5	3,1	100
Son Sınıf	Sıklık	33	62	10	2	107
	Yüzde	30,8	57,9	9,3	1,9	100
Toplam	Sıklık	73	153	33	7	266
	Yüzde	27,4	57,5	12,4	2,6	100

$P=0,450 \Rightarrow P>0,05$

Kavramsal çerçevede belirtildiği gibi, uzlaşmacı bir tutum, önemli demokratik değerlerdendir. Uzlaşmacı bir yaklaşım içinde olmak, farklılıklara hoşgörü ile bakabilme yeteneğini kazandırır. Üniversite eğitiminin, uzlaşmacı değerlere katkıda bulunup bulunmadığını belirleyebilmek için, öğrencilerin sınıfı ile uzlaşmacı tutum karşılaştırılmıştır. Tablo 3.19'a göre, öğrencilerin sınıfı ile uzlaşmacı tutum arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak, sıklık ve yüzde olarak karşılaştırıldığında; birinci sınıfların %25,2'si, son sınıfların %30,8'i *her zaman olumludur*; birinci sınıfların, %57,2'si, son sınıfların %57,9'u *zaman zaman olumludur* cevabını vermişlerdir. *Kararsızım* cevabını verenler birinci sınıflar arasında %14,5, son sınıflar arasında %9,3; *olumsuzdur* cevabını verenler birinci sınıflar arasında %3,1, son sınıflar arasında, %1,9 oranındadır. Bu sonuçlar, son sınıfların rakamsal olarak, daha uzlaşmacı bir tutuma sahip olduklarını belirtebilir. Ancak, demokratik değerlerin, -eğitime bağlı olarak- son sınıflar tarafından daha çok özümsemiğini söylemek için yeterli değildir.

Uzlaşmacı bir tutumun, farklı görüşlere hoşgörü ile bakmayı gerektirdiği belirtilmişti. Bu çerçevede, Tablo 3.20'ye göre "Herkes çoğunluktan farklı olsa bile görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir" görüşünü öğrencilerin %69,7'si tamamen katılıyorum, %25,5'i katılıyorum, %1,1'i fikrim yok, %2,2'si katılmıyorum, %1,5'i hiç katılmıyorum şeklinde değerlendirmişlerdir. Çoğunluğun, farklı görüşlere hoşgörü ile bakması uzlaşmacı tutuma ilişkin görüşlerine paraleldir.

Tablo 3.20. Çoğunluktan Farklı Görüşlere Hoşgörü

Farklı görüşleri ifade etme hakkına sahip olmak	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen katılıyorum	186	69,7	69,7
Katılıyorum	68	25,5	95,1
Fikrim yok	3	1,1	96,3
Katılmıyorum	6	2,2	98,5
Hiç Katılmıyorum	4	1,5	100
Toplam	267	100	

Öğrencilere, siyasal davranışlarını belirleyebilmek için “halkın yönetimi etkilemesinde en uygun yol sizce hangisidir?” sorusu yöneltilmiştir. %37,5’i seçimlerde oy kullanmak, %13,9’u kitle iletişim araçları, %19,1’i topluca gerçekleştirilecek hareketler, %8,2’si yönetici ve siyasilerle bireysel ilişkiler kurmak, %15,4’ü siyasal partilerde ve sivil toplum örgütlerinde aktif rol oynamak, %6’sı yönetimi etkilemek mümkün değildir cevabını vermişlerdir (Tablo 3.21). Bu sonuca göre, öğrencilerin %51,4’ü (%37,5+13,9) gelecekte aktif bir siyasal katılım içinde olmak düşüncesinde değildir. Aktif siyasal eylemleri, yönetimi etkilemekte en uygun yol olarak görenler ise, %34,5 (%19,1+15,4) oranındadır. Öğrencilerin derneklere, siyasal kuruluşlara üyeliklerinin çok düşük olmasına rağmen; aktif siyasal eylemleri etkili yol olarak görenlerin (%34,5), daha yüksek olması, gelecekte siyasal sistem içinde etkili olmak istedikleri anlamına gelmektedir. Ayrıca %6’sı siyasal etkinliğin hiçbir anlamı olmadığını, yönetimin etkilenemeyeceğini düşünmektedirler.

Tablo 3.21. Halkın Yönetimi Etkilemesinde En Uygun Yol

En Uygun Yol	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Oy Kullanmak	100	37,5	37,5
Kitle iletişim araçları	37	13,9	51,3
Topluca gerçekleştirilebilecek hareketler	51	19,1	70,4
Yönetici/siyasilerle bireysel ilişkiler	22	8,2	78,7
Siyasal parti ve STK'da aktif rol almak	41	15,4	94,0
Yönetimi etkilemek mümkün değildir	16	6	100
Toplam	267	100	

Siyasal katılım türlerinden biri olan oy verme davranışına ilişkin tutumlarını ölçebilmek için, öğrencilere çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bunlardan ilki, “seçimlerde oy kullanırken ailenizde herkes aynı partiye mi oy verir?” sorusudur. Bu soruya

öğrenciler % 24,7 oranında, herkes aynı partiye oy verir, %69,7 oranında, herkes istediği partiye oy verir, %5,6 oranında, bilmiyorum cevabını vermişlerdir. (Tablo 3.22)

Tablo 3.22. Temel Bilim Alanlarına Göre Oy Verme Biçimi

Temel Bilim Alanları		Herkes Aynı Partiye mi Oy Verir?			Toplam
		Evet	Hayır	Bilmiyorum	
Fen Bilimleri	Sıklık	24	72	5	101
	Yüzde	23,8	71,3	5,0	100
Sosyal bilimler	Sıklık	42	114	10	166
	Yüzde	25,3	68,7	6	100
Toplam	Sıklık	66	186	15	267
	Yüzde	24,7	69,7	5,6	100
Ki-kare	Ki-kare değeri		Sd		P değeri
	0,251		2		0,882

Öğrencilerin aile üyeleri çoğunlukla özgür biçimde oy kullanmaktadırlar. Özer'in²²² araştırmasında da benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır. Herkes aynı partiye oy verir, seçeneğinin gerçekleşme oranı %33,8, herkes istediği partiye oy verir seçeneğinin gerçekleşme oranı %57,1'dir. Bu oranlar, özgür bir şekilde oy verme eğiliminin arttığını göstermektedir.

Tablo.3.22'ye göre, temel bilim alanları ile oy verme biçimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Sosyal bilimler alanında öğrenim görenlerin %25,3'ü, fen bilimlerinde öğrenim görenlerin %23,8'i herkes aynı partiye oy verir; Sosyal bilimler alanında öğrenim görenlerin %68,7'si, fen bilimlerinde öğrenim görenlerin %71,3'ü herkes istediği partiye oy verir cevabını vermişlerdir. Fen bilimleri öğrencilerin aile üyeleri küçük bir farkla da olsa daha özgür bir şekilde oy vermektedirler.

Oy verme davranışı ile ilgili olarak "babanız aile üyeleri üzerinde hangi partiye oy verileceği konusunda baskı yapar mı?" sorusu da yöneltilmiştir. Öğrencilerden, %95,5 gibi yüksek bir oran ile hayır, %4,5 oranı ile evet cevabı alınmıştır.(Tablo 3.23) Tablo 3.22'ye göre, %69,7 oranında, aile üyelerinin istediği

²²² Özer, Üniversite Öğrencileri...a.g.e., s.183.

partie oy vermesi, bu sonucu destekler niteliktedir. Nitekim Özer'in²²³ araştırmasında da öğrenciler %91,4 oranı ile *hayır* yanıtını vermişlerdir. *Evet* diyenlerin oranı bütün öğrenciler içerisinde %4.7'dir. Bu çalışmada *evet* cevabını veren 12 öğrenciden 6'sının babasının emekli olduğu tespit edilmiştir. Kalan 6'sının farklı meslek dallarına dağıldığı gözlenmiştir. Emekli kesim daha yaşlı olarak değerlendirilirse, yaşlılarda baskı yapma oranının daha çok olduğu düşünülebilir. Ancak daha gerçekçi sonuca ulaşmak için başka araştırmalar da yapılması gerekir.

Tablo 3.23. Oy Verme Davranışına Babanın Etkisi

Baba aile üyelerine baskı yapar mı?	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	12	4,5	4,5
Hayır	255	95,5	100,0
Toplam	267	100	

Tablo.3.24. Temel Bilim Alanlarına Göre Oy Verme Yeterliliği

Temel Bilim Alanları		Oy vermek Yeterli midir?Çevreyi Etkilemeli mi?			Toplam
		Yeterlidir	Yetersizdir	İlgi duymuyorum	
Fen Bilimleri	Sıklık	31	32	38	101
	Yüzde	30,7	31,7	37,6	100
Sosyal bilimler	Sıklık	68	43	55	166
	Yüzde	41	25,9	33,1	100
Toplam	Sıklık	99	75	93	267
	Yüzde	37,1	28,1	34,8	100
Ki-kare	Ki-kare değeri	Sd	P değeri		
	2,897	2	0,235		

Siyasal katılım düzeyi açısından, öğrencilerin oy vermeyi yeterli görüp görmedikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çünkü oy kullanmak siyasal katılım türlerinden sadece birisidir ve pasif bir katılımdır. Belirli aralıklarla oy kullanmak dışında herhangi bir etkinlikte bulunmamak, demokratik tutum ve değerleri özümsemiğini göstermez. Bu amaçla, öğrencilere “İnsanların görüşleri doğrultusunda çevresini etkilemesi gerekir” görüşü hakkında ne düşündükleri

²²³ Özer, *Üniversite Öğrencileri...a.g.e.*, s.184.

sorulmuştur. Tablo 3.24’de ve Tablo 3.25’de temel bilim alanlarına ve sınıflara göre oy vermenin yeterliliğine ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 3.25. Sınıflara Göre Oy Verme Yeterliliği

Sınıf		Oy vermek Yeterli midir?Çevreyi Etkilemeli mi?			Toplam
		Yeterlidir	Yetersizdir	İlgi duymuyorum	
Birinci Sınıf	Sıklık	60	40	59	159
	Yüzde	37,7	25,2	37,1	100
Son Sınıf	Sıklık	39	35	34	108
	Yüzde	36,1	32,4	31,5	100
Toplam	Sıklık	99	75	93	267
	Yüzde	37,1	28,1	34,8	100
Ki-kare		Ki-kare değeri 1,834	Sd 2	P değeri 0,400	

Tablo 3.24 ve tablo 3.25’de anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak bilgi vermek açısından değerlendirilebilir. Tablo 3.24’de, dikkat çeken husus, fen bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerin oy verme dışında, çevreyi de etkilemek gerektiğini görüşüne (%31,7) sosyal bilimler öğrencilerinden (% 25,9) daha yüksek oranda katıldıklarıdır. Oy vermeyi yeterli olarak görenlerin oranı ise sosyal bilimler öğrencileri arasında %41 iken fen bilimleri öğrencileri arasında %30,7’dir. Tablo 3.15’e göre, son sınıf öğrencileri, birinci sınıflardan daha yüksek siyasal katılım düzeyine sahiptir. Birinci sınıflarda oy vermeyi yeterli görenler %37,7, son sınıflarda %36,1 oranında, çevreyi etkilemek gerektiğini düşünenler, birinci sınıflarda %25,2, son sınıflarda %32,4 oranındadır. Siyasete ilgi duymayanların oranı birinci sınıflarda, %37,1 iken, son sınıflarda, %31,5’e düşmüştür. Bu veriler göz önüne alındığında “üniversite eğitimi, siyasal katılım düzeyini, siyasal ilgiyi artırmaktadır” denilebilir.

Tablo 3.26’ya göre “demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin devamı ve korunması için en çok hangisine güvenirsiniz” sorusuna öğrenciler en yüksek oranda (%35,6) silahlı kuvvetler cevabını vermiştir. Silahlı kuvvetler, siyasal istikrarsızlıkların yoğun olduğu, siyasal sisteme duyulan güvenin sarsıldığı dönemlerde kurtarıcı unsur olarak görülmüştür. Siyasal sistemin temel öğelerinden hükümete ve TBMM’ye en çok güvenenlerin oranı % 34,8 (14,6+20,2) gibi azımsanmayacak bir orandır. Yalnız, siyasal partilere duyulan güven %1,1 ile sınırlı

kalmıştır. Sivil toplum kuruluşları % 7,1 oranı ile güven sağlamaktadır. En temel özelliği tarafsızlık olarak belirlenen bağımsız mahkemeler dahi, %11,2 oranında tercih edilmiştir. Demek ki bir tarafta, siyasal sistemden umutlu olmayan bir kesim, diğer tarafta, en çok siyasal sisteme ve onun öğelerine güvenen bir kesim bulunmaktadır. Günümüzde, siyasal süreç içinde çeşitli kararlar alınırken, uygulamalar yapılırken, karar merkezleri arasında da, bu ikiliğe zaman zaman tanık olunmaktadır.

Tablo 3.26. En çok Güvenilen Kurum

Demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin devamı konusunda en çok hangisine güvenirsiniz	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hükümet	39	14,6	14,7
Emniyet Teşkilatı	4	1,5	16,2
TBMM	54	20,2	36,6
Silahlı Kuvvetler	95	35,6	72,5
Sendikalar	2	0,7	73,2
STK	19	7,1	80,4
Siyasal Partiler	3	1,1	81,5
Bağımsız Mahkemeler	30	11,2	92,8
Basın	3	1,1	94
Üniversite	8	3,0	97
Diğer	8	3,0	100
Toplam	265	99,3	
Boş	2	0,7	
Toplam	267	100	

Öğrencilerin, siyasal sisteme ilişkin görüşlerini belirleyebilmek için, siyasal kurumlara, siyasal yapıya ilişkin sorular yöneltilmiştir. Ayrıca bu kurum ve yapıların nasıl işlemesi gerektiği de değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece, öğrencilerin demokrasinin ilke ve kurumlarını ne ölçüde benimsedikleri, destek verdikleri anlaşılacak istenmektedir. Demokrasinin etkin işleyebilmesi için önemli unsurlardan biri parti sisteminin niteliğidir. Bu amaçla sorulan, “gelişmekte olan bir ülkede, en ideal parti sistemi ne olmalıdır?” sorusuna öğrenciler, %12 oranında, *tek parti sistemi*, %10,5 oranında, *iki parti sistemi*, %72,6 oranında *çok parti sistemi*, %4,4 oranında, *partilerin olmadığı güçlü bir lider* cevabını vermişlerdir. Büyük çoğunluğun çok parti sistemini benimsemesi, demokratik değerlerin başında gelen farklılıklara saygının doğal bir sonucudur. Tablo 3.27’ye göre, öğrencilerin sınıfları ile benimsedikleri parti sistemi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 3.27. Sınıflara Göre İdeal Parti Sistemi**İdeal Parti Sistemi Ne Olmalıdır?**

Sınıfı		Tek Parti Sistemi	İki Parti Sistemi	Çok Parti Sistemi	Güçlü bir lider	Toplam
Birinci Sınıf	Sıklık	27	7	117	7	159
	Yüzde	17,1	4,4	74,1	4,4	100
Son Sınıf	Sıklık	5	21	76	6	107
	Yüzde	4,6	19,4	70,4	5,6	100
Toplam	Sıklık	32	28	193	13	266
	Yüzde	12	10,5	72,6	4,9	100
Ki-kare		Ki-kare değeri		Sd	P değeri	
		22,301		3	0,000	

Tablo 3.27'ye göre, birinci sınıflar %17,1, son sınıflar %4,6 oranında tek parti sistemini; birinci sınıflar %4,4, son sınıflar %19,4 oranında iki parti sistemini; birinci sınıflar %74,1, son sınıflar %70,4 oranında çok parti sistemini; birinci sınıflar, %4,4 oranında, son sınıflar %5,6 oranında güçlü bir liderin siyasal yaşamı düzenlediği bir sistemi benimsemiştir. Bu durumda, birinci sınıflar tek parti sistemini, son sınıflar, iki parti sistemini, daha yüksek düzeyde tercih etmektedirler. Çok parti sistemi çoğunlukla kabul görmektedir. Ancak, birinci sınıfların tercih etme oranı daha fazladır. Diğer bir deyişle eğitimin, demokratik siyasal sistemlerin benimsenmesine doğrudan katkıda bulunduğunu belirtmemiz, bu verilere göre mümkün gözükmemektedir. Güçlü bir liderin düzenlediği bir siyasal yaşam iki grup açısından da çok düşük oranlarda kalmıştır. Tablo 3.28'de ise, temel bilim alanları ve ideal parti sistemi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Oranlar fikir edinilmesine yardımcı olmaktadır. Fen bilimleri öğrencileri tek parti sistemini ve iki parti sistemini daha düşük oranda tercih etmişlerdir. Sosyal bilimler öğrencileri, çok parti sistemini çoğunlukla ideal parti sistemi olarak görmüşlerdir. Ancak, fen bilimleri öğrencileri için çok parti sistemi daha yüksek oranla kabul edilmiştir. Oy vermenin yeterliliği konusunda da fen bilimleri öğrencileri, sosyal bilimler öğrencilerinden daha yüksek oranda demokratik tutumları benimsemişlerdi (Tablo 3.25). İdeal parti sistemi hakkındaki görüşleri bakımından da fen bilimleri öğrencileri demokratik bir siyasal sistemin gereği olan çok partili sistemi daha yüksek oranda seçmişlerdir.

Tablo 3.28. Temel Bilim Alanlarına Göre İdeal Parti Sistemi

Temel Bilim Alanları		İdeal Parti Sistemi Ne Olmalıdır?				Toplam
		Tek Parti Sistemi	İki Parti Sistemi	Çok Parti Sistemi	Güçlü bir lider	
Fen Bilimleri	Sıklık	8	10	78	5	101
	Yüzde	7,9	9,9	77,2	5,0	100
Sosyal Bilimler	Sıklık	24	18	115	8	165
	Yüzde	14,5	10,9	69,7	4,8	100
	Sıklık	32	28	193	13	266
Toplam	Yüzde	12	10,5	72,6	4,9	100
	Ki-kare		Ki-kare değeri	Sd		P değeri
			2,837	3		0,417

Örneklemdaki öğrenciler arasında, çok partili sistemin büyük bir çoğunlukla ideal parti sistemi olarak kabul edilmesine rağmen, “mevcut çok partili sistemin, ülkemizin temel sorunlarını çözebileceğine inanıyor musunuz?” sorusu aynı çoğunlukla tercih edilmemiştir. Öğrencilerin, %31,8’i bu soruya *evet* cevabını vermişlerdir. %47,9’u *hayır*, %20,2’si ise *fikrim yok* demişlerdir. (Tablo 3.29) Bu durumda, öğrencilerin %72,6’sı demokratik bir ilke olarak, çok partili sisteme güvenmesine rağmen, yalnızca %31,8’i mevcut çok partili sistemin, ülkemizin temel sorunlarını çözebileceğine inanmaktadır. Yani, %40,8’lik (%72,6-31,8) bir kesim ilke olarak çok partili sistemi benimsese de, gerçek anlamıyla uygulanmadığını düşünmektedirler.

Öğrenciler arasında, mevcut çok partili sisteme güvenme oranı yüksek değildir. Bu durumda “Türkiye sorunlarını seçimle işbaşına gelen hükümetler mi, muhtıra ya da darbe yoluyla işbaşına gelen hükümetler mi çözer?” sorusu anlam kazanmaktadır. Tablo 3.30’da öğrencilerin bu konuda verdikleri cevaplar verilmiştir.

Tablo 3.29. Mevcut Çok Partili Sisteme Duyulan Güven

Mevcut Çok Partili Sistem Sorunları Çözer mi?	Temel Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	85	31,8	31,8
Hayır	128	47,9	79,8
Fikrim yok	54	20,2	100,0
Toplam	267	100	

Tablo 3.30. Hükümet Sistemi

Türkiye'deki problemleri seçimle gelen mi, darbe ile gelen hükümet mi çözer?	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle seçimle gelen hükümet	169	63,3	63,3
Kesinlikle darbe ile gelen hükümet	12	4,5	67,8
Teknokrat hükümet	12	4,5	72,3
Fikrim yok	71	26,6	98,9
Diğer	3	1,1	100
Toplam	267	100	

Öğrencilerin %47,9'unun, mevcut çok partili sistemin Türkiye'nin temel sorunlarını çözeceğine inanmadıkları, Tablo3.29'dan anlaşılmaktadır. Ancak çok partili sisteme alternatif olarak, darbe ile gelen hükümetleri (%4,5), ya da özel amaçlar doğrultusunda işbaşına gelen hükümetleri (%4,5) tercih etme düzeyleri son derece düşüktür. % 63,3 oranında, "kesinlikle seçimle gelen hükümet" demişlerdir. Bu oran %72,6 (Tablo 3.27) oranında, çok partili sistemin ideal parti sistemi olarak görülmesinin doğal bir sonucudur.

Sonuç olarak denilebilir ki; demokrasinin etkin bir şekilde işleyebilmesinin, temellerinden olan, çok partili sistem, öğrenciler tarafından genel anlamıyla kabul edilmektedir. Demokrasiler farklılıkların bir arada yaşamasını mümkün hale getirir. Diğer bir deyişle, çoğulcu bir sistemdir. Parti sayısının sınırlandırılması ise, farklılıkların dışlanması anlamına gelir ki; böyle bir tutum, anti-demokratik olur. Bu anlamda demokratik bir tutum içinde oldukları belirtilebilir. Ancak, mevcut çok partili sistemi yeterli görmemektedirler. Bunun farklı sebepleri olabilir. Seçim sisteminden kaynaklanan sorunlar, siyasal iktidara güvensizlik ilk akla gelen sebeplerdir. Belirtilmesi gereken bir nokta, öğrenciler arasında, siyasal sistemi işletecek kurumlar olan TBMM (%20,2) ve hükümeti (%14,6) en çok güvenilen kurum olarak görenlerin oranının çok da düşük olmamasıdır. Demek ki, yalnızca siyasal iktidara güvensizlikle açıklanamaz. Türkiye için seçimle gelen hükümetler dışında farklı sistemlerin daha geçerli olacağını da düşünmemektedirler. Çözüm yolu olarak, yine seçimle gelen hükümetleri görmektedirler. Tek parti sistemi ya da iki parti sistemi de seçimle gelen bir hükümet oluşturabilir. Ama, öğrenciler arasında tercih edenlerin düşük düzeyde olması, seçimle gelen hükümetten çok partili sistemi algıladıklarını göstermektedir. Ayrıca darbeye gelen hükümetleri ya da teknokrat

hükümetleri çözüm olarak gören öğrenci oranı da oldukça düşüktür. Bu da göstermektedir ki; sistemde sorunlar olduğunu düşünseler de seçimi ana unsur olarak görenlerin sayısı hayli yüksektir. Kavramsal çerçevede de belirtildiği gibi, demokrasinin vazgeçilmez koşulu, yönetilenlerin iradesinin yansıdığı seçimlerdir. Bu açıdan da öğrencilerin, çoğunlukla demokratik bir tutum sergiledikleri belirtilebilir.

Öğrencilerin toplumsal ve siyasal değişimlere nasıl baktıklarını değerlendirebilmek için “insanlar çocukluklarından beri kendilerine önemli ve değerli olarak tanıtılan hükümet politikalarını ve toplumsal kurumları değiştirmeye çalışmamalıdır.” yargısına katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Öğrencilerin %3’ü, *tamamen katılıyorum*, %11,6’sı *katılıyorum*, %16,9’sı *fikrim yok*, %50,9’u *katılmıyorum*, %17,6’sı *hiç katılmıyorum* cevabını vermişlerdir. Siyasal ve toplumsal değişmeye karşı çıkanların oranı oldukça düşüktür. Tamamen katılıyorum ve katılıyorum seçeneklerini birleştirdiğimiz zaman %14,6’lık bir oranla değişime karşıdırlar. Aynı çerçevede katılmıyorum ve hiç katılmıyorum seçeneklerini birleştirdiğimiz zaman ise, öğrencilerin %68,5’inin siyasal ve toplumsal değişmeye karşı olmadıkları anlaşılmaktadır. Özer’in araştırmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Düşüncesine çok uygun bulanlar %3,3, uygun bulanlar, %10, düşüncesine aykırı bulanlar %41,5, düşüncesine tamamen aykırı bulanlar ise %25,4 oranında temsil edilmektedir.²²⁴

Öğrencilerin temel bilim alanları ile siyasal değişmeye karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit edilmek istenmektedir. Ancak ki-kare testinin yapılabilmesi için, hücrelerdeki sıklıkların 5’den küçük olmaması gerekir. Tamamen katılıyorum seçeneği temel bilim alanlarına dağıldığında iki hücredeki sıklık 5’den küçük çıkmaktadır. Bu sebeple, tamamen katılıyorum seçeneği, katılıyorum seçeneğine dahil edilerek, ilişki olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Tablo 3.32).

Tablo 3.32’de, $p < 0,05$ olduğuna göre, yapılan dönüştürme sonucunda, temel bilim alanları ile siyasal ve toplumsal değişmeye tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sosyal bilimler öğrencilerinin %55,4’ü, *katılmıyorum* %19,3’ü ise *hiç katılmıyorum* cevabını vermişlerdir. Fen bilimleri öğrencilerinin de %43,6’sı

²²⁴ Özer, *Üniversite Öğrencileri...a.g.e.*, s.184-185.

katılmıyorum, %14,9'u *hiç katılmıyorum* seçeneklerini tercih etmişlerdir. Fen bilimleri öğrencilerinden değişmeye karşı olanların oranı % 20,8 iken, sosyal bilimler öğrencilerinde bu oran %10,8'e düşmektedir. *Fikrim yok* diyenler, fen bilimleri öğrencileri arasında %20,8, sosyal bilimler öğrencileri arasında %14,5'lik bir oranla temsil edilmektedir. Bu oranlara çerçevesinde sosyal bilimler öğrencilerinin fen bilimleri öğrencilerine göre siyasal ve toplumsal kurumların değişimine daha olumlu baktıkları sonucun ulaşılabilir. Diğer bir deyişle, fen bilimleri öğrencileri, sosyal bilimler öğrencilerine göre siyasal sistemi ve toplumsal kurumları daha katı, değiştirilemez olarak görmektedirler.

Tablo 3.31. Siyasal ve Toplumsal Değişmeye Karşı Tutum

İnsanlar değerli gördükleri hükümet politikalarını ve toplumsal kurumları değiştirmeye çalışmamalıdır	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen katılıyorum	8	3	3
Katılıyorum	31	11,6	14,6
Fikrim yok	45	16,9	31,5
Katılmıyorum	136	50,9	82,4
Hiç Katılmıyorum	47	17,6	100
Toplam	267	100	

Tablo 3.32. Temel Bilim Alanları ve Değişmeye Karşı Tutum

Temel Bilim Alanları		Değerli görülen hükümet politikalarını ve toplumsal kurumları değiştirmeye çalışılmamalıdır.				Toplam
		Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	
Fen Bilimleri	Sıklık	21	21	44	15	101
	Yüzde	20,8	20,8	43,6	14,9	100

Sosyal Bilimler	Sıklık	18	24	92	32	166
	Yüzde	10,8	14,5	55,4	19,3	100
Toplam	Sıklık	39	45	136	47	267
	Yüzde	14,6	16,9	50,9	17,6	100
Ki-kare		Ki-kare değeri		Sd	P değeri	
		8,182		3	0,042	

Tablo 3.33. Sınıf ve Değişmeye Karşı Tutum

Sınıfı		Değerli görülen hükümet politikalarını ve toplumsal kurumları değiştirmeye çalışılmamalıdır.				Toplam
		Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	
Birinci Sınıf	Sıklık	23	31	78	27	159
	Yüzde	14,5	19,5	49,1	17	100
Son Sınıf	Sıklık	16	14	58	20	108
	Yüzde	14,8	13	53,7	18,5	100
Toplam	Sıklık	39	45	136	47	267
	Yüzde	14,6	16,9	50,9	17,6	100
Ki-kare		Ki-kare değeri		Sd	P değeri	
		1,994		3	0,574	

Tablo 3.33’de ise, bu kez öğrencilerin sınıfları ile değişmeye karşı tutumları karşılaştırılmıştır. Tablo 3.32’de olduğu gibi, tamamen katılıyorum seçeneği, katılıyorum seçeneğine dahil edilmiştir. Tablo 33’de anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır. Rakamlar değerlendirildiğinde, küçük farklarla, son sınıfların, siyasal ve toplumsal kurumların değişimine daha açık oldukları anlaşılmaktadır. Bu da eğitimin, öğrencilerin katı ve değişmez tutumlarını belli ölçüde dengelediğinin bir göstergesi olabilir.

Öğrencilere “diktatörlüğün hangi hallerde mazur görülebileceği” sorulduğunda; %12,4’ü *ancak güçlü bir liderin halledebileceği güçlükler karşısında*, %29,2’si, *halkın belli haklarının korunması koşuluyla*, %10,5’i, *hızlı kalkınmanın sağlanabilmesi için*, %46,8’i *hiçbir halde mazur görülemez* cevabını vermiştir (Tablo 3.34). Diktatörlüğün mazur görülebileceği haller ile, öğrencilerin sınıfı ya da bilim dalları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Sınıflara göre, son sınıfların %52,3’ü, birinci sınıfların %43,9’u; bilim dallarına göre ise fen

bilimleri öğrencilerinin %43,4'ü sosyal bilimler öğrencilerinin %49,7'si, *diktatörlük hiçbir halde mazur görülemez* şıkkını seçmişlerdir.

Tablo 3.34. Diktatörlüğün Mazur Görülebileceği Durumlar

Diktatörlük hangi hallerde mazur görülebilir?	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Güçlü bir liderin halledeceği güçlükler	33	12,4	12,4
Halkın belli haklarının korunması şartıyla	78	29,2	41,6
Hızlı kalkınmanın sağlanabilmesi için	28	10,5	52,1
Hiçbir halde mazur görülemez	125	46,8	98,9
Diğer	3	1,1	100
Toplam	267	100	

Dikkat çeken bir nokta, tablo 3.28'e göre, öğrencilerin yalnız, %4,9'u, güçlü bir liderin siyasal yaşamı düzenlediği bir sistemi ideal parti sistemi olarak görürken, tablo 3.34'e göre, %12,4'ü, güçlü bir liderin halledeceği güçlükler karşısında diktatörlüğün mazur görülebileceğini belirtmişlerdir. %7,5 (12,4-4,9) oranındaki fark, diktatörlüğü ideal bir sistem olarak değil, zorunlu hallerde ve güçlükler karşısında kabullenilebilecek bir sistem olarak görenlerin oluşturduğu bir farklılık olarak değerlendirilebilir.

Öğrencilerin örgütlenme özgürlüğüne ilişkin tutumlarını değerlendirebilmek için, "hangi hallerde çalışanların sendikalaşma ve grev hakkına getirilen sınırlamalar mazur görülebilir?" sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin %4,5 'i işçi grupları için, %38,2'si, hakkın özüne dokunmamak kaydıyla, %28,1'i hızlı bir kalkınma hedefinin başarılabilmesi için örgütlenme özgürlüğünün sınırlandırılabilmesini belirtmiştir. %27,7'si ise, örgütlenme özgürlüğü hiçbir halde sınırlandırılmaz cevabını vermiştir (Tablo 3.35). Özer'in²²⁵ araştırmasında da, öğrencilerin %34,5'i örgütlenme hakkının hiçbir durumda sınırlandırılmayacağı seçeneğini tercih etmişlerdir.

Tablo 3.35. Örgütlenme Özgürlüğüne İlişkin Tutum

Sendikalaşma ve grev hakkı hangi hallerde sınırlandırılabilir?	Sıklık	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İşçi grupları için	12	4,5	4,5
Hakkın özüne dokunmamak kaydıyla	102	38,2	42,7
Hızlı bir kalkınma hedefini başarmak için	75	28,1	70,8
Örgütlenme hakkı hiçbir şekilde	74	27,7	98,5

²²⁵ Özer, *Üniversite Öğrencileri...a.g.e.*, ss.184.

sınırlandırılmaz			
Diğer	4	1,5	100
Toplam	267	100	

Tablo 3.34’de, diktatörlüğü hiçbir şekilde kabul etmeyenlerin oranı %46,8 oranındaydı. Bu oran, örgütlenme özgürlüğünün sınırlandırılmasını hiçbir şekilde kabul etmeyenler söz konusu olduğunda ise %27,7’ye düşmüştür. Örgütlenme özgürlüğü, demokrasinin vazgeçilmez koşullarındandır. Bu açıdan öğrencilerin diktatörlüğe ilişkin tutumları, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin tutumlarından daha demokratiktir denilebilir.

Tablo 3.36. Temel Bilim Alanlarına göre örgütlenme özgürlüğü

Temel Bilim Alanları		Sendikalaşma ve grev hakkı hangi hallerde sınırlandırılabilir?				Toplam
		İşçi grupları için	Hakkın özüne dokunmamak kaydıyla	Hızlı bir kalkınma hedefi	Hiçbir şekilde sınırlanamaz	
Fen Bilimleri	Sıklık	3	44	30	23	100
	Yüzde	3	44	30	23	100
Sosyal Bilimler	Sıklık	9	58	45	51	163
	Yüzde	5,5	35,6	27,6	31,3	100
Toplam	Sıklık	12	102	75	74	263
	Yüzde	4,6	38,8	28,5	28,1	100
Ki-kare		Ki-kare değeri	Sd	P değeri		
		3,633	3	0,304		

Örgütlenme özgürlüğüne ilişkin tutumlar ile, temel bilim alanları ve sınıflar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Özellikle, birinci sınıf ile son sınıf öğrencileri birbirlerine yakın oranlarda cevaplar vermişlerdir. Ancak, sosyal bilimler öğrencileri ile fen bilimleri öğrencileri arasında daha yüksek oranda farklılık bulunmuştur. Tablo 3.36’ya göre, fen bilimleri öğrencilerinin, %23’ü, örgütlenme hakkı hiçbir şekilde sınırlanamaz derken, sosyal bilimler öğrencilerinin %31,3’ü bu görüşe katılmıştır. Bu verilere dayanarak, sosyal bilimler öğrencilerinin, örgütlenme özgürlüğünü korumaya daha çok önem verdiği sonucuna ulaşılabılır.

Öğrencilerin şiddet kullanmaya ilişkin eğilimleri de ölçülmek istenmiştir. Bu konuyla ilgili veriler, Tablo 3.37’de gösterilmiştir. Buna göre öğrencilerin %2,2’si, “siyasal tartışmalarda karşıt görüşlü insanların birbirlerine düşüncelerini kabul

ettirmek için” mutlaka şiddet kullanmaları gerektiğini, %3,4’ü ara sıra şiddet kullanılabileceğini, %89,1’i ise hiçbir zaman şiddete gerek olmayacağını belirtmiştir. %5,2’si ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Özer’in²²⁶ çalışmasında da öğrencilerin %89,7 gibi büyük bir oranla, siyasi tartışmalarda karşıt görüşlü insanların birbirlerine düşüncelerini kabul ettirmek için şiddet kullanmalarına karşı oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin, büyük çoğunlukla, şiddet karşıtı olmaları demokrasinin yerleşmesi açısından oldukça olumlu bir tutumdur.

Tablo. 3.37. Sınıflara Göre Şiddete İlişkin Tutum

		Siyasal tartışmalarda karşıt görüşlü insanların birbirlerine düşüncelerini kabul ettirmek için;				
Sınıf		Mutlaka şiddet kullanmaları gerekir	Ara sıra şiddet kullanılabilir	Şiddete gerek yoktur	Kararsız	Toplam
Birinci Sınıf	Sıklık	4	7	138	10	159
	Yüzde	2,5	4,4	86,8	6,3	100
Son Sınıf	Sıklık	2	2	100	4	108
	Yüzde	1,9	1,9	92,6	3,7	100
Toplam	Sıklık	6	9	238	14	267
	Yüzde	2,2	3,4	89,1	5,2	100
Ki-kare		Ki-kare değeri		Sd	P değeri	
		2,430		3	0,463	

Tablo 3.37’de $p < 0,05$ olduğuna göre, öğrencilerin sınıfı ile şiddete ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak yine rakamlara bakıldığında, son sınıfların %92,6’sı, birinci sınıfların ise %86,8’i hiçbir zaman şiddete gerek yoktur cevabını vermişlerdir. Yani son sınıflar biraz daha yüksek bir oranda şiddete karşı çıkmaktadır. Fen bilimleri ile sosyal bilimler öğrencilerinin tercihleri ise birbirlerine oldukça yakın düzeydedir.

Öğrencilerin, temel toplumsal kurumlardan biri olan din kurumunun toplumdaki yeri hakkında ne düşündüğü öğrenilmek istenmiştir. Böylece, laiklikle ilgili görüşleri de saptanmış olacaktır. Çünkü seçenekler, din kurumunun hayatın farklı alanlarını düzenlemesi mi gerektiğini; yoksa kişilerin vicdanlarında kalması gereken bir olgu mu olduğunu tespit etmeye yöneliktir. Bu çerçevede, “dinin insan ve toplum yaşamındaki yeri konusunda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna öğrenciler

²²⁶ Özer, *Üniversite Öğrencileri...a.g.e.*, s.185.

%68,5 oranında, *din kişisel bir olgudur ve başka bir kimseyi ilgilendirmez*, %29,6 oranında, *din, insan ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesi için mutlaka gereklidir*, %1,9 gibi düşük bir oranda, *günümüz koşulları içinde önemi kalmamıştır* cevaplarını vermişlerdir (Tablo 3.38).

Tablo 3.38. Öğrencilerin Sınıflarına Göre Din Kurumuna İlişkin Tutumları

Sınıf		Dinin insan ve toplum yaşamındaki yeri konusunda ne düşünüyorsunuz ?			
		Kişisel bir olgudur	İnsan ve toplum ilişkileri için gereklidir	Önemi kalmamıştır	Toplam
Birinci Sınıf	Sıklık	97	58	4	159
	Yüzde	61	36,5	2,5	100
Son Sınıf	Sıklık	86	21	1	108
	Yüzde	79,6	19,4	0,9	100
Toplam	Sıklık	183	79	5	267
	Yüzde	68,5	29,6	1,9	100
Ki-kare		Ki-kare değeri 10,429	Sd 2	P değeri 0,005	

Öğrencilerin temel bilim alanları ile din kurumuna ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Üstelik oranlar değerlendirildiğinde sosyal bilimler öğrencileri ile fen bilimleri öğrencileri arasında farklılıklar çok düşük kalmıştır.

Tablo 3.38'deki verilere göre $p < 0,05$, dolayısıyla öğrencilerin sınıfları ile din kurumuna ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Buna göre, birinci sınıf öğrencilerinin %36,5'i, son sınıf öğrencilerinin %19,4'ü din insan ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesi için gereklidir demektedir. Din kişisel bir olgudur ve başka kimseyi ilgilendirmez diyenlerin oranı ise birinci sınıflarda %61 iken, son sınıflarda bu oran %79,6'ya çıkmaktadır. Son sınıf öğrencileri daha yüksek oranla, din kurumun insanların vicdanlarında kalmasını ve insan ve toplum hayatının diğer yönlerine müdahale etmemesi gerektiği görüşüne katılmaktadırlar. Diğer bir deyişle daha yüksek oranla laiklik ilkesini benimsemektedirler.

Tablo 3.39. Temel Bilim Alanlarına Göre Devletin Farklı Siyasal Görüşlere Karşı Tutumu

Devletin farklı siyasal görüşlere karşı tutumu ne olmalıdır?

Temel Bilim Alanları		Eşitlik ilkesi gereğince hoşgörülü davranmalıdır	Tehlikeli olabilecek olanlara karşı hoşgörüsüz davranmalıdır	Fikrim Yok	Diğer	Toplam
Fen Bilimleri	Sıklık	59	30	11	1	101
	Yüzde	58,4	29,7	10,9	1	100
Sosyal Bilimler	Sıklık	115	40	11		166
	Yüzde	69,3	24,1	6,6		100
	Sıklık	174	70	22	1	267
Toplam	Yüzde	65,2	26,2	8,2	0,4	100
	Ki-kare		Ki-kare değeri	Sd		P değeri
			4,919	3		0,178

Devletin farklı siyasal görüşlere karşı tutumunun ne olması gerektiği konusunda, öğrencilere fikirleri sorulmuştur. Tablo 3.39'da, öğrencilerin %65,2'si eşitlik ilkesi gereğince hoşgörülü davranmalıdır, %26,2'si tehlikeli olabilecek olanlara karşı hoşgörüsüz davranmalıdır, %8,2'si fikrim yok cevabını vermiştir.

Bu sorunun sorulma amacı, bir yandan öğrencilerin, eşitlikçi ve hoşgörülü bir siyasal tutum içerisinde olup olmadığını saptayabilmek; diğer yandan, öğrencilerin devleti üstün, mutlak ve her şeyi yapabilecek güçte görüp görmediklerini anlayabilmektir. Bu çerçevede, öğrencilerin, temel bilim alanları ve sınıfları ile devletin farklı siyasal görüşlere karşı tutumu hakkındaki görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç çıkmamıştır. Temel bilim alanlarına göre değerlendirildiğinde, sosyal bilimler öğrencileri (%69,3), fen bilimleri öğrencilerinden (%58,4) daha yüksek oranda eşitlik ilkesi gereği hoşgörülü davranılması taraftarıdır. Tehlikeli olabilecek görüşlere hoşgörüsüz davranma fikri ise fen bilimleri öğrencileri arasında daha yüksek orandadır (Tablo 3.39). Tablo 3.40'da ise oranlar arasındaki farklılıklar küçük olmakla birlikte; birinci sınıfların daha hoşgörülü ve eşitlikçi yaklaşımları belirtilebilir.

Tablo 3.40. Sınıflara Göre Devletin Farklı Siyasal Görüşlere Tutumu

Devletin farklı siyasal görüşlere karşı tutumu ne olmalıdır?			
Sınıfı	Eşitlik ilkesi gereğince	Tehlikeli	Toplam

		hoşgörülü davranmalıdır	olabilecek olanlara karşı hoşgörüsüz davranmalıdır	Fikrim Yok	Diğer	
Birinci Sınıf	Sıklık	105	41	13	-	159
	Yüzde	66	25,8	8,2	-	100
Son Sınıf	Sıklık	69	29	9	1	108
	Yüzde	63,9	26,9	8,3	0,9	100
Toplam	Sıklık	174	70	22	1	267
	Yüzde	65,2	26,2	8,2	0,4	100
Ki-kare		Ki-kare değeri		Sd	P değeri	
		1,548		3	0,671	

Tablo 3. 41. Sınıflara Göre Karşıt Partiye Tutum

		Siyasal görüşlerinize en fazla ters düşen parti gelecekte demokrasiyi tehdit eder mi			
Sınıf		Tehlike yaratacağımı düşünmüyorum	Tehlike yaratma olasılığı görüyorum	Kesinlikle tehlike yaratacağımı düşünüyorum	Toplam
		Birinci Sınıf	Sıklık	31	
	Yüzde	19,6	62	18,4	100
Son Sınıf	Sıklık	28	61	19	108
	Yüzde	25,9	56,5	17,6	100
Toplam	Sıklık	59	159	48	266
	Yüzde	22,2	59,8	18	100
Ki-kare		Ki-kare değeri		Sd	P değeri
		1,5		2	0,472

Devletin farklı siyasal görüşlere tutumu ile ilgili soru paralelinde bu kez, öğrencilere, “siyasal görüşlerinize ters düşen partinin izlediği politikanın gelecekte demokrasiyi tehdit edecek bir tehlike yaratabileceğini düşünür müsünüz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soru ile, öğrencilerin, bu kez karşı siyasal görüşlere değil, karşı görüşleri temsil eden siyasal örgütlenmelere karşı tutumları ve demokrasi için bir tehlike olarak görüp görmedikleri belirlenmek istenmektedir.

Tablo 3.42. Temel Bilim Alanlarına Göre Karşıt Partiye Tutum

Siyasal görüşlerinize en fazla ters düşen parti

gelecekte demokrasiyi tehdit eder mi

Temel Bilim Alanları		Tehlike yaratacağımı düşünmüyorum	Tehlike yaratma olasılığı görüyorum	Kesinlikle tehlike yaratacağımı düşünüyorum	Toplam
Fen Bilimleri	Sıklık	26	56	19	101
	Yüzde	25,7	55,4	18,8	100
Sosyal Bilimler	Sıklık	33	103	29	165
	Yüzde	20	62,4	17,6	100
Toplam	Sıklık	59	159	48	266
	Yüzde	22,2	59,8	18	100
Ki-kare	Ki-kare değeri	Sd	P değeri		
	1,495	2	0,474		

Tablo 3.41'e göre, öğrencilerin %22,2'si, siyasal görüşlerine karşıt partinin izlediği politikanın gelecekte demokrasiyi tehdit edecek bir tehlike yaratacağımı düşünmediklerini belirtmiştir. %59,8'i ise tehlike yaratma olasılığı görüyorum, %18'i ise kesinlikle tehlike yaratacağımı düşünüyorum seçeneğini tercih etmişlerdir. Bu durumda, öğrencilerin yalnızca %22,2'si karşıt ideolojideki siyasal partinin tehlike yaratacağımı düşünmediğini belirtmiştir.

Öğrencilerin karşıt partiye ilişkin tutumları ile temel bilim alanları ve sınıfları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (Tablo 3.41 ve Tablo 3.42). Ancak rakamlara bakıldığında, son sınıflar, birinci sınıflara göre, karşıt ideolojideki partinin tehlike yaratmayacağını düşünme bakımından daha demokratiktir (%25,9). Temel bilim alanlarına göre değerlendirildiğinde, aynı seçenek, fen bilimleri öğrencileri tarafından, %25,7 oranı ile sosyal bilimler öğrencilerinden daha çok tercih edilmiştir.

3.4. Öğrencilere Uygulanan Tutum Ölçeklerinin Değerlendirilmesi

Öğrencilerin çeşitli açılardan demokratik tutum ve değerlerini belirlemek amacıyla farklı tutum ölçekleri uygulanmıştır. Bunlar, ayrıntıları kuramsal çerçevede belirtildiği gibi, demokratik ilkelere ilişkin tutum ölçeği, özgürlüğün değeri ölçeği, özgür konuşma ölçeği, oyunun kuralları ölçeğidir. Bu ölçekleri oluşturan her maddenin ortalaması verilecektir. Ardından, öğrencilerin birinci sınıf ve son sınıf

olmalarına ya da fen bilimleri ve sosyal bilimler öğrencisi olmalarına göre anlamlı farklılıklar taşıyıp taşımadığı değerlendirilecektir.

3.4.1. Demokratik ilkelere ilişkin tutum ölçeğinin değerlendirilmesi

Tablo 3.43. Demokratik İkelere Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı İstatistikler

	Sıklık	Ortalama	
		İstatistik	Standart Hata
Her vatandaş gerekirse, inançlarını hayata geçirme hakkına sahiptir.	267	1,68	0,065
Herkes çoğunluktan farklı olsa da görüşünü ifade etme hakkına sahiptir.	267	1,40	0,047
Siyasal muhalefet olmadan kendi ayakları üzerinde durabilen bir demokrasi düşünülemez.	267	1,99	0,068
İlke olarak her demokratik parti, iktidara gelebilme şansına sahip olmalıdır.	267	2,52	0,083
Farklı çıkar grupları arasındaki çatışmalar ve onların siyasal iktidardan talepleri, toplumun genel çıkarlarına uygun değildir	267	3,70	0,072
Bir vatandaş kamu düzenini tehdit ederse, grev ve gösteri yapma hakkından mahrum bırakılır	267	3,44	0,085
Her demokratik toplumda şiddeti gerektiren bazı çatışmalar olabilir	267	2,36	0,080
Siyasal muhalefetin yapması gereken, siyasal iktidarı eleştirmek yerine onu desteklemektir	267	2,46	0,076
İnsan topluluklarının çıkarları bireylerin özel çıkarlarının üstündedir	267	1,86	0,073

Tablo 3.43'e göre "herkes çoğunluktan farklı bile olsa görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir" yargısı 1,4 puan ortalamasına ulaşmıştır. Dolayısıyla diğer yargılar arasında en düşük ortalamaya sahiptir. En demokratik cevap 1, en anti-demokratik cevap 5 puan aldığına göre en düşük ortalamaya sahip yargı, en yüksek demokratik ortalamaya sahiptir. Diğer bir deyişle, bu yargıya, öğrenciler en yüksek oranda daha demokratik cevap vermişlerdir "Farklı çıkar grupları arasındaki çatışmalar ve onların siyasal iktidardan talepleri, toplumun genel çıkarlarına uygun değildir" yargısı ise 3,7 ortalama ile en yüksek ortalama sahiptir. Bu yüzden bu ölçekte en yüksek düzeyde demokratik ilkelere uzaklaşıldığı bir yargı olmaktadır. Demek ki, öğrenciler farklı görüşlerin varlığını ve ifade edilmesini büyük çoğunlukla kabul etmekte, ancak çıkar çatışmasını ve farklı çıkarların taleplerini aynı derecede hoş karşılamamaktadırlar. İlke olarak bazı görüşleri desteklemekte ancak, uygulamada farklılaşabilmektedirler.

Tablo 3.44. Temel Bilim Alanlarına Göre Demokratik İkelere

	Temel Bilim Alanları	Sıklık	Ortalama	Standart Hata
--	----------------------	--------	----------	---------------

Demokratik ilkelere ilişkin tutum ölçeği toplamı	Fen Bilimleri	101	22,37	0,43460
	Sosyal Bilimler	166	20,86	0,32425
T- Testi	T değeri		p değeri	
	2,824		0,005	

Tablo 3.44'e göre sosyal bilimler öğrencilerinin ortalama puanları (20,86), fen bilimleri öğrencilerinin ortalama puanlarından (22,37) daha düşüktür. Dolayısıyla, sosyal bilimler öğrencileri, demokratik ilkeler tutum ölçeğine göre, ortalamalar bazında daha demokratiktir. Ayrıca, yapılan t- testi sonucunda, $p < 0,05$ olduğuna göre demokratik ilkeler bakımından sosyal bilimler öğrencileri ile fen bilimleri öğrencileri arasındaki farklılık sadece ortalama olarak değil istatistiksel olarak da anlamlı çıkmıştır.

Tablo 3.45. Sınıflara Göre Demokratik İlkeler

	Sınıf	Sıklık	Ortalama	Standart Hata
Demokratik ilkelere ilişkin tutum ölçeği toplamı	Birinci Sınıf	159	21,61	0,3400
	Son Sınıf	108	20,86	0,4173
T- Testi	t değeri		P değeri	
	0,837		0,403	

Tablo 3.45'de görüldüğü gibi, demokratik ilkeler açısından, birinci sınıf ve son sınıfların ortalamaları birbirine oldukça yakındır. İstatistiksel olarak da anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0,05$).

3.4.2. Özgürlüğün değeri ölçeğinin değerlendirilmesi

Tablo 3.46'ya göre, 4 olumsuz yargıdan oluşan özgürlüğün değeri ölçeğinin ortalama puanları birbirlerine oldukça yakındır. En düşük ortalama 3,52, en yüksek ortalama 3,86. Bu durumda, ortalama 5'e daha yakın; yani anti-demokratikliğe daha yakın olmaktadır.

Tablo 3. 46. Özgürlüğün Değeri Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı İstatistikler

	Sıklık	Ortalama	
		İstatistik	Standart Hata
Kişiler, çoğunluğun görüşlerinden radikal olarak farklı olan siyasal görüşlere katılmak zorunda olmamalıdır	267	3,52	0,0859
Radikal ve aşırı siyasal grupların gösterileri yapmalarına, toplum içinde düzensizlik ve kaosa sebep olduğu için izin verilmemelidir	267	3,75	0,0807
Özgür konuşma hakkı, toplumdaki aşırı siyasal görüşlerle mücadele	267	3,38	0,0784

etmek zorunda bırakırsa, bir anlamı yoktur			
Düzenli bir toplumda yaşamak, insanlara çok fazla özgürlüğün tanındığı karmaşık bir toplumda yaşamaktan daha iyidir	266	3,86	0,0733

Tablo 3.47. Temel Bilim Alanlarına Göre Özgürlüğün Değeri

Özgürlüğün Değeri Ölçeği	Temel Bilim Alanları	Sıklık	Ortalama	Standart Hata
	Fen Bilimleri	100	14,33	0,3015
Sosyal Bilimler	166	14,63	0,2599	
T- Testi	t değeri		P değeri	
	0,74		0,460	

Tablo 3.47'ye göre, $p > 0,05$ olduğu için özgürlüğün değeri ölçeği ile temel bilim alanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 3.48. Sınıflara Göre Özgürlüğün Değeri

Özgürlüğün Değeri Ölçeği	Sınıf	Sıklık	Ortalama	Standart Hata
	Birinci Sınıf	159	15,17	0,2277
Son Sınıf	107	13,54	0,3362	
T- Testi	t değeri		P değeri	
	4,176		0,000	

Tablo 3.48'de ise $p = 0,00$ olduğu için özgürlüğün değeri ölçeği açısından birinci sınıflar ve son sınıflar arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu çerçevede, $13,54 < 15,17$ olduğuna göre, son sınıflar, birinci sınıflardan daha çok özgürlüğe değer vermektedir sonucuna ulaşılabilir.

3.4.3. Özgür konuşma ölçeğinin değerlendirilmesi

Tablo 3.49. Özgür Konuşma Ölçeğine İlişkin İstatistikler

	Sıklık	Ortalama	
		İstatistik	Std. Hata
Bizim görüşlerimize karşı olanların da konuşma hürriyetleri olmalıdır	267	1,71	,059
Siyasal görüşleri ne olursa olsun herkes yasalar karşısında eşittir.	267	1,38	,050
Görüşleri ne olursa olsun her insan konuşma özgürlüğüne sahiptir.	267	1,54	,058
Bir kimsenin neyi okuyup neyi okumayacağına kimse karışamaz.	267	1,44	,051
Özgür tartışma yapılmadığı sürece herhangi bir düşüncenin doğru olup	267	1,71	,060

olmadığı bilinemez.			
Ancak karşıt görüşlerin özgürce tartışıldığı ortamlarda gerçeğe ulaşılabilir.	267	1,85	,069
Herhangi bir konuda neyin doğru neyin yanlış olduğuna bir kişi ya da bir grup karar veremez.	267	1,76	,067
Vicdan özgürlüğü isteyeninin istediği dini ya da inançsızlığı seçebilmesi demektir.	267	2,11	,081

Tablo 3.49'a göre, "siyasal görüşleri ne olursa olsun herkes yasalar karşısında eşittir" görüşü 1,71 ortalama puanı ile en düşük ortalamaya sahiptir. Dolayısıyla, özgür konuşma ölçeği içinde, öğrencilerin, en demokratik oldukları görüştür. En az demokratik tutum içinde oldukları görüş ise 2,11 ortalama puanı ile "vicdan özgürlüğü isteyeninin istediği dini ya da inançsızlığı seçebilmesi demektir" görüşü olmuştur. Ancak ortalama puan çok da yüksek olmadığı için anti-demokratik olarak değerlendirilemez. En fazla öğrencilerin dini konularda daha tutucu bir yaklaşım sergiledikleri yorumu yapılabilir.

Tablo 3.50'ye göre temel bilim alanları ile özgür konuşma ölçeği arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, sosyal bilimler öğrencilerinin ortalama puanının, fen bilimleri öğrencilerinin puanından düşük olduğu görülmektedir. Daha açıklayıcı olarak dile getirilirse, sosyal bilimler öğrencileri özgür konuşma hakkını daha çok savunmaktadır ya da özgür konuşma hakkı çerçevesinde daha demokratiktir. Tablo 3.51'e bakıldığında $p > 0,05$ olduğu için birinci sınıflar ile son sınıflar arasında, özgür konuşma ölçeği bakımından, anlamlı bir farklılıktan söz edilemez.

Tablo 3.50. Temel Bilim Alanlarına Göre Özgür Konuşma Ölçeği

Özgür Konuşma Ölçeği	Temel Bilim Alanları	Sıklık	Ortalama	Standart Hata
	Fen Bilimleri	101	15,0297	,53036
Sosyal Bilimler	166	12,5783	,35006	
T- Testi	t değeri		P değeri	
	4,017		0,000	

Tablo 3.51 Sınıflara Göre Özgür Konuşma Ölçeği

Özgür Konuşma Ölçeği	Sınıf	Sıklık	Ortalama	Standart Hata
	Birinci Sınıf	159	13,4277	,40560

T- Testi	Son Sınıf	108	13,6204	,45945
	T değeri		P değeri	
	0,310		0,757	

3.4.4. Oyunun kuralları ölçeğinin değerlendirilmesi

Tablo 3. 52. Oyunun Kuralları Ölçeğine İlişkin İstatistikler

	Sıklık	Ortalama	
		İstatistik	Standart Hata
Yasaların uygulanışında yetkili makamların harekete geçmesini beklemeyi gerektirmeyen durumlar olabilir	267	3,10	,07228
Çoğunluk daima azınlığa egemendir	267	2,81	,08725
Dünya barışı için bazı masum insanlar acı çekmek zorunda kalabilir	267	2,00	,08238
Bir politikacı doğru sonuçları ulaşıyorsa, nasıl ulaştığı beni ilgilendirmez.	267	1,88	,07263
İyi bir amaç uğruna bazı hata ve haksızlıklar hoş görülebilir.	267	2,65	,08083
Politikacılar amaçlarına ulaşmada adil olmayan yollara başvurmak zorundadırlar.	267	1,44	,05933
Bilinçli oy vermeseler de tüm insanların oy verme hakkı bulunmalıdır.	267	2,61	,091
İnsanlık yararı için büyük değişiklikler yapmak bazen acımasız ve hain olmayı gerektirebilir.	267	2,15	,07696
Çok az sayıda politikacı temiz bir geçmişe sahiptir.	267	3,64	,07400
Eğer yasayı tamamen çiğnemeyeceksen, boşluklardan yararlanıp yasaya aykırı davranabilirsin	267	1,88	,07335
Toplum o kadar hızlı değişiyor ki, bazı değerlerin korunması için güç kullanmak zorunda kalınabilir.	267	2,42	,08265

Tablo 3.52’ye göre öğrenciler, oyunun kuralları ölçeği içinde “politikacılar amaçlarına ulaşmada adil olmayan yollara başvurmak zorundadırlar” yargısına karşı en demokratik tutumu sergilemişlerdir. Çünkü ortalama puana bakıldığında (1,44), bu görüşe büyük oranda karşı çıktıkları anlaşılmaktadır. Aynı ölçekte, öğrencilerin demokratiklikten en çok uzaklaştıkları, “yasaların uygulanışında yetkili makamların harekete geçmesini beklemeyi gerektirmeyen durumlar olabilir” yargısıdır. Öğrenciler, yasaların her zaman hızlı biçimde uygulanmamasına dayalı olarak bu yargıya, ortalama olarak olumlu cevap vermiş olabilirler.

Tablo 3.53. Temel Bilim Alanlarına Göre Oyunun Kuralları Ölçeği

	Temel Bilim Alanları	Sıklık	Ortalama	Standart Hata
Oyunun kuralları ölçeği	Fen Bilimleri	101	26,7426	,50102
	Sosyal Bilimler	166	26,5482	,50013

T- Testi	T değeri	P değeri
	0,259	0,796

Tablo 3.54. Sınıflara Göre Oyunun Kuralları Ölçeği

	Sınıf	Sıklık	Ortalama	Standart Hata
Oyunun kuralları ölçeği	Birinci Sınıf	159	27,4528	,46205
	Son Sınıf	108	25,3981	,56995
T- Testi	T değeri		P değeri	
	2,809		0,005	

Tablo 3.53’de oyunun kuralları ölçeğine göre, yapılan t testi sonucunda, fen bilimleri ile sosyal bilimler öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı ortaya çıkmıştır ($p < 0,05$). Ayrıca, ortalama puanları da birbirine son derece yakındır. Tablo 3.54 değerlendirildiğinde ise, birinci sınıf öğrencileri ile son sınıf öğrencileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanılmıştır. Son sınıf öğrencilerinin ortalama puanı (25,3981), birinci sınıf öğrencilerinin ortalama puanından (27,4528) daha düşük olduğu için oyunun kuralları ölçeği açısından son sınıf öğrencilerinin daha demokratik olduğu söylenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi oyunun kuralları ölçeği, demokrasinin daha çok biçimsel yönünü vurgulamaktadır.

3.5. Genel Değerlendirme

Araştırma sonuçlarından elde edilen veriler toplu bir biçimde genel olarak değerlendirilecektir. Önemli olarak görülen sonuçlar vurgulanacaktır. Öncelikle öğrenci ile ilgili genel bilgiler incelendiğinde, örneklemdaki öğrencilerin, %59,6’sını birinci sınıf ve %40,4’ünü dördüncü sınıf öğrencilerinin; %37,8’ini fen bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerin, %62,2’sini sosyal bilimler alanında öğrenim gören öğrencilerin oluşturdukları görülmektedir. Karşılaştırmalar temelde bu ölçütlere göre yapılmıştır. Anket uygulanan öğrencilerin % 54,7’si erkek, % 45,3’ü ise kız öğrencidir. Öğrencilerin % 86,9’u diğer gelir kaynaklarının yanında aile desteğini de kullanmaktadır.

Öğrencilerin %65,5’i en uzun süre il merkezlerinde, %27,7’si ilçe merkezlerinde, %6,7’si köylerde yaşamıştır. Anne ve baba eğitim düzeyi ile öğrencilerin temel bilim alanları ve sınıfları arasında anlamlı bir ilişki

bulunamamıştır. Ancak, araştırmanın değişkenleri olarak belirlenmeyen fakülteler açısından anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, mühendislik fakültesi öğrencilerinin hem anne hem baba eğitim düzeyi en yüksek orandadır. Fakültelere göre demokratik tutumların ölçülmesi bir başka araştırmanın konusu olabilir.

Aile ile ilgili değişkenlerin bir diğeri anne-babanın meslekleridir. Öğrencilerin annelerinin %79'u ev kadınıdır. Babalarının, %33,3'ünün emekli ve %33'ünün serbest meslek (esnaf-tüccar) sahipleri olduğu görülmektedir. Gelir dağılımı meslek dağılımına paralel olarak oldukça düşüktür. Öğrenci ailelerinin %30,3'ü, 751-1.250 YTL gelir aralığında toplanmıştır. Ardından %26,6 ile 401-750 YTL gelir aralığı gelmektedir.

Aile içi kararlarda etkili olma ile öğrencilerin kaçınıcı sınıf olduğu ve aile içi kararlarda etkili olma ile temel bilim alanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Tüm öğrenciler değerlendirildiğinde, %33,7 oranı ile aile içi kararlarda babanın etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ailenin yaşlılarının etkili olma oranı ise %1,9'dur. İkisinin toplamı %35,6'dır. Annenin tek başına etkili olma oranı ise %9'dur. Diğer yandan baba ve anne birlikte karar verenler %28,5, aile üyeleri birlikte karar verenler, % 25,5 oranında temsil edilmektedirler. Öğrencilerin %56,9'u söz hakkından yoksun olmadığını belirtmiştir.

Öğrencilerin, serbest zaman etkinlikleri açısından incelenirse sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören öğrencilerin (%89,8) fen bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerden (%79,2) daha yüksek oranda gazete okuma alışkanlığına sahip olduğu görülmektedir. Öğrenciler arasında siyasal içerikli toplantılara katılma ile dernek vb. etkinliklere katılma düzeyinin son derece düşük olduğu tespit edilmiştir (%3,3). Sebep olarak %34,8'i siyasetten hoşlanmadığını belirterek siyasal ilgisizliklerini dile getirmişlerdir. Öğrencilerin aktif olarak siyasal etkinliklerde bulunmasını sosyal bilimler öğrencileri daha yüksek oranda desteklemektedir. Aynı şekilde siyasal ve toplumsal tartışmalarda çevresini haklı olmaya inandırma konusunda da sosyal bilimler öğrencileri daha yüksek orandadır.

Son sınıf öğrencilerinin rakamsal olarak, daha uzlaşmacı bir tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin %37,5'i halkın yönetimi etkilemesinde en uygun yol olarak seçimlerde oy kullanmayı, % 15,4'ü siyasal partilerde ve sivil toplum örgütlerinde aktif rol oynamayı görmektedir. Genellikle aktif bir siyasal

katılım içinde olmak düşüncesinde olmadıkları ortaya çıkmıştır. Oy verme davranışına ilişkin tutumları değerlendirildiğinde, öğrencilerin ailelerinin genelde özgür biçimde oy verdikleri ortaya çıkmıştır. Oy vermenin yetersiz olduğunu çevreyi de etkilemek gerektiğini düşünenlerin oranı dördüncü sınıflarda birinci sınıflardan daha yüksektir. Ayrıca varsayımımızın aksine, fen bilimleri öğrencilerinin çevreyi etkilemek gerektiği düşüncesine daha yüksek oranda sahip çıktıkları görülmektedir.

Öğrencilerin en çok güvendikleri kurumlar arasında üniversiteler gelmektedir. Siyasal partilere güven duyanlar ise çok düşük düzeydedir (%1,1).

İdeal parti sistemi olarak öğrencilerin çoğunluğu, çok partili sistemi benimsemektedir. Güçlü bir liderin siyasal yaşamı düzenlediği bir siyasal sistem çok düşük oranlarda tercih edilmiştir. Bu sonuca paralel olarak Türkiye'deki sorunları kesinlikle seçimle gelen hükümetlerin çözeceklerine duyulan inanç oldukça yüksektir.

Siyasal değişmeye karşı öğrencilerin çoğunluğu olumlu bir tutum sergilemektedir. Ayrıca, sosyal bilimler öğrencilerinin, fen bilimleri öğrencilerine göre siyasal ve toplumsal kurumların değişimine daha olumlu baktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Son sınıf öğrencilerinin küçük farkla da olsa birinci sınıf öğrencilerine göre daha değişmeye daha olumlu baktıkları anlaşılmıştır.

Öğrencilerin %46,8'i diktatörlüğü hiçbir halde mazur görülemez olarak değerlendirirken, %27,7'si örgütlenme özgürlüğünün hiçbir halde sınırlandırılmayacağını belirtmiştir. Sosyal bilim öğrencileri örgütlenme özgürlüğünün sınırlandırılmaması konusunda daha duyarlı çıkmışlardır.

Öğrencilerin çok büyük çoğunluğu siyasal tartışmalarda şiddet kullanılmasına karşı çıkmıştır. Son sınıf öğrencileri, birinci sınıf öğrencilerinden, biraz daha yüksek oranla şiddete karşı çıkmışlardır. Yine son sınıf öğrencileri birinci sınıf öğrencilerinden daha yüksek oranda, din kurumunun insanların vicdanlarında kalmasını, insan ve toplum hayatının diğer yönlerine müdahale etmemesi gerektiği görüşüne katılmaktadırlar. Son sınıf öğrencileri laiklik ilkesine daha bağlı gözükmektedir. Bu sonuçlar eğitim sürecini demokratik tutumlara etkisini doğrular niteliktedir.

Devletin farklı siyasal görüşlere karşı tutumunun ne olması gerektiği konusunda, öğrencilerin %65,2'si eşitlik ilkesi gereğince hoşgörülü davranmalıdır

diyerek farklılıklara karşı hoşgörülü olduklarını belirtmişlerdir. Sosyal bilimler öğrencileri, fen bilimleri öğrencilerinden, daha yüksek oranda eşitlik ilkesi gereği hoşgörülü davranılması taraftarıdır. Tehlikeli olabilecek görüşlere hoşgörüsüz davranma fikri ise fen bilimleri öğrencileri arasında daha yüksek orandadır. Bu durumda sosyal bilimler öğrencilerinin daha demokrat olduğu yönündeki varsayım bu açıdan da doğrulanmıştır.

Öğrencilerin karşıt partiye ilişkin tutumları değerlendirilirse, son sınıfların, birinci sınıflara göre, karşıt ideolojideki partinin tehlike yaratmayacağını düşünmeleri, bu açıdan daha demokrat olduklarını göstermektedir.

Uygulanan tutum ölçekleri açısından değerlendirilme yapılırsa, sosyal bilimler öğrencileri, demokratik ilkeler tutum ölçeğine göre, hem ortalama olarak hem de istatistiksel olarak daha demokratiktir. Birinci ve son sınıf öğrencileri ise ortalama olarak birbirlerine yakın olduğundan dolayı, herhangi bir değerlendirme yapmak mümkün olmamaktadır.

Özgürlüğün değeri ölçeği ile temel bilim alanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ortalama olarak da birbirlerine oldukça yakındırlar. Yine aynı ölçeğe göre son sınıflar birinci sınıflardan hem ortalama olarak hem de istatistiksel olarak daha yüksek değere sahiptir. Diğer bir deyişle, son sınıf öğrencilerinin özgürlüğe daha çok değer verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Özgür konuşma ölçeği çerçevesinde, sosyal bilimler öğrencileri fen bilimleri öğrencilerinden daha demokratiktir. Sınıflar açısından ise özgür konuşma ölçeği açısından gerek ortalama olarak gerekse istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Oyunun kuralları ölçeğine göre, fen bilimleri ile sosyal bilimler öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Demokrasinin daha çok biçimsel yönünü vurgulayan oyunun kuralları ölçeği açısından son sınıf öğrencilerinin birinci sınıf öğrencilerinden daha demokratik olduğu ortaya çıkmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, temel olarak, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlere ne ölçüde sahip olduğu ortaya konmaya çalışıldı. Öncelikle demokrasi, siyasal kültür, siyasal toplumsallaşma, üniversite, demokratik eğitim, demokratik tutum ve değer kavramları analiz edilerek kavramsal ve teorik çerçeve oluşturuldu. Ardından, yapılan alan araştırması ile, kavramsal ve teorik çerçevenin yönlendirmesi ile hazırlanan anket soruları, Pamukkale Üniversitesi'nde öğrenim gören 267 öğrenci üzerinde uygulandı. Elde edilen verilerin bir kısmı yalnızca betimsel olarak değerlendirilip öğrenci ile ilgili genel bilgiler verirken; bir kısmı öğrencilerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri ile ilgili olup, siyasal tutum ve davranışlarıyla karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Ayrıca, demokratik tutumların çeşitli yönleriyle ilgili tutum ölçekleri de uygulanmıştır. Bu ölçekler, demokratik ilkelere ilişkin tutum ölçeği, özgürlüğün değeri ölçeği, özgür konuşma ölçeği, oyunun kuralları ölçeğidir.

Bu çerçevede araştırmanın verilerini, öncelikle araştırmanın yola çıktığı temel varsayımdan hareketle değerlendirmek uygun olmaktadır. Araştırma, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerlerinin eğitim, temel bilim alanları, cinsiyet, aile, meslek, yerleşim yeri, gelir, kitle iletişim araçları gibi pek çok ekonomik, toplumsal değişkenin etkisine bağlı olarak değiştiği ve hiçbir değişkenin tek başına etkili olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Araştırma sonucunda, bu varsayımı destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun il merkezlerinde, diğer bir ifadeyle kentsel ilişki ve yapılar içinde toplumsallaştığı ortaya çıkmıştır. Farklılıkların ve karmaşık ilişkilerin bulunduğu bir yapı, demokratik değerlerin benimsenmesini olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanında, eğitim düzeyi arttıkça demokratik tutumlara sahip olma oranının arttığı, pek çok araştırma ile doğrulanmıştır. Ancak, öğrencilerin anne-babalarının eğitim düzeyi oldukça düşük düzeylerde kalmıştır. Aile, demokratik eğitimin verildiği ilk toplumsal kurum olarak önemli bir işleve sahiptir. Bu durumda anne-babanın eğitim düzeyinin, demokrasinin bir yaşama biçimi olarak algılanmasına doğrudan katkıda bulunduğu söylenemez. Ailelerin meslek ve gelir düzeyleri de eğitim düzeylerine paraleldir. Aile içi karar alma süreci bakımından, geleneksel ilişkilerin etkisiyle babanın etkili olma oranı yüksek olmayı sürdürürken, kararların tüm aile üyeleri ile alındığı

demokratik ilişkiler de yaygınlaşmaktadır. Bu sonuçların bir arada düşünülmesi toplumsal gerçekliğin çok boyutluluğunu bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Belirtilen değişkenlerin bir kısmı, demokratik tutumların oluşması için elverişli koşullar oluştururken, bir kısmı aksine etkide bulunabilmektedir. Bu durumda demokrasi olgusunun benimsenmesi için pek çok değişkenin bir arada etkili olduğu ve hiçbir değişkenin tek başına etkili olmadığı varsayımı araştırma sonuçları ile doğrulanmış olmaktadır.

Araştırmada, nedensellik ilişkisi yalnızca, öğrencilerin eğitim süreci ve temel bilim alanlarıyla kurulmuştur. Bu çerçevede, ilk olarak, dördüncü sınıf öğrencilerinin, birinci sınıf öğrencilerinden daha demokratik olduğu hipotezi oluşturulmuştur. İkinci hipotez ise sosyal bilimler öğrencilerinin fen bilimleri öğrencilerinden daha demokratik olduğu şeklindedir. Hipotezlerin araştırma sonuçlarına göre değerlendirilmesi gerekir. Ancak bu değerlendirme, hipotezin demokratik tutumların farklı yönlerine göre yapılacaktır.

Temel bilim alanlarına göre öğrencilerin demokratik tutumları değerlendirilirse, gazete okuma alışkanlığı, öğrencilerin aktif olarak siyasi etkinliklerde bulunması, siyasal tartışmalara katılma derecesi, çok partili siyasal sisteme ilişkin tutum, siyasal değişmeye karşı tutum, diktatörlüğe karşı tutum, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin tutum ve devletin farklı siyasal görüşlere karşı tutum yönlerinden, sosyal bilimler öğrencilerinin fen bilimleri öğrencilerinden daha demokratik olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, yukarıda belirtilen tutumlar çerçevesinde sosyal bilimler öğrencilerinin daha demokratik olduğu hipotezi geçerlidir. Ancak, oy verme davranışının yeterliliği, tek partili sisteme ilişkin tutum, karşıt siyasal partiye ilişkin tutum açısından, fen bilimleri öğrencilerinin daha demokratik olması söz konusu tutumlar açısından hipotezin doğrulanmadığını göstermektedir. Tutum ölçekleri açısından demokratik ilkeler tutum ölçeği ile özgür konuşma ölçeği açısından sosyal bilimler öğrencilerinin daha demokratik olduğu sonucuna ulaşılmış; özgürlüğün değeri ve oyunun kuralları ölçeği açısından ise sosyal bilimler öğrencileri ile fen bilimleri öğrencileri arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Aynı değerlendirme, eğitim sürecinin etkisini belirlemek için yapılacaktır. Bu durumda birinci sınıf öğrencileri ile dördüncü sınıf öğrencilerinin karşılaştırılması ile

ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi gerekir. Dördüncü sınıf öğrencilerinin, siyasal tartışmalarda uzlaşmacı tutum, siyasal katılım düzeyi ve oy verme davranışının yeterliliği, tek parti sistemi, siyasal değişmeye karşı tutum, diktatörlüğe ilişkin tutum, siyasal şiddete ilişkin tutum, din kurumuna ilişkin tutum ve laiklik ilkesi ile karşıt siyasal partiye ilişkin tutumlar açısından birinci sınıf öğrencilerinden daha demokratik olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, eğitim sürecinin, belirtilen tutumlara göre, demokratik tutumların benimsenmesine katkıda bulunduğu hipotezi doğrulanmaktadır. Devletin farklı siyasal görüşlere tutumu açısından ise birinci sınıf öğrencileri daha demokratik bir tutum sergilemişlerdir. Tutum ölçekleri açısından değerlendirildiğinde, özgürlüğün değeri ölçeği ile oyunun kuralları ölçeğine göre, son sınıf öğrencilerinin daha demokrat oldukları belirtilmelidir. Eğitim sürecinin etkisi bu ölçekler açısından kendisini hissettirmektedir. Özgür konuşma ve demokratik ilkeler tutum ölçeğine göre ise, birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Karşılaştırma olanağı olmayan ya da karşılaştırma sonucunda anlamlı farklılıklar bulunmayan sorulara ilişkin tutumlar betimleyici olarak verilmiştir. Böylelikle, öğrencilerin genel olarak demokrasi olgusunun çeşitli boyutlarına ilişkin tutumları sunulmuştur.

Bu çerçevede, öğrencilerin siyasal amaçlı kuruluşlara katılım düzeyi oldukça düşüktür. Sebep olarak da büyük bir oranla siyasetten hoşlanmadıklarını göstermişlerdir. Bu sonuç öğrencilerin siyasal ilgisizliklerini yansıtması bakımından anlamlı bir sonuçtur. Bununla birlikte, öğrencilerin çoğunluğu, öğrenciler arasında ideolojik anlamda gruplaşmaların olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin genel anlamda uzlaşmacı ve farklı görüşlere hoşgörü içinde bir tutum içinde buldukları da araştırmanın sonuçları arasındadır.

Öğrenciler, halkın yönetimi etkilemesinde en uygun yolu, seçimlerde oy kullanmak olarak görmektedirler. Aktif siyasal eylemlerde bulunmanın uygun yol olarak görülmesi, daha düşük oranda da olsa tercih edilmiştir. Siyasal amaçlı kuruluşlara katılımın düşük olması karşısında bu tercih, öğrencilerin gelecekte aktif olma isteği içinde olduklarını göstermektedir. Babanın aile üyelerine oy verme konusunda baskısı yok denecek kadar sınırlıdır. Bu sonuç, demokrasinin geleceği açısından, sevindirici bir sonuçtur.

Demokratik, laik, sosyal hukuk devletinin devamı konusunda, öğrenciler en çok Silahlı Kuvvetlere güvenmektedirler. Siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşlarına güven duyma oranı çok düşüktür. Siyasal etkinlik duygusunun gelişmemiş olmasının da bu sonuç üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Öğrenciler, büyük çoğunlukla çok parti sistemini ideal parti sistemi olarak görmekte ancak mevcut çok partili sisteme güvenmemektedirler. Bununla birlikte temel sorunların yine seçimle gelen hükümetlerce çözümleneceğini düşünmektedirler.

Araştırmada ilke olarak, hoşgörü, uzlaşma, özgürlük gibi temel demokratik değerlerin benimsendiği; demokratik değerlere uygun olmayan tutumlar ile daha çok uygulama düzeyinde karşılaşıldığı ortaya çıkmıştır.

Bütün bu bulgular öğrencilerin demokrasi karşısındaki duruşlarının çok boyutlu ve karmaşık özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Tüm toplumsal olgu ve olaylarda geçerli olan çok yönlülük ve farklı koşulların bir arada etkide bulunması durumu ile, bu çalışmada da karşılaşılmaya olmaktadır. Bu durumda farklı değişkenlerin etkileşimi ile şekillenen demokratik tutumları, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal koşullar çerçevesinde ele almak sağlıklı bir yol olmuştur.

Araştırma, demokrasinin bir yaşama biçimi olarak algılanması gerektiği düşüncesine paralel olarak gelişmiştir. Demokratik siyasal kurum ve ilişkilerin var olması, öncelikle kültürel ve psikolojik bir değişmeyi zorunlu hale getirmektedir. Üniversite öğrencileri, bu değişmeyi gerçekleştirebilecek bir kesimi temsil etmektedir. Dolayısıyla üniversite kurumuna bu konuda önemli görevler düşmektedir. Elbette demokrasiye ilişkin olumlu tutumların gelişmesinde aile başta olmak üzere pek çok kurumun etkisi vardır. Ancak araştırma konusu açısından vurgulanması gereken nokta, eğitimin etkisidir. Farklılıklara hoşgörü ile bakılabildiği, karşıtlıkların uzlaşmacı bir tutumla çözümlenebildiği, özgürlük, eşitlik gibi değerlerin uygulama alanı bulabildiği demokratik bir toplum için demokrasi eğitimi çok önemli hale gelmiştir. Tüm eğitim kurumlarına önemli bir görev düştüğü gibi, üniversite bu konuda diğer kurumlara model olmalıdır. Bu çalışmalar farklı üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler arasında da yapılırsa, öğrencilerin demokrasiyi benimseme düzeyi konusunda daha kesin sonuçlara ulaşılabilecektir.

Üniversiteler dışında, toplumsal yapı içindeki diğer eğitim kurumlarında ve diğer toplumsal kurumlarda demokratik bir siyasal kültürün oluşup oluşmadığını tespit etmek, Türk toplumunun demokrasi konusunda hangi düzeyde bulunduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır.

Aile kurumu, farklı meslek grupları, siyasal kurumlar üzerinde demokratik değerlere ilişkin çalışmaların sayısı arttıkça, ortaya çıkan sonuçlar, Türk toplumunun demokrasiye ilişkin tutumlarının hangi düzeyde olduğunu belirlenmesine önemli bir yarar sağlayacaktır. Böylelikle, demokrasi eğitimi konusundaki eksiklikler göz önüne alınıp, yapılması gerekenler belirlenecektir. Bu çalışmanın da, bu alandaki araştırmalara küçük bir katkı olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan V. (2002). Birey ve Toplum, *Sosyolojiye Giriş*, Ed. İhsan Sezal, Ankara: Martı Yayınevi.
- Alkan T., Ergil D. (1980). *Siyaset Psikolojisi: Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Alkan T. (1989). *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Almond G. vd. (2001). *Comparative Politics A Theoretical Framework*, 3.ed., New York: Addison- Wesley Inc.
- Almond G. ve B. Powell (1978). *Comparative Politics: System, Process and Policy*, 2. ed., Boston.
- Almond G. A, Verba, S. (1965). *The Civic Culture, Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Boston: Little Brown and Co.
- Altman D. and A. Perez-Linan. (2002). Assessing the Quality of Democracy:..., *Democratization*, Vol 9, No 2, Summer.
- Altunışık R. vd. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Arslıanoğlu R. (1998). Küreselleşme ve Üniversite, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 21, No 1.
- Başaran İ.E. (1985). Demokrat Öğrenci Nasıl Yetiştirilir?, *AÜEBF Dergisi*, Cilt 19, sayı 1- 2.
- Bilgen N. (2004). Üniversite, *Çağdaş Eğitim*, Sayı 306.
- Bilgiseven A.K. (1982). *Genel Sosyoloji*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Binbaşoğlu C. (1986). Demokratik Davranışlar ve Demokratik Eğitim İlkeleri, *Çağdaş Eğitim*, Sayı 109.
- Bozkurt T., S. Tevruz. (2000). Üniversite Öğrencilerinin Dini ve Siyasi Tutumları ile Gelecekle İlgili Beklentileri Arasındaki İlişkiler, *M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 1.
- Büyükkaragöz S.S., Kesici Ş.(1998). *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*, Ankara: TDV Yayınları.
- Büyükkaragöz S. (1995). *Yükseköğretim Programları ve Demokratik Tutumlar*, Ankara: TDV Yayınları.
- Conway M. vd. (1996). Democratic Socialization in the Schools, *Democracy, Socialization and Conflicting Loyalties in East and West*, Ed. Russell F.Farnen vd., Hampshire: Macmillan Pres Ltd.
- Çağlar, D. (1977). Demokrasi ve Eğitim, *Çağdaş Eğitim*, Sayı 14.
- Çukurçayır, M.A. (2000). Demokrasi ve İnsan Hakları, *Demokrasi Dosyası*, Der. TDV, Ankara: TDV Yayınları.

- Dahl, R. (1996). *Demokrasi ve Eleştirileri*, çev. Levent Köker, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Diamond, L. (1995). Demokrasinin Üç Paradoksu, çev. Mehmet Turhan, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Duverger, M. (1998). *Siyaset Sosyolojisi*, çev., Şirin Tekeli, 5.b., İstanbul: Varlık Yayınları.
- Erdoğan, M. (1999). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Erdoğan, M. (1997). Türkiye’de Siyasal Sistem ve Demokrasi, *Yeni Türkiye Dergisi, Türk Demokrasisi Özel Sayısı*, Sayı 17.
- Ergüder, Ü. vd. (1991). *Türk Toplumunun Değerleri*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Erkan H. ve C. Erkan. (1998). *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eroğul, C. (2000). Siyasal Katılmanın İdeolojik Ortamı, *Mülkiye*, C:8, Sayı:24.
- Eroğul, C. (1993). *Anatüzeğe Giriş*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Eserpek, A. (1981). *Eğitimin Yeni Tutum Geliştirmede Etkinlik Derecesi: A.Ü. Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama*, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay.
- Frey, F. (1975). Patterns of Elite Politics in Turkey, *Political Elites in the Middle East*, Ed. George Lenczowski, Washington: American Enterprise Institute.
- Gazi Üniv., (2001). *Üniversite Gençliği*, Ankara, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi.
- Gökçe, O.vd. (2001). Konya’da Siyasal Kültür ve Demokratik Değerler, *SÜİİBF Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1-2.
- Gökçe, B. (1992). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Ankara: Savaş Yayınları.
- Göle, N. (2000). 80 Sonrası Politik Kültür, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Ankara: Alfa Basım.
- Görmez, K. (1999). *Türkiye’de Siyasal Yapı ve Siyasal Kültür*, G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, , Cilt 1, Sayı 1.
- Göze, A. (1987). *Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler*, 4.b., İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Gutmann, A.(1987). *Democratic Education*, Princeton, New Jersey: Princeton University Pres.

- Gündoğan, E. (2003). *Demokrasinin Ne Olduğu Üzerine Bir Tartışma Denemesi, Yönetişim Siyaset ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl I, Sayı. 2.b.
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2.b.
- Güvenç, B. (1976). Değerler, Tutumlar ve Davranışlar, *Toplumbilimlerde Araştırma ve Yöntem*, Ed. Ruşen Keleş, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Harber, C. (2002). "Education, Democracy and Poverty Reduction in Africa", *Comparative Education*, Vol. 38, No. 3.
- Horowitz, E.M. (2001). *Citizenship and Youth in Post-Communist Poland: The Role Of Communication in Political Socialization*, (Basılmamış Doktora Tezi), Madison: University of Wisconsin.
- Huntington S.P., J. D. (1975). *Siyasal Gelişme*, çev. Ergun Özbudun, Ankara: S. Yayınları.
- Huntington, S. (1996). *Üçüncü Dalga; Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev.: E. Özbudun, Ankara: Yetkin Yayınları.
- İçmeli, C. (1996). Üniversite Gençliği: Fırat Üniversitesi'ndeki Gençlerin Psiko- Sosyal Sorunları, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, No. 2.
- Kağıtçıbaşı, Ç.(1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*, 10.b, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1973). *Gençlerin Tutumları*, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2000). Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi, *Siyasal Rejim Tartışmaları*, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (1995). Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi, *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (1984). *Çağdaş Siyasal Bilim*, Ankara: Beta Yayınları.
- Karasar, N. vd. (1999). *Anadolu Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo- Kültürel ve Sosyo- Ekonomik Özellikleri ile Beklenti ve Sorunları*, 4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'ne sunulan bildiri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, Y.K.(1984).*İnsan Yetiştirme Düzenimiz Politika/Eğitim/Kalkınma*, 4.b., Ankara: H.Ü. Eğitim Fakültesi.
- Kışlalı, A.T.(2000). *Siyasal Sistemler*, 5.b., Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A.T.(2000). *Siyaset Bilimi*, 8. b., Ankara: İmge Kitabevi.
- Kocacık, F.(1987). Üniversite Gençliği: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerinin Sorunları Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9.
- Kongar, E. (2001). *21. Yüzyılda Türkiye*, 29.b., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2000). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 8.b., İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Konrad Adenauer Vakfı, *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, İstanbul: İMV-SAM Araştırması, 1998.
- Korkut, H.(2003). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160.
- Köklü, N. “ Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde...” A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi, Cilt 28, No.2.
- Lijphart, A.(1986). *Çağdaş Demokrasiler*, çev: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Ankara: TDV ve Siyasi İlimler Derneği.
- Lipset, S.S. (1986). *Siyasal İnsan*, çev., Mete Tunçay, Ankara: Teori Yayınları.
- Lipson, L. (1984). *Demokratik Uygarlık*, çev., Haldun Gülalp, Türker Alkan, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Llosa, M.V. (1995). Özgürlük Kültürü, çev. Levent Köker, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Mardin, Ş. 19 Yy’da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti, *Türk Modernleşmesi: Makaleler-4*, Ed. M. Türköne-T. Önder, İstanbul, İletişim Y., 2.B.
- Mayo, H. (1964). *Demokratik Teoriye Giriş*, çev: Emre Kongar, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları:6.
- McHenry, D.E.(2000). Quantitative Measures of Democracy in Africa: An Assesment, *Democratization*, Vol.7, No.2.
- Oğuzkan, F.(1981). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, 2.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1978). *Türk Devrimi ve Yükseköğretim Gençliği*, Ankara: AÜSBF Yayınları No:144.
- Özbudun, E. Gençlik ve Demokrasi Eğitimi, 2. *Milli Gençlik Kongresi Tebliğleri*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları: 44.
- Özbudun, E. (1995). Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Der. Türk Demokrasi Vakfı, Ankara: TDV Yayınları.
- Özbudun, E. (2003). *Çağdaş Türk Politikası*, çev. Ali Resul Usul, Doğan Kitapçılık.
- Özer, İ.(2004). *Medyanın Toplumsal Değişime Etkileri*, http://www.byegm.gov.tr/SEMINERLER/denizli_iv/denizli-4.htm, (03/03/2005).
- Özer, İ. (1996). Üniversite Öğrencileri Demokrat mı?, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 3.

- Özer, İ. (1996). Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1.
- Öztürk, N.K. (2000). Demokrasi ve İnsan Hakları, *Demokrasi Dosyası*, Der. TDV, Ankara: TDV Yayınları.
- Robinson J.P. vd. (1999). *Measures of Political Attitudes*, San Diego:Academic Press.
- San, C. (1985).*Gençliğin Eğitimi ve Sorunları*, Ankara: TED Yayınları.
- San, C. (1993). Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite’de Özerklik ve Bilim Özgürlüğü”, *AÜSBF Dergisi*, cilt 48, No 1-4.
- Sarıbay A.Y., Ögün S.S. (1998). *Bir Politikbilim Perspektifi*, Bursa: Asa.
- Sarıbay, A.Y.(1998). Hukukun Hükümdarlığı, *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*, Bursa: Asa.
- Sarıbay, A.Y. (2000). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Sarıbay, A.Y. (1992). *Siyasal Sosyoloji*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sarıbay, A.Y.(1987-1988). *Siyaset Psikolojisi: Siyaset Psikolojisinin Alanı ve Kişilik Kuramları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ders Notları (Teksir), Bursa.
- Sartori, G. (1981). *Demokrasi Kuramı*, çev., Deniz Baykal, Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayın No: 23.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turan, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Saybaşıllı, K. (1999). *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, 2.b., Ankara: Doruk Yayınları.
- Selçuk, S. (1997). Dar Ufuklu Demokrasiyle Yetinmenin Bunaltıcı Dayanılmazlığı, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Demokrasisi Özel Sayısı*, Sayı 17.
- Serdar, Sertaç. (2005). *Yurttaş Yetiştiren Bir Kurum Olarak Üniversite*, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/sertac/sertac1.html>, 10.03.2005.
- Serdar, Sertaç. (2005). *Değişimi Mümkün Kılan Bir Süreç: Yeniden Toplumsallaşma*, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/sertac/sertac2.htm>, 10.03.2005.
- Tanilli, S. (2003). *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Tekeli, İ. (1980). *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- Teziç, E. (1991). *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*. İstanbul: Beta Yayınevi, 2.b.
- Timur, T.(2000).*Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*,Ankara: İmge Kitabevi.

- Touraine, A.(2002). *Demokrasi Nedir?*, 3.b., çev. Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tuna, M. (2000). Kültür ve demokrasi, *Demokrasi Dosyası*, Der.TDV, Ankara: TDV Yayınları.
- Turan, İ. (2000). Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Ankara: Alfa Basım.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Ankara.
- Türköne, M. vd. (2003). *Siyaset*, Ankara: Lotus.
- Tüzen, H., Meder M. (2002). PAÜ Öğrencilerinin Toplumsal, Ekonomik, ve Siyasal Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt I, No. 1.
- Uysal, B.(1984). *Siyasal Katılma ve Siyasal Katılma Davranışına Ailenin Etkisi*, Ankara:TODAİE Yayınları, No: 209.
- Weil, F.D. (1994). Political Culture, Political Structure and Democracy, *Research on Democracy and Society*, Vol 2.
- Yanardağ, A. (2000). *Üniversite Gençliğinin Demokratik Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Örneği*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yeşil, R. (2002). *Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayın.
- Yılmaz, A. (2000). *Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları*, Yeni Türkiye Yayınları: 7, Ankara.
- Yılmaz, A. (2001). *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Yücekök, A.N. (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, Ankara: AÜSBF Yayınları: 565.
- “...” <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, (18/04/2005, 13:45)

EK. 1. ANKET FORMU**BÖLÜM I**

1) Fakültesi ve Bölümü

2) Cinsiyeti

1. Kadın
2. Erkek

3) Yaşı

1. 17-19
2. 20-22
3. 23-25
4. 26 ve üstü

4) Bitirdiğiniz lise veya dengi okulun türü?

1. Resmi lise
2. Özel lise
3. Anadolu veya Fen Lisesi
4. Meslek Lisesi
5. İmam Hatip Lisesi
6. Diğer.....

5) Sınıf

1. Birinci sınıf
2. Son sınıf

6) Doğum yeriniz? Yerinin adı.....

1. İl
2. İlçe
3. Köy
4. Yurtdışı

7) Fakülteye girmeden önce en uzun yaşadığınız yerin önce adını yazınız.....

8) Bu yerin nasıl bir yer olduğunu işaretleyiniz?

1. İl
2. İlçe
3. Köy
4. Yurtdışı

9) Anne ve babanız bir arada mı yaşıyorlar?

1. Evet
2. Hayır, babam öldü
3. Hayır, annem öldü
4. Her ikisi de sağ ama boşandılar
5. Her ikisi de sağ ama ayrı yaşıyorlar
6. Her ikisi de öldü

10) Baba ve annenizin öğrenim durumu nedir?

BabaAnne

1. Okur- yazar değil	1. Okur-yazar değil
2. Okur- yazar	2. Okur-yazar
3. İlkokul	3. İlkokul
4. Ortaokul	4. Ortaokul
5. Lise	5. Lise
6. Fakülte/Yüksekokul	6. Fakülte/ Yüksekokul
7. Lisans Üstü	7. Lisans Üstü

11) Baba ve annenizin mesleği nedir?

BabaAnne

1. Memur	1. Ev hanımı
2. İşçi	2. Memur
3. Serbest Meslek	3. Serbest Meslek
4. Silahlı Kuvvetler Mensubu	4. Silahlı Kuvvetler Mensubu
5. Öğretim Üyesi/Görevlisi	5. Öğretim Üyesi/Görevlisi
6. Emekli	6. Tüccar
7. İşsiz	7. Emekli
8. Diğer, belirtiniz.....	8. İşsiz
	9. Diğer, belirtiniz.....

12) Ailenizin aylık geliri ortalama ne kadardır? (Milyon TL)

1. 250'den az
2. 251-400
3. 401-750
4. 751- 1.250
5. 1.251- 2.000
6. 2.000'den fazla

13) Öğrenim giderlerinizi nasıl karşılıyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

	<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>
1. Öğrenim Kredisi	()	()
2. Harç Kredisi	()	()
3. Başbakanlık Bursu	()	()
4. Özel burs	()	()
5. Aile karşılıyor	()	()
6. Bir işte çalışıyor	()	()

14) Öğrenime devam ederken nerede barınıyorsunuz?

1. Ailemin yanında	5. Yurtkur/ Üniversite yurdunda
2. Tek başıma evde	6. Özel Yurt
3. Arkadaşlarımla birlikte kiraladığım evde	7. Vakıf Yurdu
4. Akrabalarımla	8. Diğer, belirtiniz.....

15) Serbest zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz? (Üç ayrı cevabı önem derecesine göre 1,2,3 şeklinde derecelendirerek işaretleyiniz.)

1. Sinema, tiyatro, konsere giderim
2. Kitap, dergi, gazete okurum
3. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren dernek vb. örgütlerde etkinliklere katılım
4. Kahvehane, bar, disko vb. yerlere giderim
5. Spor yaparım
6. Siyasal içerikli toplantılara katılım
7. Diğer, belirtiniz.....

16) Konser, tiyatro, sinema gibi yerlere hangi sıklıkla gidirsiniz?

1. Haftada 1-2
2. Ayda 1-2
3. Yılda 1-2
4. Hiç

17) Üniversite içi ve dışında seminer, konferans ve kongrelere dinleyici olarak katılır mısınız?

1. Hemen hepsine
2. Bazılarına
3. Pek azına
4. Hiç birine

18) Devamlı olarak (en az haftada iki, üç defa) gazete okur musunuz? Eğer okuyorsanız hangi gazete olduğunu belirtiniz.....

19) Gazetelerde en çok okuduğunuz iki yazı çeşidini, önem derecesine göre numaralandırarak işaretleyiniz.

1. Ekonomi
2. Siyasi haber ve yorumlar
3. Güncel olaylar
4. Mizah, kültür, sanat vb.
5. Magazin/spor haberleri
6. Dış politika haberleri
7. Diğer, belirtiniz.....

20) Aileniz ile ilgili kararlarda genel olarak en çok kim etkilidir?

1. Babam
2. Annem
3. Babam ve annem birlikte
4. Ailenin yaşlıları
5. Aile üyeleri birlikte
6. Diğer, belirtiniz.....

21) Aile-içi kararlarda söz hakkından yoksunsanız, sizce bunun nedeni nedir?

1. Yalnızca büyüklerin karar vermesi bir gelenektir.
2. Görüşlerim ciddiye alınmaz
3. Ailede otorite sağlanabilmesi için bu gereklidir.
4. Yaşça küçük olmam
5. Diğer, belirtiniz.

22) Üniversite öğretim elemanları ya da yönetimle, üniversiteye ilişkin sorunları ne ölçüde tartışabiliyorsunuz?

1. Oldukça rahat
2. Sorunun niteliğine göre değişiyor
3. Sorunlarla ilgilenmiyorum
4. Oldukça zor

23) Üniversite öğrencileri arasında ideolojik anlamda gruplaşmalar olmakta mıdır?

1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok
4. Diğer, belirtiniz.....

24) Sizce üniversite öğrencileri aktif olarak siyasi etkinliklerde bulunmalı mıdır?

1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok

- 25) Aşağıda belirtilmiş olan alanlarda faaliyet gösteren herhangi bir dernek ya da kuruluşa üye iseniz üye olduklarınızı işaretleyiniz.
1. Sanat
 2. Spor
 3. Siyaset ve alt kuruluşları
 4. Kültür, sosyal, eğitim
 5. Hiçbir dernek ya da kuruluşa üye değilim
 6. Diğer, belirtiniz.....
- 26) 26. soruda bir siyaset ve alt kuruluşuna üye değilseniz, üye olmamanızın en önemli nedeni nedir?
1. Siyasetten hoşlanmıyorum
 2. Hiçbir siyasal parti görüşlerimi yansıtmıyor
 3. Bir partiye üye olmadan da bir şeyler yapılabilir
 4. Doğurabileceği olumsuz sonuçlarından endişeliyim
 5. Üniversite eğitimimi tamamladıktan sonra düşünüyorum
- 27) 26. soruda bir siyaset ve alt kuruluşuna üye iseniz, üye olmanızın en önemli nedeni nedir?
1. Mezuniyet sonrasında iş sınavlarında referans bulabilmek için
 2. Üye olduğum partinin siyasi liderini beğendiğim için
 3. Üye olduğum partinin programı görüşlerimi yansıttığı için
 4. Gençlerin sorunlarını duyurabilmek için
 5. Maddi bir menfaat elde etmek için
 6. Siyasal katılma hak ve özgürlüğümü, özgür bir vatandaş ve bilinçli bir yurttaş olarak kullanmak için
 7. Diğer, belirtiniz.
- 28) Arkadaşlarınızla siyasal ve toplumsal konularda yaptığınız tartışma ya da sohbetlere sizin katılma derecenizi, aşağıdaki ifadelerden hangisi en iyi şekilde yansıtır?
1. Genel olarak dinlerim, kendi görüşlerimi pek fazla ifade etmem
 2. Daha çok dinlemekle beraber, kendi görüşlerimi de söylerim
 3. Eşit ölçüde tartışma ya da sohbete katılırım
 4. Kendi fikirlerimi ifade etmekle yetinmem; arkadaşlarımı haklı olduğum inandırmaya çalışırım
 5. Diğer, belirtiniz.....
- 29) Siyasal tartışmalarda uzlaşmacı bir tutum izlemek,
1. Her zaman olumludur
 2. Zaman zaman olumludur
 3. Kararsızım
 4. Olumsuzdur
- 30) Halkın yönetimi etkilemesinde en uygun yol sizce hangisidir?
1. Seçimlerde oy kullanmak
 2. Kitle-iletişim araçları
 3. Topluca gerçekleştirilebilecek hareketler
 4. Yönetici ve siyasilerle bireysel ilişkiler kurmak
 5. Siyasal partilerde ya da sivil toplum örgütlerinde aktif rol oynamak
 6. Yönetimi etkilemek mümkün değildir
 7. Diğer, belirtiniz.....
- 31) Seçimlerde oy kullanırken ailenizde herkes aynı partiye mi oy verir?
1. Evet, herkes aynı partiye oy verir.
 2. Hayır, herkes istediği partiye oy verir.
 3. Bazıları aynı bazıları farklı partiye oy verirler.
 4. Bilmiyorum
- 32) Babanız aile üyeleri üzerinde hangi partiye oy verileceği konusunda baskı yapar mı?
1. Evet
 2. Hayır
- 33) Bazı kişilere göre yalnızca seçimlerde oy vermek yeterli değildir. İnsan görüşleri doğrultusunda ailesini, arkadaşlarını ve yakın çevresini de etkilemeye çalışmalıdır. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?
1. Oy vermek yeterlidir
 2. Oy vermek yetersizdir, çevreyi de etkilemek gerekir
 3. Siyasete ilgi duymuyorum
 4. Diğer, belirtiniz.....

- 34) Bir üniversite öğrencisi olarak, Anayasa’da ifadesini bulan “demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin” devamı için aşağıdakilerden en çok hangisine güvenirsiniz?
1. Hükümet
 2. Emniyet Teşkilatı,
 3. TBMM
 4. Silahlı Kuvvetler
 5. Sendikalar
 6. Sivil Toplum Örgütleri
 7. Siyasal Partiler
 8. Bağımsız Mahkemeler
 9. Basın
 10. Üniversite
 11. Diğer, belirtiniz
- 35) Gelişmekte olan bir ülkede size göre en ideal parti sistemi ne olmalıdır?
1. Tek parti sistemi
 2. İki parti sistemi
 3. Çok parti sistemi
 4. Siyasal partilerin olmadığı güçlü bir liderin siyasal yaşamı düzenlediği bir sistem
 5. Diğer, belirtiniz.....
- 36) Mevcut çok partili sistemin ülkemizin temel sorunlarını çözebileceğine inanıyor musunuz?
1. Evet
 2. Hayır
 3. Fikrim yok
- 37) Türkiye sorunlarını seçimle işbaşına gelen hükümetler mi, muhtura ya da darbe yoluyla işbaşına gelen hükümetler mi çözer?
1. Kesinlikle seçimle gelen hükümet
 2. Kesinlikle muhtura veya darbeye işbaşına gelen hükümetler
 3. Özel amaçlar doğrultusunda işbaşına gelen teknokrat hükümetler
 4. Fikrim yok
 5. Diğer, belirtiniz.....
- 38) İnsanlar çocukluklarından beri kendilerine önemli ve değerli olarak tanıtılmış hükümet politikalarını ve toplumsal kurumları değiştirmeye çalışmamalıdır.
1. Tamamen katılıyorum
 2. Katılıyorum
 3. Fikrim Yok
 4. Katılmıyorum
 5. Hiç katılmıyorum
- 39) Size göre hangi hallerde bir diktatörlük mazur görülebilir? (tercih edilebilir)
1. Ancak güçlü bir liderin halledebileceği güçlükler karşısında
 2. Halkın belli haklarının korunması koşuluyla
 3. Hızlı kalkınmanın sağlanabilmesi için
 4. Hiçbir halde mazur görülemez
 5. Diğer, belirtiniz
- 40) Size göre hangi hallerde çalışanların sendikalaşma ve grev hakkına getirilen sınırlamalar mazur görülebilir? (tercih edilebilir)
1. İşçi grupları için örgütlenme özgürlüğünü sınırlandırılabilir
 2. Hakkın özüne dokunmamak kaydıyla sınırlama getirilebilir
 3. Hızlı bir kalkınma hedefinin başarılabilmesi için örgütlenme özgürlüğü sınırlandırılabilir
 4. Örgütlenme hakkı hiçbir durumda hiçbir durumda sınırlandırılmaz.
 5. Diğer, belirtiniz.....
- 41) Siyasal tartışmalarda karşıt görüşlü insanların birbirlerine düşüncelerini kabul ettirmek için
1. Mutlaka şiddet kullanmaları gerekir
 2. Ara sıra şiddet kullanılabilir
 3. Hiçbir zaman şiddete gerek yoktur
 4. Kararsızım
- 42) Dinin insan ve toplum yaşamındaki yeri konusunda ne düşünüyorsunuz?
1. Din kişisel bir olgudur ve başka hiç kimseyi ilgilendirmemesi gerekir
 2. Din, insan ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesi için mutlaka gereklidir

3. Günümüz koşulları içinde önemi kalmamıştır
- 43) Size göre devletin farklı siyasal görüşlere tutumu ne olmalıdır?
1. Eşitlik ilkesi gereğince hoşgörülü davranmalıdır
 2. Bazı görüşler tehlikeli olabileceğinden onlara karşı hoşgörüsüz davranmalıdır
 3. Fikrim yok
 4. Diğer, belirtiniz
- 44) Siyasal görüşlerinize en fazla ters düşen bir partinin izlediği politikanın gelecekte demokrasiyi tehdit edecek bir tehlike yaratabileceğini düşünür müsünüz?
1. Tehlike yaratacağımı düşünmüyorum
 2. Tehlike yaratma olasılığı görüyorum
 3. Kesinlikle tehlike yaratacaklarını düşünüyorum
 4. Diğer, belirtiniz.....

BÖLÜM II

Bu bölümde demokratik tutum ve değerlerin belirlenmesi için farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri okuduktan sonra, yukarıda belirtildiği gibi **1. Tamamen Katılıyorum 2. Katılıyorum 3. Kararsızım 4. Kısmen Katılıyorum 5. Hiç Katılmıyorum** ifadelerinden size uygun olan herhangi birisini işaretleyiniz.

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç
Demokratik İkelere İlişkin Tutum Ölçeği					
1. Her vatandaş düşünce ve ideallerini hayata geçirme hakkına sahiptir.	1	2	3	4	5
2. Herkes çoğunluktan farklı olsa bile görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir.	1	2	3	4	5
3. Siyasal muhalefet olmadan gerçek bir demokrasi düşünülemez.	1	2	3	4	5
4. Ülke olarak her demokratik parti, iktidara gelebilme şansına sahip olmalıdır.	1	2	3	4	5
5. Farklı çıkar grupları arasındaki çatışmalar ve onların siyasal iktidardan talepleri, toplumun genel çıkarlarına uygun değildir. *	1	2	3	4	5
6. Bir vatandaş kamu düzenini tehdit ederse, grev ve gösteri yapma hakkından mahrum bırakılmalıdır. *	1	2	3	4	5
7. Her demokratik toplumda şiddeti gerektiren bazı çatışmalar olabilir. *	1	2	3	4	5
8. Siyasal muhalefetin yapması gereken, siyasal iktidarı eleştirmek yerine onu desteklemektir. *	1	2	3	4	5
9. Toplum çıkarları daima bireylerin özel çıkarlarının üstündedir.	1	2	3	4	5
Özgürlüğün Değeri Ölçeği					
1. Kişiler, çoğunluğun görüşlerinden radikal olarak farklı olan siyasal görüşlere katılmak zorunda olmamalıdır. *	1	2	3	4	5
2. Radikal ve aşırı siyasal grupların gösterileri yapmalarına, toplum içinde düzensizlik ve kaosa sebep olduğu için izin verilmemelidir. *	1	2	3	4	5
3. Özgür konuşma hakkı, toplumdaki aşırı siyasal görüşlerle mücadele etmek zorunda bırakırsa, bir anlamı yoktur. *	1	2	3	4	5
4. Düzenli bir toplumda yaşamak, insanlara çok fazla özgürlüğün tanınarak karmaşıklığa yol açtığı bir toplumda yaşamaktan daha iyidir. *	1	2	3	4	5
Özgür Konuşma Ölçeği					
1. Bizim görüşlerimize karşı olanların da konuşma hürriyetleri olmalıdır.	1	2	3	4	5
2. Politik görüşleri ne olursa olsun herkes yasalar karşısında eşittir.	1	2	3	4	5
3. Görüşleri ne olursa olsun her insan konuşma özgürlüğüne sahiptir.	1	2	3	4	5
4. Bir kimsenin neyi okuyup neyi okumayacağına kimse karışamaz.	1	2	3	4	5
5. Özgür tartışma yapılmadığı sürece herhangi bir düşüncenin doğru olup olmadığı bilinemez.	1	2	3	4	5
6. Ancak karşıt görüşlerin özgürce tartışıldığı ortamlarda gerçeğe ulaşılabilir.	1	2	3	4	5
7. Herhangi bir konuda neyin doğru neyin yanlış olduğuna bir kişi ya da bir grup karar veremez.	1	2	3	4	5
8. Vicdan özgürlüğü isteyeninin istediği dini ya da inançsızlığı seçebilmesi demektir.	1	2	3	4	5

Oyunun Kuralları Ölçeği

1. Yasaların uygulanışında yetkili makamların harekete geçmesini beklemeyi gerektirmeyen durumlar olabilir.*	1	2	3	4	5
2. Çoğunluk daima azınlığa egemendir.*	1	2	3	4	5
3. Dünya barışı için bazı masum insanlar acı çekmek zorunda kalabilir.*	1	2	3	4	5
4. Politikacı doğru sonuçlara ulaşıyorsa, nasıl ulaştığı beni ilgilendirmez.*	1	2	3	4	5
5. İyi bir amaç uğruna bazı hata ve haksızlıklar hoş görülebilir.*	1	2	3	4	5
6. Politikacılar amaçlarına ulaşmada adil olmayan yollara başvurmak zorundadırlar.*	1	2	3	4	5
7. Bilinçli oy vermeseler de tüm insanların oy verme hakkı bulunmalıdır.	1	2	3	4	5
8. İnsanlık yararı için büyük değişiklikler yapmak bazen acımasız ve hain olmayı gerektirebilir.*	1	2	3	4	5
9. Çok az sayıda politikacı temiz bir geçmişe sahiptir.*	1	2	3	4	5
10. Eğer yasayı tamamen çiğnemeyeceksen, boşluklardan yararlanıp yasaya aykırı davranabilirsin.*	1	2	3	4	5
11. Toplum o kadar hızlı değişiyor ki, bazı değerlerin korunması için güç kullanmak zorunda kalınabilir.*	1	2	3	4	5

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı.....: Rezzan AYHAN TÜRK BAY

Doğum Tarihi ve Yeri.....: 21.06.1976, Aydın

Eğitim Durumu

İlkokul.....: 1987, Denizli Gazi İlkokulu

Ortaokul.....: 1990, Pamukkale Ortaokulu

Lise.....: 1993, Denizli Lisesi

Lisans.....: 1998, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler
Fakültesi

İş Deneyimi

Aralık 2001- Devam Ediyor- PAÜ-İİBF Kamu Yönetimi Böl. Arş. Gör

Ekim 1998- Aralık 2001- Etibank A.Ş. Kurumsal Pazarlama Uzmanı

Yabancı Dili.....: İngilizce ÜDS Notu- 77,5